

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos magistrantūros studijų programa

Jūratė Mankauskienė

**JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO
POKYČIAI TAIKANT DAILĖS TERAPIJOS METODUS**

Magistrinis darbas

*Magistrinio darbo vadovė -
doc. dr. Albina Kepalaitė*

2009

TURINYS

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	3
<i>I skyrius.</i> JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMAS NAUDOJANT DAILĖS TERAPIJOS METODUS	5
1.1. Dailės terapijos priešistorė (ištakos) ir samprata.....	5
1.1.1. Dailės terapijos darbo formos, sesijų/užsiėmimų struktūra ir taikymo galimybės.....	12
1.1.2. Dailės terapijos sąsajos su psichoterapija ir dailės pedagogika.....	16
1.2. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas.....	19
1.2.1. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų raidos ir ugdymo ypatumai...	20
1.2.2. Kūrybiškumo samprata, požiūrių įvairovė, ugdymo galimybės ir vertinimo aspektai.....	21
<i>II skyrius.</i> JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO PLĖTOJIMAS TAIKANT DAILĖS TERAPIJOS METODUS	29
2.1. Tyrimo etapai, panaudoti metodai ir jų taikymo ypatybės.....	29
2.2. Tiriamųjų ypatybės.....	32
<i>III skyrius.</i> JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO TAIKANT DAILĖS TERAPIJOS METODUS REZULTATAI	33
3.1. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo diagnostikos rezultatai.....	33
3.2. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo plėtojimo taikant dailės terapijos metodus atvejo analizė.....	38
3.2.1. Bendra Gerdos charakteristika.....	38
3.2.2. Gerdos dailinė raiška eksperimento metu.....	40
3.3. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo plėtojimo taikant dailės terapijos metodus rezultatų apibendrinimas.....	49
Išvados	53
Rekomendacijos	54
Literatūra	55
Summary	60
Priedai	61

MAGISTRO DARBO SANTRAUKA

Darbe atlikta *teorinė* literatūros šaltinių *analizė* apie dailės terapijos ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo galimybes.

Iškelta *hipotezė*, kad dailės terapijos metodų naudojimas daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui.

Diagnostinių testų metodu nustatyti tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo, vaizduotės lygmenys prieš ir po kokybinio eksperimento. *Empirinio eksperimento metodu* buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – dailės terapijos metodais daryti poveikį tiriamųjų kūrybiškumui ir vaizduotei. Buvo stebėtos kūrybiškumo apraiškos, dailės terapijos metodų poveikis vaikų saviraiškai, atlikta pasirinkto tiriamojo *atvejo analizė*. Atlikta *statistinė* (aprašomoji dažnių, vidurkių) *duomenų analizė*.

Tyrime dalyvavo dešimt jaunesniojo mokyklinio amžiaus ketvirtosios klasės mokinių, tiriamųjų amžius 10–11 metų.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

Atlikus literatūros šaltinių analizę, galima teigti, kad dailės terapiją reikia suprasti kaip humanišką procesą, kuris paskatina asmenybės socializaciją, padeda išsaugoti savąjį unikalumą; *kūrybiškumas* suprantamas kaip asmenybės savybė, susijusi su gebėjimu atrasti tai, kas nauja, originalu, netikėta; dailės terapijos proceso ypatybės, dailės terapijos sesijų struktūra atliepia vaikų kūrybiškumą sąlygojančius veiksnius, o vedant dailės terapijos sesijas jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams galima tikėtis jų kūrybiškumo plėtos.

Pravedus numatytą dailės terapijos sesijų skaičių ir diagnostiniais testais įvertinus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo bei vaizduotės ypatybes, galima teigti, kad dailės terapijos metodai daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui: tiriamųjų originalumo ir unikalumo indeksų vidurkiai po dailės terapijos sesijų pakilo atitinkamai 0,2 balo ir 1,3 vieneto; jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų vaizduotei: vaizduotės turtingumo lygmens ribos išsiplėtė: pastebėtų objektų vidurkis padidėjo nuo 10,8 iki 15 objektų (pokytis 4,2).

Atlikta atvejo analizė atskleidė, kad pravesiose dailės terapijos sesijose buvo stebimos dalyvių kūrybiškumo apraiškos: spontaniškumas, išradingumas, netikėti emocijų proveržiai, vienaip ar kitaip įtakojantys grupės dalyvių kūrybinį procesą.

Hipotezė pasitvirtino: dailės terapijos metodų naudojimas daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui.

Esminiai žodžiai: dailės terapija, kūrybiškumas, jaunesnysis mokyklinis amžius, vaizduotė.

IVADAS

Tyrimo praktinis aktualumas.

Dailės terapija orientuojama į kiekviename žmoguje glūdintį vidinių jėgų ir sveikatos potencialą, tampriai susijusį su jo kūrybinėmis galiomis. Pasak Brazauskaitės (2004), susidomėjimas dailės terapijos metodais atspindi šiuolaikinio žmogaus poreikį natūraliems, labiau kompleksiniams veikimo būdams, kuriuose dalyvauja ir protas, ir jausmai, kūnas ir siela, vyriškos ir moteriškos savybės. Psichologės Buškevičienės (2008) nuomone, pyktis, džiaugsmas, susierzinimas ir kiti jausmai žmones kasdien aplanko ne po vieną kartą. Labai dažnai jausmus, ypač neigiamus, žmonėms tenka nustumti kažkur giliai. Tokie neišreikšti jausmai ima varginti, o žmogus net nenujaučia, kokia yra jo blogos savijautos priežastis. Stresas, nusivylimas, komplikuoti santykiai šeimoje, nuo tėvų ir mokytojų užsisklendę vaikai – tokia šiandienos realybė (Valevičienė, 2008, <http://www.kauno.diena.lt>).

Anot Brazauskaitės (2007), pasaulinėje ir Lietuvos praktikoje dailės terapija taikoma pačioms įvairiausioms visuomenės grupėms: neigaliams vaikams ir suaugusiems, specialiujų poreikių asmenims, priklausomybių turintiems, psichikos ligoniams, kaliniams, nėsčioms moterims, asmenims, kurie siekia giliau save pažinti ir kt. Vis populiarėja kūrybiškumo skatinimo programos stambioms verslo kompanijoms. Dailės terapijos metodai taikytini daugeliui visuomenės grupių, kurios jaučia poreikį kūrybiniame procese stebėti, vystyti ir atrasti naujus savo asmenybės bruožus ir galimybes. Ankstyvojo amžiaus vaikams dailės terapijos sesijos gali būti taikomos kaip gausios jutiminės patirties laukas, smulkiosios ir stambiosios motorikos lavinimas, verbalinės raiškos skatinimas, kūrybiškumo ugdymas. Vėlesniais amžiaus tarpsniais specialiai nukreipti dailės terapijos užsiėmimai leidžia vaikams išreikšti savo vidinį pasaulį, jį suvokti, stiprinti savivoką, emocijų raišką, sąvokų formavimąsi. Kūrybiniame procese galima plėsti pažintines vaiko galimybes, toks procesas gali daryti įtaką sulėtėjusiai jo raidai.

Europos Sąjungos Tarybos 2000 m. kovo 23–24 d. susitikimo Lisabonoje išvadose apie tolesnę Europos Sąjungos plėtrą, siejamose su investicijomis į žmones ir jų išsilavinimą, teigiama: „Žmonės yra didžiausia Europos vertybė ir pagrindinis Europos Sąjungos tikslas“.

Lietuvai įsitvirtinant Vakarų Europos erdvėje, vienas iš svarbiausių švietimo tikslų tampa *visuomenės kūrybinių galių stiprinimas*. Todėl labai svarbu skirti dėmesį švietimo strategijų įgyvendinimui, kurių viena iš nuostatų yra padėti asmenims atsakyti į Lietuvos visuomenei tenkančius naujus iššūkius, atveriant naujas ugdymo galimybes (Karkockienė, 2006).

Tyrimo mokslinis aktualumas.

Pasak Karkockienės (2006), pastaruoju metu įvairių šalių mokslininkai (Plucker, Runco, 1999), tyrinėjantys kūrybiškumą, vis dažniau siūlo specialias kūrybiškumo ugdymo programas. Lietuvoje jų kol kas nėra, tačiau, kaip ir kitose šalyse, žmogaus kūrybiškumo problema Lietuvoje itin aktuali.

Esama nemažai mokslo darbų apie kūrybiškumą. Įvairius kūrybiškumo aspektus tyrinėjo E.P. Torrance (1974), Isaksen, Treffinger (1994), rusų mokslininkė L.Lebedeva (2008), Lietuvoje – J. Almonaitienė (2000), V. Jonynienė (1987), B.Narkevičienė (2000), K.Stankevičienė (2001), A.Petrulytė (1995, 2001), D. Grakauskaitė-Karkockienė (2006). Nors šalyje nestinga kūrybiškumo tyrimų, tačiau dar nėra tyrinėtas dailės terapijos poveikis įvairių visuomenės grupių kūrybiškumui. Lietuvoje esama dailės terapijos poveikio tyrimų specialiųjų poreikių vaikams: A.Brazauskaitė (2003) tyrė savivokos ugdymą daile, I.Leliūgienė (2004) – dailės terapiją socialiniame darbe, A. Lapėnienė (2005) – mokymo/si procesą mediacinėje priemonių sistemoje, A.Vaitkevičienė (2006) – *AŠ veiksmingumo* lavinimą. Iki šiol netyrinėtas dailės terapijos poveikis jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams.

Karkockienė (2006) akcentuoja, kad galima daryti įtaką tiek *kognityviems*, tiek *asmenybiniams* (elgesio, požiūrio-nuostatų, tarpasmeninių santykių), tiek *motyvaciniams* kūrybiškumo komponentams. Pasak Jonynienės (1987), būtent *aštuntieji – dešimtieji vaiko gyvenimo metai* – tai vienas iš kritinių žmogaus brendimo kūrybiškumo raidos periodų, kai atsiranda bendravimo problemos, nes noras būti pripažintam bendraamžių yra pats stipriausias vaiko poreikis (*kuo mažiau jis bus originalus, savitas, tuo priimtinesnis bendraamžiams, o kūrybiška individualybė gali patirti didelių moralinių traumų – noras prisitaikyti gali net nustelbti kūrybinės saviraiškos poreikį*).

Probleminiai klausimai:

1. Ar dailės terapijos metodų naudojimas gali paskatinti kūrybiškumą?
2. Ar dailės terapija daro poveikį vaikų saviraiškai?

Tyrimo objektas. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumas.

Hipotezė: Tikėtina, kad dailės terapijos metodų naudojimas daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui.

Tyrimo tikslas: Nustatyti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo pokyčius taikant dailės terapijos metodus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti mokslinės literatūros šaltinių analizę apie dailės terapijos taikymo jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui plėtoti galimybes.
2. Panaudojus diagnostinius kūrybiškumo ir vaizduotės testus įvertinti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ir vaizduotės ypatybes.
3. Išanalizuoti pasirinkto jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinio stebėtas kūrybiškumo ir vaizduotės apraiškas dailės terapijos sesijų metu.
4. Atlikti kūrybiškumo ir vaizduotės ypatybių prieš dailės terapijos sesijas ir po dailės terapijos sesijų lyginamąją analizę.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Kokybinis (empirinis) tyrimas – atvejo analizė.
3. Kokybinis (empirinis tyrimas) – eksperimentas.
4. Diagnostiniai testai.
5. Stebėjimas.
6. Aprašomoji statistika.

Tyrimo imtis: netikimybinė atsitiktinė ribota.

Tiriamieji: Šiaulių miesto “Juventos” pagrindinės mokyklos ketvirtosios klasės mokiniai. Atliekant kokybinį tyrimą – eksperimentą dalyvavo 10 jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių, o atliekant atvejo analizę – vienas tiriamasis. Tiriamųjų amžius 10-11 metų. Tyrimo pradžia 2009 metų sausio mėn. pradžia, tyrimo pabaiga 2009 metų balandžio mėn. pradžia.

I skyrius. JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMAS NAUDOJANT DAILĖS TERAPIJOS METODUS.

1.1. Dailės terapijos priešistorė (ištakos) ir samprata.

Pasak Brazauskaitės (2004), žmonija kuria nuo pat gyvavimo pradžios, o vaikas – nuo pirmųjų gyvenimo metų. Būtent šiose meninės saviraiškos ištakose atsiskleidžia pirmapradis, natūralus poreikis vizualinei raiškai. (Brazauskaitė, 2004, p.40). Ir pirmykščių kultūrų mene, ir vaikų kūryboje pasireiškia dailės terapijos esmė – ne estetinis vaizdavimas ar meniniai įgūdžiai, o savęs ir aplinkos pažinimas kuriant. Anot Brazauskaitės (2004), vaikų piešinių tyrinėtojai F.I. Šmitas, L.S. Vygotskis, J. Matthews, M.V. Cox, M. Strauss teigia, jog

pirmosios kūdikio brėžiamos žymės popieriuje grindžiamos savo kūno judesių ir mąstymo ryšio rezultatu.

“Būtent judesys yra pirmapradis regimas ženklas, kuriame <...> slypi vaiko rašymo ateitis. Judesys yra rašymas ore, o rašmens ženklas – dažniausiai yra užtvirtintas judesys” (Vygotskis, 2000, cit. Brazauskaitė, 2004, p. 11). Vėliau vaiko piešinys tampa naujų sąvokų apie save ir artimiausią aplinką atspindžiu. Pirmykštėse kultūrose piešinys ir spalva turėjo maginės ir neverbalinės komunikacijos reikšmę. Ir archainės meno formos, ir vaikų piešiniai – tai simbolių kalba. Neverbalinė komunikacija ir simbolių kalba – reikšmingos dailės terapijos sąvokos (Leliūgienė, 2002, p. 19). Piešimas, vaidyba, muzika buvo pirmieji gydymo, bendravimo su gyvūnų, dievų pasauliu būdai.

Kučinskienės (2006) nuomone, dailės terapijos ištakas pirmiausia reikia sieti su psichoanalitine psichoterapijos kryptimi, kurios požiūriu paciento kūrinys atspindi neįsisąmonintus jo psichikos procesus. Kaip teigia S. Freudas, žmogui savo svajonę lengviau nupiešti negu išreikšti ją žodžiais.

Psichoanalitinės dailės terapijos pradininkė yra amerikietė M. Naumberg. Savo darbuose mokslininkė rėmėsi Freudo idėja apie tai, kad pirminės mintys ir pergyvenimai, kylantys iš sąmonės, dažniausiai išreiškiami vaidmenimis ir simboliais, o ne verbaliai (Naumberg, 1966). Dapkutė (2004) akcentuoja šios mokslininkės teiginį, jog nežodinė išraiška gali daug labiau atskleisti sąmonėje slypinčius konfliktus nei žodžiai, todėl dailės terapija esanti tarsi alternatyva verbalinei psichoterapijai.

Pasak Dapkutės (2004), prie dailės terapijos ištakų priskirtina ir dailės pedagogika (teoretikai, dailės pedagogai H.Read, V. Lowenfeld), o menas buvo laikomas būdu ugdyti suvokiantį, mąstantį, jaučiantį ir kūrybingą žmogų. “Ši pažiūra logiškai išsirutuliavo iš XX a. pradžios amerikiečių ugdymo filosofo J. Dewey idėjų ir visiškai atitiko pasaulinio karo ir pokario tarpsnio idealą: tegul vaikai pagaliau būna laisvi” (Waller, Dalley, 2004, p. 32-33).

Brazauskaitės (2007) nuomone, kryptingas domėjimasis visiškai kitokia, ne parodine salonų daile pastebimas XIX a. pabaigoje. Pradėta domėtis vaikų ir psichikos ligonių menu. Tai buvo susiję su kultūrinėmis bei socialinėmis permainomis visuomenėje, kai kilo demokratiškumo, asmenybės laisvės idėjos. Domėjimasis vaikų bei psichikos ligonių menu buvo kaip atsvara akademiniam neoklasicistiniam, kanonų ir reikalavimų suvaržytam menui. Susidomėjimas ankstyvąja vaikų kūryba, pirmykščių kultūrų, Azijos ir Afrikos šalių menu tampa geriausiai “tikrojo” išgyvenimo, subtiliausios išraiškos pavyzdžiais. Leliūgienė (2002) nurodo, kad pirmosios vaikų kūrybos studijos, siekiančios pagrįsti vaikų piešimo proceso priežastis, susikūrė 1886, 1887, 1913 metais. Kartu augo susidomėjimas “patologiniu” menu. Atsirado psichinių ligonių bei protiškai atsilikusiųjų kūrybos kolekcijos,

tyrinėjimai. Didžiojoje Britanijoje susiformavo “meno kaip gydymo” koncepcija (A. Gilroy, C. Lee, 1995, cit. Brazauskaitė, 2001, p. 53). Kai kurie menininkai profesionalai savo kūryboje siekė imituoti protiškai atsilikusiųjų raišką, kaip laisvės, spontaniškumo ir nepriklausymo jokioms kultūrinėms tradicijoms pavyzdį (Brazauskaitė, 2007).

Pasak Kučinskienės (2006), piešimo terapijos taikymas žinomas tik nuo trečio XX a. dešimtmečio, kai atsirado dinamiškai orientuota dailės terapija, kurios pradininke JAV laikoma M. Naumberg. Mokslininkės manymu, dinamiškai orientuota dailės terapija grindžiama giluminių žmogaus minčių ir jausmų pažinimu, o dailės kūrinys suteikia mūsų fantazijoms simbolinę formą, dėl to galime tam tikra prasme iš jų išsivaduoti). Tiek stebėdamas dailės kūrinių, tiek kurdamas, žmogus išreiškia malonius ir nemalonus išgyvenimus, kurie daro įtaką jausmams, emocijoms. Kučinskienės (2006) nuomone, stiprios emocijos lemia didesnių išgyvenimų įsisąmoninimą, visapusišką savęs pažinimą.

Dailės terapijos terminą pirmą kartą panaudojo dailininkas Adrian Hill 1938 m. Būdamas pacientu, A. Hill, kad laikas neprailgtų ligoninėje, pradėjo piešti. Vėliau skatino imtis kūrybos ir kitus tuberkulioze sergančius ligonius. Piešimas pasirodė labai veiksminga priemonė nerimui išreikšti. Meno gydomojo poveikio galią A. Hill visų pirma siejo su galimybe nukreipti piešiančiojo dėmesį nuo “liguistų išgyvenimų” (Kučinskienė, 2006, p. 13). Pamažu šis terminas buvo pradėtas taikyti labai plačiai – visiems terapijos seansams, per kuriuos buvo naudojamos dailinės raiškos priemonės. Psichoterapeutė Irene Champernowne (1971) rėmėsi S. Freud, C.G. Jung darbais ir 1942 m. įsteigė centrą, kuriame šalia medicinos specialistų dirbo dailininkai, šokėjai, muzikantai. Jos nuomone, esminis psichoanalitinės dailės terapijos tikslas – tai, kas nesąmoninga, paversti sąmoninga, nesuvoktus išgyvenimus, nuoskaudas, pasąmoninę agresiją meninio proceso pagalba paversti suvoktu ir įvertintu patyrimu (Brazauskaitė, 2001, p. 54).

Brazauskaitė (2004) pastebėjo, dailės terapijos pionieriai savo patirtį pirmiausia plėtojo dirbdami su vaikais ir ligoniais. Buvo pastebėta, kad vaikų laisvos meninės raiškos darbai labai skyrėsi nuo tos veiklos, kuri buvo taikoma kaip ugdymo programa. “Laisvoji meninė raiška vaikui suteikia pasitikėjimo jėgomis ir formuoja pasitenkinimo jausmą <...> Būtent tada, kai verbalinė raiška dar nesusiformavusi ir žodžiais ar sakiniais sunku išreikšti savo išgyvenimus, meninė saviraiška tam puikiai tinka” (Brazauskaitė, 2004, p.40).

Vaitkevičienės (2006) nuomone, jei vaiko kūrybos proceso akimirka prilipsta vienai iš daugelio dailininko kūrybos proceso akimirku, tai vaiko kūrybos rezultata, parodant deramą pagarbą jo pastangoms, galima laikyti kūriniu. Davis ir Gardner (2000) nuomone, kurdamas dailininkas tiek pertvarko simbolius, jais manipuliuoja, tiek skaito jų prasmę, kartu būdamas ir kūrėjas, ir žiūrovo vaidmenyse (Davis ir Gardner, 2000).

Vaizdai ir sąvokos, atspindėdami tikrovę, išreiškia ne atskiras realios tikrovės puses, o sukuria visuminį – tuo pat metu individualų ir abstraktų – tikrovės paveikslą. Vaizdų pagalba tikrovės atspindėjimas yra asmeniškai reikšmingas ir turintis emocinį atspalvį (Lapėnienė, 2005, p. 19). Vaitkevičienė (2006) teigia, jog vaikui piešinį pavadinant galima aptikti tuos pačius du sudėtinius kūrybos elementus: simbolio sukūrimą ir jo perskaitymą. Be to, suvokęs simbolio ir jo atitikmens ryšį, vaikas kūrinį pavadina, t.y. suteikia jam prasmę. Dėl šių priežasčių vaiko kūrybos procesą galima vadinti *dailine raiška*. Autorė pateikia tokį raiškos apibrėžimą: “Raiška yra jausmų, išgyvenimų, vaizdinių įkūnijimas *čia ir dabar* (arba esamuju laiku) į materialią (realiai apčiuopiamą, matomą, girdimą) formą (pavyzdžiui, piešiant ant popieriaus, suteikiant vaizdiniam spalvas, formas, “įgarsinant” piešinio personažus ir pan.). Raiškos rezultatas – kūrinys, kuriame vaizdiniam suteikiama forma, t.y. kūrinyje vaizdiniai paverčiami simboliais”. Dailinę raišką ji apibūdina taip: “ Tai jausmų, vaizdinių, išgyvenimų įkūnijimas į materialią formą, kuri yra matoma ir vizualiai bei jutimiškai suvokiama” (Vaitkevičienė, 2006, p. 58).

Daugelis praktikų ir teoretikų (V. Lowenfeld, 1947; H. Read, 1967; R. Kellogg, 1969 ir kt.) patvirtino, kad dailės užsiėmimai dažnai turi terapinį poveikį vaikų, taip pat ir specialiųjų poreikių vaikų gyvenime. Piešimo, tapymo metu vaikas turi galimybę išreikšti tai, kas jam svarbiausia. Jis vartoja įvairias raiškos priemones, kad apibendrintų ir “išsakytų” savo patyrimą. Taip lavėja kūrybiškumas, pažinimas, gebėjimas stebėti, analizuoti. Kūrybinio proceso metu vaikas atsipalaiduoja, emocijos įgyja pusiausvyrą. Dėl šių priežasčių daugelio praktikų lūpose vis dažniau skamba terminas “dailės terapija” (Brazauskaitė, 2004, p.4).

Pasak Dapkutės (2004), kalbant apie dailės terapiją, reikia turėti galvoje, jog tai yra sąveika, kai susitinka du pasauliai – dailė ir psichologija. Mūsų kontekste žodis “terapija” labiau siejamas su gydymu, o pats graikiškas žodis “*therapeia*¹” reiškia pagalbą, bendravimą, buvimą kartu. Autorės nuomone, dailės terapijos sąvoką būtų galima apibrėžti taip: “būvimas kartu ir tarnavimas kitam, pasitelkiant dailę, kai nesiekama jokio apčiuopiamo ir materialaus rezultato, kai dailė pasitelkiama kaip raiškos būdas, kai naudojamosi tuo, ką gali spalvos, linijos, pats kūrybos procesas, tapant, minkant molį, piešiant liniją” (Dapkutė, 2004, www.bernardinai.lt).

Anot Kopytino (2007), Kučinskienės (2006), dailės terapijos (angl. *art therapy*) sąvoka mokslinėje terminologijoje atsirado pirmiausia angliškai kalbančiose šalyse ir reiškė gydymą, kuris remiasi meninės kūrybos praktika. Tačiau dailės terapija ne visuomet yra susijusi su gydymu griežtai medicinos prasme. Ji taikoma dirbant gydomąjį reabilitacinį, pedagoginį ir

---

¹ gr. *θεραπεία* – *therapeia* *Therapeia: service rendered by one to another spec. medical service: curing, healing household service body of attendants, servants, domestics*

socialinį darbą, taip pat naudojama kaip psichinio harmonizavimo priemonė asmenybei ugdyti, kaip socialinių konfliktų sprendimo būdas (Kučinskienė, 2006, p. 11).

Pasak Rybakovos (2007), tikslią dailės terapijos apibrėžtį rasime Didžiosios Britanijos dailės terapijos taikymo asociacijos dokumente, kurį 2007 metais patikslino N. Ivanovič. Jame sakoma: “Dailės terapija yra dailės priemonių naudojimas saviraiškai ir refleksijai dalyvaujant kvalifikuotam dailės terapeutui. Klientui, kuris kreipėsi į dailės terapeutą, nėra reikalingi dailės įgūdžiai ir patyrimas šioje srityje, dailės terapeutas nedaro estetinio ir diagnostinio kliento vaizdinio įvertinimo. Pagrindinis tikslas – įgalinti klientą keistis ir augti kaip asmenybei, naudojant dailės terapijos priemones saugioje ir palaikančioje aplinkoje” (BAAT, 2007).

Dailės terapija – tai gydymas vizualiniu menu. Kiekvienas žmogus gali išreikšti savo vidinius konfliktus regima forma, ir tada jie pasidaro aiškesni jam pačiam. Piešiant ne tik atskleidžiamas neįsisąmonintas konfliktas, pats piešimo procesas skatina katarsinį palegvėjimą. Dailės terapija skatina saviraišką, savęs įtvirtinimą, kreipia ieškoti savo vietos gyvenime (Burno, 1989, cit. Kučinskienė, 2006, p. 12). Sankt-Peterburgo Art-terapijos asociacijos prezidento A. Kopytino (2001) teigimu, meno terapija neprimeta žmogui “išorinių”, “mechaninių” gydymo būdų ar jo problemų sprendimo.

E. Kramer (1958), dailės terapijos specialistė iš JAV, teigia, kad su menine veikla susiję procesai būtinai turi gydomųjų savybių, kurios ir paaiškina jų naudą terapijoje. “Menas plečia žmogaus patirtį, kurdamas jos atitikmenis. Jis leidžia pasirinkti išgyvenimus, juos kaitalioti, panorėjus atkartoti. Kuriant konfliktas dar kartą išgyvenamas, sprendžiamas ir integruojamas” (Kramer, 1958, cit. Dalley, 2004, p.14).

Valdes Odriosola (2007) teigia, kad meno kūrybinių emocinis priėmimas individui gali duoti malonių išpūdžių, padėti neigiamas emocijas pakeisti pozityviomis. Visais laikais menas padėdavo žmonėms atgauti psichinę pusiausvyrą ir aktyvumą. Psichoterapinės ugdymo funkcijos glūdi pačioje meno esmėje. Menas ne tik teikia estetinį pasitenkinimą, bet ir padeda apsaugoti vaiką nuo to, kas jame trukdo normaliai vystytis. Meno kūrinys gali žadinti viltį, didinti pasitikėjimą savimi, skatinti žmogaus kūrybinį potencialą.

Marder (2007) nuomone, dailės terapijos procese patenkinamas poreikis būti pripažintu, ugdoma savivertė, reikšmingumo jausmas, pozityvus dėmesys, išlaisvinama psichologinė energija, kuri dažniausiai vaiko eikvojama neefektyviai įtampai sumažinti.

Galimybė išreikšti savo pyktį, baimę ar net neapykantą visuomeniškai priimtiniu būdu ne tik palengvina įtampą, bet ir parodo, kad emocinė sanakaupa gali būti prasmingai išreikšta. Dailė ne tik suteikia galimybę atpalaiduoti emocijas, bet ir įgalina jas prasmingai panaudoti (Lowenfield, 1987, cit. Dapkutė, 2003, p. 11).

Rybakova (2007) pažymi, kad žodžių junginys “dailės terapija” mokslinėje – pedagoginėje interpretacijoje suprantamas kaip atskirų individų, grupės, kolektyvo emocinės savijautos ir psichologinės būsenos išraiška dailinės raiškos priemonėmis, atspindinti procesus, vykstančius medicininėje, psichologinėje, socialinėje pedagoginėje ir pedagoginėje srityse:

- *Medicininėje srityje* – dailės terapija naudojama kaip meninės saviraiškos priemonė, padedanti išreikšti paslėptus, dažnai neįsisąmonintus, psichiką traumuojančius pergyvenimus ir nuo jų išsilaisvinti;
- *Psichologinėje srityje* – dailės terapija kokybiškai keičia asmenybės būseną: mažina nervingumą, keičia paties savęs suvokimą ir vertinimą, padeda vystytis vaizduotei;
- *Socialinėje pedagoginėje srityje* – dailės terapija suteikia socialinę adaptaciją tiek sveikam vaikui, tiek ir vaikui su negale; santykių sistemoje “pedagogas – vaikas” skatina meninės raiškos aktyvumą, elgesio pokyčius ir įvairiapusės komunikacijos vystymąsi;
- *Pedagoginėje srityje* – dailės terapija leidžia nagrinėti ne tik meninį auklėjimą, bet ir vystymąsi bei mokymą, vaikų estetinių pagrindų formavimą, praktinių įgūdžių ugdymą.

Rybakova (2007) dailės terapiją skirsto į:

- *Dailės terapiją menu* – tai vienas iš psichologinio darbo metodų, kai naudojamos meno galimybės, siekiant teigiamų pokyčių intelektualiam, emociniam ir asmeniniam žmogaus vystymesi.
- *Dailės terapiją kaip savęs pažinimo aspektą* – kiekvienas žmogus geba išreikšti save, savo jausmus ir savo būseną melodija, garsu, judesiu, piešiniu. Kai kuriems žmonėms tai vienintelis būdas pateikti save pasauliui kaip meninę asmenybę (Alachverdova (1976, cit. Rybakova, 2007, p.10). Dailės terapija tiesiogiai (apeinant ego-cenzūrą) suteikia unikalią galimybę agresijos išraiškai socialiai priimtiniu būdu. Piešimas, tapyba, lipdyba tampa saugiu būdu atsiradusiai įtampai sumažinti, taip pat būdu, leidžiančiu pacientui dirbti su savo mintimis ir jausmais, kurie atrodo neįveikiami, juos vystant ir akcentuojant .
- *Dailės terapiją, padedančią tarpusavio santykių kūrimui* – meninėmis priemonėmis žmogus gali ne tik išreikšti save, bet ir daugiau apie save ir kitus sužinoti. Grindžiant santykius su žmonėmis, įvaldžiusius garsų, spalvų ir judesio kalbą, vystoma neverbalinė kalba. Žmogus gauna naujos patirties,

kurią gali taikyti savo asmeniniame gyvenime, palengvėja bendravimas su kitais žmonėmis.

- *Dailės terapiją kaip savęs ir pasaulio suvokimo procesą* – tai kūryboje išreiškiami jausmai, viltys ir baimės, laukimas ir abejonės, konfliktai ir susitaikymas, kai vaiko ir suaugusiojo meniniai gebėjimai realizuojami dailės terapijos procese: intelektualus ir emocinis vystymasis, kūrybinio potencialo atsiskleidimas, teisė į pilnavertį gyvenimą, galimybė nugalėti apribojimus, susijusius su ligomis, traumomis, kūrybinio momento pajautimas, suteikiantis jėgų kliūtims įveikti, vidinių ir išorinių konfliktų išsprendimui.
- *Dailės terapiją kaip socialinės adaptacijos būdą* – ypač būdinga žmonėms su negale, kurie dėl fizinių ar psichologinių ypatumų yra socialiai neadaptuoti, riboti socialiniai jų kontaktai, kūrybinis patyrimas, savęs suvokimas, naujų mokėjimų ir įgūdžių lavinimas. Šiems žmonėms suteikiama galimybė aktyviai ir savarankiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, plečiamas jų socialinis ir profesinis pasirinkimo diapazonas.

Pasak Dalley (2004), ne tik piešimas veikia terapiškai. Kaip ir sapnai, piešiniai vieni patys mažai ką reiškia. Panašiai ir dailės terapeutai reikalingi ne tam, kad drąsintų ir ragintų žmones piešti ir tapyti. Kai dailė yra būdas bendrauti, išreikšti savo jausmus ir mintis, kurie paskui aptariami su dailės terapeutu, žmogus gali ir protu, ir jausmais įsigilinti į paveikslo reikšmę, susiedamas ją su savo paties gyvenimo situacija. Susitelkus tapyti galima aiškiai pamatyti daugelį savo lig tol galbūt užslėptų savybių. Ką nors kurdamas žmogus sužino ir mokosi (Dalley, 2004, p. 13).

Kučinskienė (2006) išskiria tokias dailės terapijos kryptis:

- *Psichodinaminė dailės terapija*. Šios krypties atstovai M.Naumburg ir kt. remiasi S.Freud ir C.G.Jungo idėjomis, kurios teigia, kad meninė kūryba atspindi pašąmonę. Jie nurodo, kad piešinys gali išreikšti ne tik aktualius emocinius išgyvenimus, bet ir priminti traumas, išgyventas vaikystėje. Tai, kas dabar iškyla iš praeities, yra ne tik prabėgusios vaikystės atšvaitai, mintys, emociniai išpuščiai, bet ir mūsų aktualių išgyvenimų dali.
- *Humanistinė dailės terapija*. Šios krypties atstovė N.Rogers (1990) akcentuoja kūrybos reikšmę žmogaus gyvenimui: “Kūrybos procesas yra mūsų gyvenimo energija, ir tas, kuris ją patyrė, negali be pastarosios gyventi. Kūrybiškumas yra jėga, kuri padeda teigiamai save vertinti ir lemia individo dvasinę raidą. Ši dailės terapija naudojama tiek skatinti asmenybės raidą, tiek skleisti kūrybinius sugebėjimus” (N. Rogers, 1990, cit. Kučinskienė, 2006, p. 18).

- *Dailės geštalterapija*. Šios krypties tikslas – padėti žmonėms įgyti asmenybės vientisumą: geštalterapija remiasi ne intelektu, o daugiau emociniu išgyvenimu, kai dailės terapeutas skatina dalyvius išgyventi dabartį ir visiškai išreikšti tai, ką jie jaučia.

Kiseliova (2007) išskiria tokias *dailės terapijos formas*:

- *pasyvioji*, kai klientas naudojami kitų žmonių-kūrėjų (dailininkų, kompozitorių, rašytojų, poetų) kūriniais (skaito knygas, klausosi muzikos, apžiūri, analizuoja dailės kūrinius);
- *aktyvioji*, kai klientas pats kuria: piešinius, skulptūras, įvairias istorijas, muzikines kompozicijas;
- *mišri*, kai klientas naudojami turimais meno kūriniais (muzikiniais kūriniais, paveikslais, pasakomis ir kt.) tam, kad sukurtų savo paties meno produktą.

Apibendrinant galima teigti, kad dailės terapija - universalus metodas, taikytinas tiek sprendžiant psichikos sveikatos problemas, tiek padedant individui išreikšti save, savo jausmus ir emocines būsenas, patyrimus piešiant, tapant, lipdant ir kt., suteikia galimybę išreikšti agresiją socialiai priimtiniomis sąlygomis, pasireikšti kaip meninei asmenybei. Tai efektyvi bendravimo priemonė, ypač kai žodinis bendravimas yra sunkus ar visai neįmanomas. Tai būdinga ypač vaikams, kurių piešiniai kyla iš pasąmonės, o kūrybinis aktyvumas yra ta vertybė, kurią galima vystyti, ugdyti. Piešimas, tapymas, lipdymas ar kita dailinė raiška gali padėti labiau pasitikėti savimi, geriau save vertinti.

1.1.1. Dailės terapijos darbo formos ir sesijų/užsiėmimų struktūra.

Lebedevos (2003) teigia, kad ir vaikas, ir suaugęs dailės terapijos procese įgauna neįkainojamą pozityvių pokyčių patirtį. Palaipsniui vyksta giluminio savęs pažinimo, savęs kaip harmoningos asmenybės priėmimo ir vystymosi procesas. Tai potencialus individo kelias į savivoką, savirealizaciją ir savęs kaip asmenybės aktualizavimą.

Lebedeva (2003), Dalley (2004), Kiseliova (2007) išskyrė tokias *dailės terapijos darbo formas*:

- *individuali* (kai dailės terapijos užsiėmime dalyvauja tik klientas ir dailės terapeutas);
- *grupinė* (kai dailės terapijos užsiėmime dalyvauja 6–8 asmenų grupė ir dailės terapeutas).

Pasak Rybakovos (2007), grupinės *dailės terapijos darbo formos*:

- *studijinė – atviroji grupė*, kai narių skaičius grupėje nėra pastovus (darbo grupė, kurioje pastoviai gali kisti grupės narių skaičius: bet kokiam grupinio darbo etape gali prisijungti nauji dalyviai, lygiai taip pat bet koku metu iš tokios grupės gali jie ir pasitraukti);
- *dinaminė (analitinė) uždaroji grupė*, kai viso darbo proceso metu grupės dalyvių sudėtis išlieka pastovi, tokios grupės vystymuisi labai didelę įtaką turi psichodinaminis priėjimas, o joje labai greitai formuojasi tam tikra kultūra, kuri pasireiškia ne tik grupės dalyvių veiksmuose ir pasisakymuose, bet ir jų kūryboje;
- *teminė grupė*, tai struktūruota grupė, kai fokusuojamas grupės dalyvių dėmesys į kokią nors aktualią temą ar dailės techniką (pvz., šeimos, žaidimų, krizių psichoterapijair kt.).

Anot Dalley (2004) dailės terapijos sesijos yra padalytos į dvi pakopas:

- *neverbalinė* - apima tapymą arba kitokią kūrybinę veiklą, kurios metu ligojai pradeda mąstyti, gilintis į save ir užsisklendžia, dėl ko jaučiamas atskirumas ir susvetimėjimas;
- *verbalinė* - vyksta diskusijos, kurių metu daugiausia kalbama apie patį dailės darbo atlikimo procesą, ką klientai tuo metu jaučia, kaip darbas atspindi jų išgyvenimus ir kaip iš viso vaizdų kūrimo procesas yra susijęs su konkrečia individo situacija.

Lebedevos (2003) nuomone, dailės terapijos sesijos struktūra susideda iš tokių etapų:

- *nuteikimas darbui (“apšilimas”)* – grupės dalyvių paruošimas spontaniškai, kūrybinei veiklai ir jų komunikacijai grupės viduje;
- vizualinių, audio, kinestetinių pojūčių aktualizavimas – į darbo procesą įjungiami muzikinės ir šokio terapijos elementai;
- *individuali kūrybinė veikla (užduoties atlikimas)* – kai kūrybinio proceso metu grupės dalyviai nagrinėja savo jausmus, problemas ir pergyvenimus; visi pašmoniniai procesai, tame tarpe baimės, sapnai, vidiniai konfliktai, ankstyvosios vaikystės prisiminimai, atspindi dalyvių spontaniškuose piešiniuose;
- *verbalizacijos procesas* (verbalinės ir neverbalinės komunikacijos aktyvizacija) – kai sudaromos sąlygos komunikuoti grupės viduje, nes, pasak Lebedevos (2003, 83), verbalizacija pagerina savijautą ir kažkiek išlaisvina nuo vidinių pergyvenimų;
- *kolektyvinis darbas* (teatro, ritualinė dramaturgija) – dalyvių paruošimas spontaniškai, kūrybinei veiklai ir komunikavimui grupės viduje;

- *baigiamasis etapas* (refleksinė analizė) – tai refleksinė darbo analizė saugioje grupės aplinkoje.

Apžvelgus įvairių autorių minimas dailės terapijos darbo formas, akivaizdu, kad ir vaikas, ir suaugęs dailės terapijos procese įgauna neįkainojamą pozityvių pokyčių patirtį, palaipsniui vykstantį giluminį savęs pažinimą, savęs kaip harmoningos asmenybės priėmimą ir vystymąsi.

Bet kurį darbo metodą pasirinkęs dailės terapeutas iš pat pradžių paaiškina veiklos tikslą ir kaip, naudojantis turimomis medžiagomis, jį galima pasiekti. Anot Dalley (2004), kreipti veiklą galima sutelkiant dėmesį į konkrečią temą, kuri galėtų būti pravarti norint susidoroti su tam tikrais konfliktiškais dalykais. Temos, kurios gali būti labai asmeniškios ir kankinančios arba palyginti paviršutinės ir linksmos, dažniausiai pasirenkamos turint omenyje terapinius tikslus.

“Dirbdami ir su pavieniais žmonėmis, ir su grupe, dailės terapijos specialistai yra ir šio proceso dalyviai, ir stebėtojai. Dirbdamas kartu ir aptardamas užsiėmimų metu sukurtus darbus, dailės terapeutas turi padėti klientui juos suprasti. Tai nėra tiesioginė analizė ar interpretacija, bet bendri kliento ir dailės terapeuto siūlymai, kaip reikėtų aiškinti, ką galėtų reikšti pavaizduoti dalykai. Dailės formos vientisumas ir konkretumas yra aiškiai regimas terapeuto veiklos laukas, kuriame išryškėja tam tikri akivaizdūs pradiniai interpretacijos taškai” (Dalley, 2004, p.20).

Neturintiems patirties ir neįgudusiems arba nesusipažinusiems su tokiu dailės panaudojimu gali knietėti daug negalvojant imtis interpretuoti, jeigu simbolio reikšmė jiems atrodo aiški ir neabejotina.

Champernowne (1971) pažymi, kad nepatyrusio terapeuto pastangos logiškai analizuoti ir žodžiais perteikti vaizdais išreikštas mintis gali būti pavojingos ir destruktivos. Štai dėl ko gera analizė yra bet kurio terapeuto pranašumas. Be to, jis turėtų žinoti, kaip nesutrukdyti. Meno forma galioja pati sau, o verčiant iš vienos kalbos į kitą būtinai kas nors praleidžiama arba padaroma klaidų (Champernowne, 1971, cit. Dalley, 2004, p.21).

Dailės terapeuto meistriškumas ir jo pastangų efektyvumas priklauso ne tik nuo jo pagalbos padedant interpretuoti piešinį, bet ir nuo pasirinktos medžiagos, t.y. tinkamų priemonių (dažų, molio, smėlio, koliažo, įvairiaspalvių pieštukų ir kt.). Šių medžiagų įvairiapusiškumas teikia begalę galimybių, o pasirinkimą lemia tai, kas yra klientas, kokią terapijos stadiją pavyko pasiekti ir kokius pagrindinius sunkumus reikia padėti įveikti.

Kaip teigia Laing (1974), užsiėmimo rezultatas yra tiesiogiai susijęs su tikslu ir kruopščiu planavimu. Iš dalies jį lemia pirmoji dailės terapijos pakopa. Tai akimirka, kai dailės terapijos specialistui paaiškinus žmogus pradeda lieti dažus ant popieriaus. Terapiniu

požiūriu tai labai svarbu, nes kiekvienas ženklas yra tiesiog nepakartojamas. Tai labai asmenišką žmogaus atsidavimą tuščiam popieriaus lapui (Laing, 1974, cit. Dalley, 2004, p. 17).

Anot K. Rogers (2004), spontaniškumas, ekspresija, vaidybinės kaukės nebuvimas skatina dailės terapijos sesijos dalyvių grįžtamąją emocinę reakciją. Tuo būdu dailės terapeutas atsakingas už kiekvieną sesijos dalyvį, pokyčius jo mintyse, jausmuose, troškimuose, pergyvenimuose, veiksmuose. Dailės terapeutas ne formuoja asmenybę, stengdamasis "nulieti" iš anksto sugalvotą formą, bet padeda atskleisti kiekviename dalyvio asmenyje teigiamybę, kas prieš tai galėjo būti užslėpta.

Kiekvienas originalus darbas yra tam tikru mastu asmens išraiška. Niekas kitas negali sukurti to paties ant popieriaus ar drobės. Dailės terapija suteikia erdvę, kur ligonis gali rodyti savo tapatumą, ir sukuria atmosferą, kur galima būti savimi. <...> dailė yra priemonė, per kurią galima ir bendrauti su kitais, ir stoti į akistatą su savimi (Laing, 1974, cit. Dalley, 2004, p. 22).

Dirbdami ir su pavieniais žmonėmis, ir su grupe, dailės terapijos specialistai yra ir šio proceso dalyviai, ir stebėtojai, padedantys savo klientams suprasti jų sukurtus piešinius. Dailės terapeuto meistriškumas ir pastangų efektyvumas priklauso ne tik nuo jo pagalbos padedant interpretuoti piešinį, bet ir nuo pasirinktos medžiagos, kurios įvairiapusiškumas teikia begalę galimybių, o pasirinkimą lemia tai, kas yra klientas, kokią terapijos stadiją pavyko pasiekti ir kokius pagrindinius sunkumus reikia padėti įveikti.

1.1.2. Dailės terapijos sąsajos su psichoterapija ir dailės pedagogika.

Dailės terapija – tai psichoterapijos forma, kai klientai ar pacientai skatinami reikšti savo jausmus ir vidinius konfliktus padedami dailės (Dictionary of Psychology, 2001, cit. Kučinskienė, 2006, p.12).

Dailės terapija jungia dailę ir psichoterapiją, kurios abi susijungusios idealiu atveju pasidaro stipresnės. Dailė yra estetinius jausmus keliančių tikrovės vaizdų kūrimas. Psichoterapija yra psichologiškai pakrikusių žmonių gydymas (Birtchnell, 1977, cit. Dalley, 2004, p.58).

Pasak Kočiūno (2007), rašydamas apie savo darbą, vienas plačiausiai pasaulyje žinomų šiuolaikinių psichoterapeutų Irwin Yalom nuolat mėgina atsakyti į klausimą, kas psichoterapiją daro profesionalia pagalba gyvenimo problemų kamuojamam ir kenčiančiam žmogui. Jo atsakymas: “psichoterapijoje svarbiausia ne tai, apie ką kiekvieną kartą ateidamas pas psichoterapeutą kalba pacientas (nors, žinoma, ir tai svarbu), o kaip rutuliojasi psichoterapeuta ir paciento santykiai, kiek jie daro gyvą, intensyvų, tikrovišką kiekvieną judviejų susitikimą. Būtent šie santykiai atspindi kliento kasdienio gyvenimo problemas, būtent šie santykiai gali padėti jas spręsti“ (Yalom, 2007, p.4)

McNiff (1976, pgl. Rudestam, 2006), Birtchnel (1977) išskyrė šiuos specifinius dailės terapijos bruožus ir būdus, kuriais dailė prisideda prie psichoterapijos proceso:

- Dailės terapijos metu *sukurti darbai gali būti pateikti konkrečia forma, ir juos visi gali pamatyti*. Labai svarbu ne tik tai, kas pavaizduota, bet ir tai, kaip apie tai, kas pavaizduota, kalbama, nes galima sužinoti apie subjekto psichinę būseną ir tai, kaip jis interpretuoja savo gyvenimo situaciją ir tuo metu jam svarbius žmones.
- *Piešiniai kuriami konkrečiam asmeniui arba asmenų grupei. Šiuo atveju jie išreiškia santykius tarp subjekto ir asmens arba asmenų, kuriems tapoma*. Reikia paisyti, kad nederėtų be subjekto žinios rodyti piešinius kitiems žmonėms. Jam taip pat priklauso teisė spręsti, ar tuos piešinius išsaugoti, ar sunaikinti, nes gali būti ir taip, kad žinojimas, jog vėliau juos bus galima sunaikinti, kaip tik ir įkvėpė drąsos juos tapyti. galimybė sunaikinti dailės terapijos metu sukurtą kūrinį, taigi, ir pamiršti jį, yra labai svarbi ypatybė, mat kartais piešinio sunaikinimas ir tai, kaip jis sunaikinamas, terapijoje esti teigiamas dalykas.
- Dailės terapija *gali leisti bent jau vaizduotėje atkurti tai, kas yra prarasta arba buvę praeityje*. Subjektas gali atsigręžti į nutrūkusius santykius ir pabendrauti su kuo nors, su kuo nebevalaiko jokių ryšių. Jis gali save nupiešti jaunesnį arba atkurti seniai įvykusį šeimos vaidą. Ypač veiksminga pasiūlyti jam priešiant kalbėti, geriausia

esamuju laiku ir vienaskaitos pirmuoju asmeniu, jo įsivaizduojamą amžių atitinkančiais žodžiais ir balso tonu. Atvaizduojant praeityje buvusius įvykius, sukyla su jais susijusios emocijos, o šias emocijas išreiškus, galima pajusti palengvėjimą.

- Tai gali padėti subjektui saugiai vaizdais išreikšti tai, kas jį baugina. Jis gali atkurti išgąstingus sapnus. Šiuo būdu žmogus gali daugiau sužinoti apie jam baime keliančius dalykus ir, atkartojęs juos piešinyje, nebe taip jų bijoti.
- Subjektas bent jau vaizduotėje gali leisti sau malonumą atlikti nepriimtinas ar draudžiamas veiksmus. Tai gali būti slapti arba nuslopinti bei išstumti motyvai, kurie, iš dalies išreikšti, galėtų būti asmenybės labiau asimiliuojami. Atvirai prisipažinti ne visai priimtinas savo asmenybės ypatybes ir su tuo susitaikyti reiškia, kad mažiau energijos eikvojama joms neigti.
- Niekuo nerizikuojant galima popieriuje būti neprotingiems ir neslėpti psichotiškumo. Visiškai priimtina piešti visiškas nesąmones, būti kvailiems, juokingiems, suvaikėti, plepėti nesuvokiamus niekus, teplioti chaotiškas tepliones ir atpalaiduoti savo vaizduotę. Taip išsiliedamas per dailės priemones žmogus gali išlikti ir sveikas, ir geros nuotaikos.
- Beveik viską, kas išreiškiama per dailės terapiją, būtų galima priskirti metaforai. Subjektas gali savo situaciją atvaizduoti įvairiausiai vaizdais, tarsi nereikšmingą taškelį horizonte, gali susiliesti su kuo nors, kam jaučiasi artimas.
- Piešiniai gali kelti užuominų ne apie tai, kas buvo arba yra, bet apie tai, kas galėtų būti, ko subjektas norėtų, jis gali drąsiai nupiešti net ir slapčiausiai savo svajones ir pajusti palengvėjimą.
- Katarsio terapija, kuri siekia padėti subjektui išgyventi užgniaužtą ir išstumtą emociją ir ją išlieti. Tai padaroma atkreipiant dėmesį į visai nežymius emocijų poreiškius ir stengiantis jas kuo ryškiau patirti. Dailės terapijos procese, pritaikius Perlso (1973) sapnų analizės principus, siūloma įsivaizduoti, kad subjektas yra vienas iš savo piešinyje pavaizduotų veikėjų arba daiktų, ir pasakyti, ką veikėjas arba daiktas galėtų jausti. Tai yra saugi kompromisinė stadija. Subjektas gali šaukti ant nupieštos savo motinos, žmonos, ar tai draugės ar draugo, visai kaltinti, nors į akis jiems tai kažin ar išdrįstų pasakyti. Po to kokia nors akivaizdžiai svarbi piešinio detalė gali būti dar kartą piešiama, tik ryškiau. Subjektas gali dar kartą pamėginti pabūti jais arba pasikalbėti su jais.

Dailės terapijoje, vienoje iš psichoperapijos formų, labai svarbūs yra psichoterapeuto ir paciento santykiai, darantys tikrovišką kiekvieną judviejų susitikimą, atspindėdami kliento kasdienio gyvenimo problemas. Išskirtini specifiniai dailės terapijos bruožai ir būdai, kuriais

dailė prisideda prie psichoterapijos proceso: visi paciento sukurti kūrybos darbai yra matomi, piešiniai kuriami konkrečiam žmogui arba žmonių grupei, leidžiama individui vaizduotėje atkurti tai, kas jau yra prarasta arba nutikę praeityje, taip pat atkurti tai, kas jį baugina, būti piešinyje neprotingiems, padėti išgyventi užgniaužtą ir išstumtą emociją ir ją išlieti.

Anot Waller (2004), tarp dailės terapijos ir dailės mokymo yra daug bendra ir, jeigu suvokiamos kiekvienos iš jų ribos, tai galima panaudoti jų abiejų labui (Waller, Dalley, 2004). Lebedeva (2003), Waller (Waller, Dalley, 2004) teigia, kad, norint aiškiau išivaizduoti ribas tarp dailės mokymo ir dailės terapijos, pravartu sužinoti kaip dirba su mokiniu dailės mokytojas ir dailės terapeutas.

Dailės terapeutui svarbu:

- kad jį pripažintų mokymo įstaigos personalas ir vaikai;
- kad mokinys žinotų, ko galima laukti, ir nesijaustų esąs baudžiamas už netinkamą elgesį; vaikas turi norėti ir būti pasirengęs susitikti su terapeutu;
- drąsinti, skatinti, nevertinant darbo atlikimo kokybės arba nesprenžiant apie jo estetinę vertę (vengiama girti arba kritikuoti atliktą darbą);
- palaikyti vaiko savivertės jausmą ir pozityvųjį "AŠ";
- kalbėti apie situaciją, poelgį ir jo padarinius, bet ne apie asmenybę ir pačio vaiko charakterį;
- fiksuoti asmeninius vaiko augimo pokyčius, lyginant vaiką su juo pačiu, o ne su kitais vaikais;
- nepriimti negatyvių sprendimų;
- neprimesti vaikui veiklos būdų ir neversti veikti prieš jo valią;
- priimti ir pateisinti visus vaiko kūrybos vaisius nepriklausomai nuo turinio, formos ir kokybės.

Dailės mokytojui svarbiausia yra perteikti dailės ugdymo turinio programą.

Lebedeva (2003), lygindama dailės terapijos sesijas su tradicinėmis dailės mokymo formomis, išvelgia šiuos skirtumus:

- neatitinka tikslai (dailės pamokose svarbiausia išmokyti moksleivį dailinės raiškos pagrindų, kai jo žinios, mokėjimai ir įgūdžiai vertinami pažymiais ir turi atitikti išsivystymo lygio normatyvus pagal atskirus amžiaus tarpsnius);
- pamokose kūrybinis mokymo procesas griežtai kontroliuojamas pedagogo;
- labai skiriasi bendravimo stilius ir auklėjimo metodai;
- skirtingai nei mokymo procese, dailės terapijos sesijose nepriimtinos komandos, įsakymai, reikalavimai;

- skiriasi grupėje dalyvaujančių žmonių skaičius (pamokoje 20-25 mokiniai; dailės terapijos sesijoje 3–15 dalyvių).

Įvertinant dailės terapijos sąsajas su dailės pedagogika, norėtusi tikėti, kad dailės terapija, turinti gilią šaknis ir sąsajas su dailės mokymu, artimoje ateityje galėtų tapti atskira profesija, o šios srities specialistai būtų pripažįstami kaip ir kitų profesijų atstovai. Dailės terapija ugdymo ir auklėjimo įstaigose, manau, galėtų deramai prisidėti prie jaunosios kartos visuminio savęs pažinimo. Taip pat labai norėtusi tikėti, kad požiūris į dailės terapijos specialistus taptų pozityvesnis, o švietimo įstaigose bandantiems dirbti specialistams netektų patirti nepasitikėjimo, skepticizmo, abejingumo, o kartais net priešiško. Suprantama, dailės terapija – dalykas naujas, bet vykdyti bent švietėjišką veiklą, manau, būtina.

1.2. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas.

Pasak Bitino (2000), negalima gyvenimo problemų išspręsti tiesiogiai taikant pavienes vieno ar kito mokslo žinias. Ugdymo procesas orientuojamas į individo saviraidą, kuriame bendruosius ugdymo tikslus pateikia pati visuomenė, formuluodama juos taip, kad ugdytojų ir ugdytinių siekiai nebūtų pedagogiškai ribojami. Ugdymo praktikoje pagrindinis dėmesys yra skiriamas tiems sukonkretintiems lavinimo ir auklėjimo tikslams, kurie formuluojami instituciniu ar interpersonaliniu lygmeniu, atsižvelgus į bendruosius tikslus ir konkrečią socialinę bei pedagoginę aplinką (Bitinas, 2000, p. 154). Iš to daroma išvada, kad lavinimo ir ugdymo struktūroje svarbios ne pačios žinios ar socialinės idėjos, bet individualus gebėjimas visuomeninę patirtį panaudoti asmeniškai reikšmingoms problemoms spręsti. Bitino (2000) teigimu, kadangi kiekvieno žmogaus poreikiai skiriasi, todėl ugdymo turinio pagrindą turėtų sudaryti ne mokymas spręsti konkrečias problemas, o šių ar panašių problemų sprendimo procesas; ugdytiniai turi išmokti taikyti bendruosius problemų sprendimo principus bei metodus ir susiformuoti poreikį drąsiai ir protingai spręsti problemas, su kuriomis jie susidurs gyvenime. Todėl reikia pratinti ne pasyviai taikytis prie susiklosčiusių aplinkybių, bet aktyviai ieškoti šių aplinkybių komponentų bei aspektų, kuriuos būtų galima panaudoti asmeninei gerovei, taip pat pertvarkant aplinkybes norima kryptimi.

Ugdymas neįmanomas be vertybių ugdymo, jei norime deramai suprasti kontroversijos, tikrinti net pačius akivaizdžiausius teiginius apie nagrinėjamą tikrovę pliuralizmo ir įvairovės idėjas (Bitinas, p. 204). Toks pripažinimas vertingas, kovojant su pagunda tiesiogiai išvengti vertybinių sprendimų, apeliuojant į tokias sąvokas kaip neutralumas, susilaikymas išreikšti savo nuomonę (McLaughlin, 1997, 17).

Ugdymo procese labai svarbus ir *dvasinis ugdymas*. Anot Piličiausko, „dvasinis ugdymas – tai mokinio asmenybės humanistinių vertybių puoselėjimas ir sklaida, grindžiami

nesavanaudiška meile žmogui, nuoširdžiu tikėjimu Jo gera valia ir visos Žmonijos dvasinio tobulėjimo viltimi“ (Piličiauskas, 2004, www.piliciauskas.info.lt). Autorius teigia, jog sistemingas dvasinis mokinių ugdymas galėtų teigiamai koreguoti psichologinę švietimo institucijų atmosferą, humanizuotų pedagogų ir mokinių tarpusavio santykius, teiktų terapinį poveikį visuomenės moralinei sveikatai (Piličiauskas, 2004).

1.2.1. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų raidos ir ugdymo ypatumai.

Raidos psichologijos tikslas – suprasti žmogaus augimą ir keitimąsi (Žukauskienė, 2007, p. 12).

Viduriniąja vaikyste (jaunesnis mokyklinis amžius arba mokykliniai metai) vadinami septintieji – vienuoliktieji vaiko gyvenimo metai. Šiuo laikotarpiu tobulėja vaiko loginis mąstymas, suvokimas, lavėja vaizduotė, dėmesys ir atmintis, kalbiniai sugebėjimai, plečiasi žodynas, vaikas vis geriau išmano gramatiką (Žukauskienė, 2007, p. 223).

Pasak Žukauskienės (2007), šis amžiaus tarpsnis įvardijamas kaip konkretaus operacinio mąstymo stadija, kai vaikas vis geriau, logiškiau susidoroja su aplinkos keliamais reikalavimais, kai turi tikslą, kurio nuolat siekia, tačiau paprastai jis niekada nėra visiškai pasiekiamas. Šiuo laikotarpiu vaiko mąstymas, sprendžiant realias problemas, tampa vis logiškesnis. Piaget (2002) pažymėjo, kad tarp septynerių ir vienuolikos metų pasikeičia vaiko mąstymo kokybė, kuri viršija tas galimybes, kurias vaikas buvo pasiekęs per priešoperacinį periodą, kuriam, pasak Gage ir Berliner (1994), yra būdingas didelis egocentiškumas, t.y. nesugebėjimas atsidurti kito žmogaus vietoje, suprasti įvairius dalykus kitu aspektu, nesutampančiu su jo nuomone. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus tarpsnyje vaikas viską vertina savo paties požiūriu, iš savo pozicijų. Jis geriau supranta priežastis, realų laiką, jo loginis mąstymas dar nėra pakankamai abstraktus, kad galėtų spręsti hipotetines, abstrakčias problemas. Vaikas pajėgus išspręsti tik sukonkretintas užduotis, pateikus pavyzdžius arba daiktus. Jis siekia pusiausvyros tarp aplinkos ir savo pažintinių sugebėjimų, nes nori, kad iškylančias problemas būtų galima spręsti suderintai, stabiliai ir efektyviai. Baigiantis viduriniajai vaikystei vaikas vis geriau ir tiksliau ima vaizduoti vietovės konfigūraciją, sugeba atvaizduoti didelės apimties erdvę, į kurią įeina skirtingos vietovės. Taip pat vaikas pradeda geriau suprasti kitų žmonių požiūrį bei nuomonę ir gali palyginti savo asmeninę nuomonę su šeimoje ir už jos ribų egzistuojančiomis nuomonėmis. Tokio amžiaus individas, bendraudamas su bendraamžiais, gali lyginti savo ir kitų nuomonę, todėl asmeninės problemos išsprendžiamos vis teisingiau (Žukauskienė, 2007, p. 231). Šio amžiaus vaikas jau gana lengvai supranta, kad į tam tikrą įvykį galima pažvelgti iš įvairių pozicijų, kad gali būti kelios nuomonės, į kurias jis gali atsižvelgti, priimant savąjį sprendimo variantą. Piaget

(2002) pabrėžė, kad ši socialinė sąveika atskleidžia vaiko resursus, tobulina idėjas ir sąvokas, pateiktas ankstesnės kartos. Autoriaus nuomone, nuo to, kaip bręsta kognityvinės struktūros, priklauso ir tai, kuo vaikai tiki ir kaip supranta visą juos supančią aplinką. Pasak Žukauskienės (2007), mokyklinio amžiaus vaikai vis geriau supranta kitų žmonių požiūrį, priežastis ir padarinius, todėl juos susipešusius lengviau sutaikyti ir pasiekti, kad vienas kito atsiprašytų.

Pasak Žukauskienės (2007), vis didėjančius mąstymo, mokymosi ir bendravimo sugebėjimus jaunesniojo mokyklinio amžiaus periodu rodo ir polinkis juokauti, ir supratimas, kai juokauja kiti. Pasak Piaget (2002), kiekvieno vaiko raidos sparta, pasiektas lygmuo individualus. Kiekviena raidos stadija priklauso nuo to, kaip vaikas sugeba prisitaikyti prie jo įgytos patirties (Piaget, 2002, cit. Žukauskienė, 2007, p. 238). Vaiko raidos pagreitinti negalima. Autorius akcentuoja ir tai, kad vidurinėsios vaikystės raidai būdinga vis gerėjanti atmintis ir vis labiau tobulėjanti kalba. Kaip teigia Gučas (1990), vaikas supranta, kad kalba yra bendravimo priemonė, kad jis gali geriau naudoti skirtingas kalbos formas, pritaikyti jas įvairioms aplinkybėms.

Nuo sėkmių ir nesėkmių, priežasčių vertinimo priklauso, ar vaikas bus geras mokinys, siekiantis meistriškumo, ar į nesėkmes žiūrės kaip į nenugalimas, neįveikiamas kliūtis, ir atsisitrauks, jeigu iš karto nepavyks pasiekti norimo tikslo (Žukauskienė, 2007, p. 293).

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus tarpsnyje vaikas geriau supranta reiškinių priežastis, realų laiką, siekia pusiausvyros tarp aplinkos ir savo pažintinių sugebėjimų, nes nori, kad iškylančias problemas būtų galima spręsti suderintai, stabiliai ir efektyviai. Šio amžiaus vaikas, bendraudamas su savo bendraamžiais ir vyresniais vaikais, vis daugiau kalba, vis geriau supranta kitų žmonių požiūrį, priežastis bei padarinius ir gali palyginti savo asmeninę nuomonę su šeimoje ir už jos ribų egzistuojančiais požiūriais, gerėja jo atmintis, o mokymasis skaityti ir rašyti pertvarko jo suvokimą ir mąstymą.

1.2.2. Kūrybiškumo samprata, požiūrių įvairovė, kūrybiškumą lemiantys veiksniai ir ugdymo galimybės.

Kūrybingumas nuo seno buvo laikomas išskirtine mažos žmonijos dalies – “išrinktųjų”, genijų ypatybe. Buvo manoma, kad didžiausią įtaką mūsų produktyvumui ir laimėjimams turi intelektas (Terman, 1925, cit. Grakauskaitė-Karkockienė, 2006). Bet sparčiai kintantis šiuolaikinis pasaulis verčia atsisakyti šio tradicinio požiūrio. 1950 metais Amerikos psichologų kongrese darydamas pranešimą, J.P. Guilford pirmasis įvardijo naują veiksnį – *kūrybiškumą*, kuris tiesiogiai nepriklauso nuo intelekto savybių. Jis bandė intelekto struktūroje surasti faktorių, kuris apibūdinamas kaip gebėjimas išvelgti problemas, arba jautrumas problemai. Toks faktorius buvo rastas – jo sukurtame intelekto struktūros modelyje

buvo išskirtas *divergentinis mąstymas kaip viena iš intelekto operacijų*. *Divergentinis mąstymas* lemia daugybės įvairių, originalių idėjų sukūrimą J.P. Guilford išskyrė ir kitą intelekto operaciją – *konvergentinį mąstymą*, kuriam būdinga vieno, aiškiai apibrėžto sprendimo suradimas (*konvergentinis mąstymas* – gebėjimas įvertinti, pasirinkti ir pateikti vieną teisingą sprendimą) (Grakauskaitė-Karkockienė, 2006, p. 11).

Kūrybiškumo sąvoką mokslinėje psichologinėje literatūroje apibrėžiama nevienareikšmiškai dėl šios sąvokos sudėtingumo ir požiūrio į ją kaitos. Ši sąvoka apibrėžiama įvairiai, tačiau daugelis autorių sutinka, kad tai asmens sugebėjimas atrasti nauja.

Psichologijos žodyne (1993, p. 151) rašoma: “*Kūrybiškumas* (angl. *creativity*) – tai sugebėjimas kelti naujas idėjas, mąstyti savarankiškai, nestereotipiškai, greitai orientotis probleminėje situacijoje, lengvai rasti netipinius sprendimus”.

Isaksen, Treffinger (1994) *kūrybiškumą* suvokia kaip naujų, reikšmingų, tinkamų ryšių suradimą. Kūrybiškumas, jų manymu, pasireiškia gebėjimais: (a) išvelgti daug galimybių; (b) sugalvoti ir išbandyti įvairius sprendimo būdus; (c) pasiūlyti neįprastas ir naujas galimybes; (d) kurti ir atrinkti alternatyvias idėjas (Isaksen, Treffinger, 1994, cit. Grakauskaitė-Karkockienė, 2006).

Pasak Grakauskaitės-Karkockienės, (2006), tradiciškai kūrybiškumas apibrėžiamas kaip asmenybės savybė, susijusi su gebėjimu atrasti tai, kas nauja, originalu, netikėta, o problemų sprendimo efektyvumas priklauso ne tiek nuo žinių ar įgūdžių, kiek nuo ypatingo sugebėjimo užduotyse esančią informaciją panaudoti greitai ir įvairiais būdais. Kūrybinio mąstymo gebėjimai priklauso ne tiek nuo žinių ir įgūdžių, kiek nuo ypatingo gebėjimo išvelgti problemą, įvairiais būdais ir greitu tempu panaudoti užduotyse pateikiamą informaciją (Guilford, 1968, Torrance, 1962a, cit. Grakauskaitė-Karkockienė, 2006, p. 8).

Almonaitienė (1997) kūrybiškumą supranta kaip naują, originalų, atitinkantį kontekstą ir vertiną žmogaus elgesio rezultata.

Petrulytė (1995) kūrybiškumą apibūdina kaip savotišką vainiką arba viršūnę asmenybės bruožų hierarchijoje. Jos nuomone, “vienas iš esminių kūrybiškumo bruožų – tai sugebėjimas generuoti vertingas naujas idėjas”.

Karnes (1986) nusako šias kūrybiškumo modelio savybes: tai sugebėjimas sukurti naują, neįprastą produktą, kuris “atrandamas” įsigilinus į problemą ir dažniausiai pagavos metu; neribotas įvairios informacijos priėmimas ir sąmoningumas; didelis lankstumas analizuojant bei formuojant sprendimus ir neįprastas asociacijas; informacijos pertvarkymas, pasitelkiant visas žinias, patyrimą ir vaizduotę; sintezė; detalumas; produktų svarba ir išskirtinumas.

Almonaitienės (2006) nuomone, vis daugiau psichologų teigia įsitikinę, jog kūrybingumas – tai veikiau ne išimtis, bet kasdienio žmonių elgesio norma. Visi stengiasi ne vien tik atgaminti turimas žinias, bet ir naujai jas pritaikyti, ne vien kartoti įprastas elgesio normas, bet ieškoti vis kitokių, dar nenusibodusių.

Jonyrienė (1987) nurodo, jog pirmąsias kūrybiškumo apraiškas galima pastebėti jau ankstyvojoje vaikystėje. Paprastai jis pasireiškia vaikui žaidžiant, o vėliau pereina (arba nepereina) ir į kitas veiklos sritis – mokymąsi, darbą, bendravimą.

Anot Jonyrienės (1987), didžiausią įtaką vaiko kūrybiškumo plėtrai turi aplinka. Nors įgimtos individo potencijos irgi svarbu, tačiau galima teigti, kad tai, ar jos atsiskleis, ar ne, priklausys nuo fizinės bei socialinės vaiko aplinkos.

Kaip teigia Gučas (1990), jau pirmųjų trijų klasių kūrybiški vaikai turi fantastinių idėjų, originalumo, humoro, žaismingumo, proto lankstumo. Šie vaikai jautresni ir savo elgesiu labiau nepriklausomi negu kiti vienmečiai. Nors vaiko fantazija suaugusiajam atrodo naivi, bet ji nėra beprasmiška. Vaikas nuolat yra veiklus. Tokį veiklumą gali slopinti nebent fizinis silpnumas, nuovargis, apatija. Gučas (1990) pastebėjo, kad kūrybingas vaikas, jei jis silpniau mokosi, mokykloje ir šeimoje išgyvena įvairių konfliktų, taip pat ir baimę, kad gali būti arba išbartas už nepakankamai gerus pažymius, arba išjuoktas.

Pasak Gučo (1990), vaikų kūrybinės veiklos stebėjimas šeimoje ir mokykloje rodo, kad gabesni vaikai iš kitų išsiskiria tam tikrais požymiais:

- lengviau ir greičiau už kitus supranta tėvų ir mokytojų aiškinimą, gali geriau mokytis, ypač lengvai išmoksta savo mėgstamą dalyką;
- be didelės pagalbos iš šalies susidaro kuriai nors pažinimo ir kūrybos sričiai reikalingų įgūdžių, įveikdami įvairias kliūtis;
- anksti susidomi kokiais nors mechanizmais, reiškiniais, daiktais, viena kuria kūrybos sritimi, nors sėkmingai gali reikštis ir kai kuriose kitose; domisi pamėgtais dalykais ar reiškiniais net prieš tėvų ar mokytojų valią;
- originalumas; šį bruožą galima pastebėti jau ikimokykliniame amžiuje, o juo labiau pradinės mokyklos vaikų kūryboje;
- vykdydamas savo sumanymus, nevengia rizikos, nepasiduoda grupės spaudimui, tampa sąvotišku keistuoliu; dėl to kyla nesutarimų su draugais, nesuprantančiais jo originalumo, nepritariančiais jo sumanymams;
- polinkis darbui, darbštumas ir darbingumas, kuriuo pasireiškia vaiko proto aktyvumas ir produktyvumas, taip pat yra gabumo požymis.

Kūrybiškumo samprata psichologinėse teorijose pateikiama lentelėje Nr. 1.

Kūrybiškumo samprata psichologinėse teorijose

Eil. Nr.	Teorija	Atstovai	Psichologinės teorijos pagrindiniai teiginiai
1.	Humanistinė	C.R. Rogers, A. Maslow	Pagrindinis veiksnys kūrybiškumui atsiskleisti yra asmenybės poreikis aktualizuoti save, išskleisti savo potencialias galimybes, patirti pasitenkinimą kuriant. Akcentuojamas atvirumas patirčiai, platus suvokimas ir saviraiškos ² svarba. C.R. Rogers (1961), nuomone, pačioje žmogaus prigimtyje slypi tendencija augti, “būti atviram savo prigimčiai ir įsisąmoninti egoistinius savo troškimus bei giluminį poreikį siekti harmonijos, pilnatvės, kūrybos” (C.R. Rogers, 1961, cit. Karkockienė, 2003, p. 79).
2.	Psichoanalitinė	S. Freud	Kūrybiškumas kyla iš sąmonės. Fantazijos pagrindą sudaro nepatenkinti troškimai. Tai gali būti susiję su praeitimi, dabartimi, ateitimi, kai vaizduotė dažnai kuria tai, apie ką svajojama vaikystėje. Kūrybinio proceso metu vyksta sąmonės reiškinių transformacijos, o kūrybiška asmenybė turi būti laisva, kad galėtų suteikti joms tobulą formą (pgl. Grotjah, 1957, cit. Karkockienė, 2006, p. 43).
3.	Neopsichoanalitinė	E. Fromm	Būti kūrybiškam – reiškia visą savo gyvenimą suvokti kaip gimimo procesą ir jokios savo gyvenimo dalies nepriimti kaip galutinės stadijos. Dauguma žmonių miršta, dar nespėję gimti. Kūrybiškumas reiškia gimti dar prieš numirštant (Fromm, 1959, cit. Karkockienė, 2006, p. 45).
4.	Bihevioristinė	B.F. Skinner, J.B. Watson	Pabrėžiamas galimybių panaudojimas ir pastiprinimas. Skinner (cit. pgl Karkockienė, 2006) teigia, kad sąmonėje vykstančiais procesais kūrybiškumo paaiškinti negalima, nes kūrybiškumas, mintys, emocijos – tai procesai, kurių objektyviais metodais stebėti ir nustatyti neįmanoma, todėl jis apsiriboja tik elgsenos tyrinėjimais, susijusiais su minėtais procesais. Watson (cit. pgl Karkockienė, 2006) nuomone, socialinės aplinkos įtaka nulemia asmenybės vystymąsi ir jos elgseną.
5.	Kognityvinė	J.P. Guilford, E.P. Torrance	Kūrybiškumas tapatinamas su divergentiniu mąstymu, kuris pasireiškia gebėjimu rasti įvairių problemų sprendimo būdus, laisvai kaitalioti atskaitos kriterijų. Kūrybiškumo samprata apima intelektinius gebėjimus, asmenybės savybes, problemos sprendimui reikalingas savybes, tačiau didžiausias dėmesys skiriamas kūrybos proceso sampratos analizei.

² Saviraiška – tai adekvatus savęs priėmimas ir savo vertės suvokimas, žmogaus prigimtyje glūdinčių poreikių ir galimybių išplėtojimas (Maslow, 1962)

6.	Analitinė	C.G. Jung	Kūrybiškumas reiškiasi paslėptų arba iš dalies įsisąmonintų poreikių ir minčių rezultatu (Jung, 1946). Pateikdamas aštuonis psichologinius tipus, sukurtus pagal asmenybės orientacijos kryptis (intraversiją ir ekstraversiją) ir keturias dominuojančias psichikos funkcijas (mąstymą, jausmus, pojūčius, intuiciją), kurios santykyje viena su kita atspindi kūrybiškumą, Jung teigia, kad kūrybiškumas kyla ne iš sąmonės ar pasąmonės, bet iš jų tarpusavio sąveikos, kuri padeda realizuoti potencialius asmenybės sugebėjimus (Jung, 1946, pgl. Karkockienė, 2006).
7.	Geštaltinė išmokymo teorija	F. Perls	Kūrybiškumas suprantamas kaip mokymosi procesas, kurio metu keičiasi ne tik žmogaus kognityvinės struktūros, bet ir pats žmogus bręsta kaip asmenybė.
8.	Egzistencinė	R. May	Kūrybiškumas būdingas gebantiems save išreikšti žmonėms. Kūrybinio proceso metu ryškiausiai veikia sąmonė, o būtina šio proceso sąlyga – emocinis išitraukimas. Taip pat pabrėžiamas asmenybės unikalumas, laisvo pasirinkimo galimybė, įsisąmoninto tikslingo elgesio reikšmė.
9.	Motyvacijos	T.M. Amabile	Kūrybiškam elgesiui svarbi vidinė motyvacija, kurią galima pažadinti tinkamai parinkus ir pateikus užduotis, nes individui idomus ir malonus pats kūrybinis procesas.

Kūrybiškumo ugdymas mokslinėje literatūroje grindžiamas humanistine, psichoanalitine, neopsichoanalitine, bihevioristine, kognityvine, gelštatine išmokimo teorija, analitine, motyvacijos ir egzistencine psichologinėmis teorijomis. Tai įrodo kūrybiškumo kaip reiškinio fenomeną.

Pasak Gardner, (1996); Lubart, (1990); Amabile, (1983); Sternberg, (2005), Eysenck (1995), Almonaitienės (2006) ir kt., laikomasi požiūrio, kad kūrybiškumas yra sudėtingas reiškinys, nulemtas įvairių struktūrinių komponentų, kurių derinys ir sudaro kūrybiškumą.

Asmenybės kūrybiškumą lemiantys veiksniai pateikiami lentelėje Nr. 2.

Lentelė Nr. 2

Kūrybiškumą lemiantis veiksniai	
1. Asmenybės savybės	Daugelis mokslininkų įvardijo ir nagrinėjo kūrybingos asmenybės ypatumus. Buvo bandoma ieškoti asmenybės savybių, lemiančių kūrybiškumą. Jie išskyrė: sugebėjimą savarankiškai spręsti, atkaklumą ir dominavimą (F. Barron), uždaramą ir ramybę, domėjimąsi idėjomis, o ne daiktais (J.E. Drevdahl), sugebėjimą identifikuotis, išreikšti jausmus ir patirtį (B.T. Eiduson), pasyvią emocinę adaptaciją, savidrausmę (A. Roe), autonomiškumą, atsidavimą, atkaklumą, pastangas (S.J.Blatt, M.I. Stein), polinkį ieškoti nuotykių, stipresnę dominavimą ir didesnę jautrumą (R.B. Cattell, J.E. Drevdahl).
2. Socialinė aplinka	Politinės sistemos įtaka kūrybinių gebėjimų pasireiškimui įvairiais asmenybės raidos etapais, taip pat asmeninis apsisprendimas (D.K. Simonton, 2000), tėvų ir mokytojų įtaka kūrybiškumui (J.W. Getzels, P.W. Jackson, 1962); šeimos vertybių ir asmenybės bruožų, kurie pripažįstami ir skatinami šeimoje, įtaka; mokyklos įtaka (E.P.Torrance, 1983, Isaksen, 1984, E.M. Alencar, 1976, R.J. Sternberg, T.I. Lubart, 1991).
3. Grupinis darbas ir kūrybiška aplinka	Darbas grupėje, ypač sprendžiant kūrybines problemas, daug efektyvesnis - išsiplėčia žinių apimtis, daroma mažiau klaidų, sukuriami unikalūs problemų sprendimų būdai, dalyviai labiau patenkinti savo sprendimais, didėja sprendimų pritaikymo efektyvumas, mažiau bijoma rizikuoti ir kt. Labai svarbus yra vadovo elgesys (Pucco, VanGundy, 1984, cit. pgl. Karkockienė, 2006). Įtakos kūrybiškumui turi ir kūrybinis klimatas – elgsena, jausmai, nuostatos. Kūrybinė atmosfera veikia individo produktyvumą, gerą savijautą ir kūrybingumą (Ekvall, pgl. Pucco, 1999).
4. Motyvacija	Kūrybiniam elgesiui ypač svarbi vidinė motyvacija, kai žmogus į kokią nors veiklą įtraukia ne dėl to, kad gautų kokią nors atlygį, bet todėl, kad jam yra maloni, įdomi pati veikla (Amabile, 1983).
5. Ankstyvosios patirties įtaka	Motinos auklėjimo stilius, ankstyvosios vaikystės patirtis, bendravimas su suaugusiais, prigimtis (Roe, 1957).
6. Kognityviniai veiksniai	Siejama su įvairiais sugebėjimais arba tapatinamas su divergentiniu mąstymu (Karkockienė, 2003).

7. Amžius	Manoma, kad kūrybiškumas su amžiumi nebūtinai silpnėja. Kūrybingi suaugę žmonės plečia savo interesus, juos puoseleja. Jiems rūpi perduoti jaunimui savo patirtį. Kūrybiškiausias žmogus būna 30-uosius gyvenimo metus, o vėliau jo kūrybiškumas slopsta. Ten, kur reikia naujų žinių ir įgūdžių, vyresniems žmonėms dirbti sunkiau. Jie pirmauja tada, kai reikia taikyti praeityje įgytas žinias ir patirtį (Lheman, 1953, cit. pgl. Karkockienę, 2006).
-----------	--

Pasak Adler (2003), dar labiau žmogaus savitumą atskleidžia jo vaizdiniai. *Vaizdiniu* vadiname suvokimo atkūrimą nesant objekto (Adler, 2003, p.43). *Vaizduotė* – tai fantazija, žmogaus psichinė veikla, kuria sukuriamos vaizdinės ir mintinės konstrukcijos, atspindinčios tikrovę pakeistu pavidalu. Vaizduotė operuoja jutimais vaizdiniais ir akivaizdžiais tikrovės modeliais. Kaip netiesioginis, apibendrintas pažinimas, vaizduotė yra artima mąstymui (Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 1982). Pasitelkiant vaizduotę galima „keliauti“ į praeitį, dabartį, ateitį, galima „susitikti“ ir „kalbėtis“ su norimais žmonėmis. Vaizduotė leidžia visapusiškai išgyventi situaciją ir susitikimą su žmogumi. Adler (2003) teigimu, ji neatsiejama nuo organizmo judrumo ir savo ruožtu tėra savotiška numatymo forma, susijusi su ateitimi, ta ateitimi, kurios link žmogus juda ir kurią savaip numatydamas mėgina kurti. Naudojantis šia unikalia mąstymo forma, galima geriau pažinti save.

Anot Adler (2003), tiriant vaikų fantazijas, aiškėja, kad “priešiška į pasaulį žvelgiantys vaikai išsiugdys didesnę fantaziją, nes priešiška nuostata paprastai verčia juos būti apdairesnius. Tad silpnų, nemažai blogio gyvenime patiriančių vaikų fantazija lakesnė, jie labiau linkę fantazuoti” (Adler, 2003, p. 49). Autorius paneigia susidariusią nuomonę apie vaikus, apie kuriuos sakoma, kad jų fantazija yra labai skurdi. Jis teigia, kad “šie vaikai neatsiskleidžia, arba dėl kažkokių priežasčių tiesiog grumiasi su išnyrančiomis fantazijomis <...> stengdamiesi prisitaikyti prie tikrovės, jie atmeta fantaziją kaip nevyrišką ar vaikišką, neigia ją. Neretai neigdami, jie persistengia, tad atrodo, tarsi apskritai neturėtų fantazijos” (Adler, 2003, p.50).

Atsakymas į klausimą, ar žmogus pajėgus pažinti tikrovę, sietinas su tiesos bei žinojimo (žinių) esme (Bitinas, 2000, p. 203). McLaughlin (1997) teigia, jog neatsiejamas ugdymo ir mokymo veiklos vertybių ryšys remiasi ne tik prielaida, kad laimėjimai ir rezultatai (bet kuria prasme) yra vertingi, bet ir įvairūs vykstantys procesai pakankamai glaudžiai susiję su vertybėmis. Pasak Bitino (2000), vertingiausi mokymo metodai tie, kurie skatina moksleivių savarankišką pažinimo veiklą, įvairių problemų sprendimą, moksleivių kūrybinio potencialo plėtrą.

Kūrybiškumo ugdymas – tai potencialių galimybių išplėtojimas, suprantamas kaip įgimtų gebėjimų išvystymas sudarant tam tinkamas sąlygas ir naudojant specialias kūrybiškumo ugdymo programas (Plucker, Runco, 1999, p.670).

Kūrybiškumas gali būti ugdomas įvairiai – tiek sudarant mokymosi programas (Torrance, 1972; Cropley, 1977; Nickerson, 2000), tiek taikant individualią terapiją (Carson, 1999, cit. Grakauskaitė-Karkockienė, 2006, p.59).

Torrance (1974) teigia, jog pagrindiniai kūrybinio mąstymo gebėjimai (mąstymo sklandumas, lankstumas, originalumas) ir vaizduotė gali būti ugdomi užduodant tinkamus klausimus ir pateikiant kūrybiškumą skatinančias užduotis. Rogers ir Maslow (1979) teigia, kad labiausiai kūrybiškumą skatina meilė ir priėmimas, spontaniškumo skatinimas, leidžiant laisvai skleistis kiekvieno individo individualiems gebėjimams. Grakauskaitė-Karkockienė (2006) mano, jog “potencialios kūrybiškumo galimybės suprantamos kaip paveldėjimo nulemti įgymiai arba “reakcijų diapazonas”, kuris atsiskleidžia (arba ne) atsižvelgiant į sąlygas ar aplinką, kurioje gyvenama, poveikio”. Ji teigia: “Ugdant kūrybiškumą svarbūs yra du dalykai: (1) įsitikinimas, kad esi kūrybiškas (angl. *persuasion*); (2) gebėjimas dalyvauti kūrybos procese kartu su kitais grupės nariais. Galimybė kurti kartu su kitais, išgirsti jų patvirtinimą, kad esi kūrybiškas (o kartais išklausti ir šiek tiek kritikos) padeda ugdyti pasitikėjimą savimi, moko įtikinti kitus savo idėjomis, skatina parodyti, kad esi kūrybiškas (Karkockienė, 2006, <http://www.leidyba.eu>).

Jonynienės (1987) manymu, *vaiko kūrybiškumą ugdo*:

- demokratiški aplinkinių santykiai su vaiku, jų tolerancija visoms jo kūrybiškumo apraiškoms;
- turtinga, įvairi, skatinanti tyrinėti, eksperimentuoti ir kurti vaiko aplinka, protinei ir kūrybinei veiklai reikalingas optimalus informacijos kiekis;
- savalaikis ir nuoseklus vaiko kūrybinės veiklos skatinimas;
- vaiko fizinė ir dvasinė autonomija, savarankiškumo, laisvo pasirinkimo galimybė;
- vaiko intelektualiniai sugebėjimai
- vaiko asmenybės bruožų, lemiančių kūrybiškumą, visuma;
- konstruktyvios nuostatos, vertybinės orientacijos, teigiama gyvenimo pozicija;
- tinkamas vaiko motyvacinės ir emocinės sferos ugdymas.

Kūrybiškumas yra asmenybės savybė, susijusi su gebėjimu atrasti tai, kas nauja, originalu, netikėta. Kūrybiškumą lemiantys veiksniai (pati asmenybė, socialinė aplinka, grupinis darbas ir kūrybinė aplinka, motyvacija, individo amžius) įtakoja žmogaus elgesį būti

kūrybišku, o kūrybiškumo ugdymas leidžia tikėti individo potencialių kūrybiškumo galimybių plėtra.

II skyrius. JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO plėtojimo taikant dailės terapijos metodus tyrimo metodologija

2.1. Tyrimo etapai, panaudoti metodai ir jų taikymo ypatybės.

Tyrimas vyko 2009-01-08 2009-04-03 laikotarpiu. Realizuotas per tris etapus:

I etapas – diagnostinis. Taikyti kūrybinio mąstymo, vaizduotės tyrimo testai pasirinktai tiriamųjų grupei. Tikslas – nustatyti tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo, vaizduotės lygmenis prieš eksperimentą.

II etapas – eksperimentas. Jo metu buvo vedami dailės terapijos užsiėmimai eksperimentinėje grupėje. Tikslas – nepriklausomu kintamuoju (dailės terapijos metodais) daryti poveikį priklausomam kintamajam – tiriamųjų kūrybiškumui ir vaizduotei. Eksperimente dalyvavo dešimties jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų grupė. Buvo pravesta vienuolika dailės terapijos užsiėmimų (žiūrėti prieduose lentelė Nr.3 “Dailės terapijos užsiėmimų, vykusių su eksperimentine grupe, aprašas”). Dailės terapijos sesijos pravestos, remiantis užsienio dailės terapeutų L.Lebedevos, Liv Evensen, N.Ivanovic, L.Petrie, J Isserowo vestų seminarų medžiaga bei A. Vaitkevičienės (2008) ir V. Oaklander (2007) metodinėmis rekomendacijomis. Šiame etape stebėtos kūrybiškumo apraiškos, dailės terapijos metodų poveikis vaikų saviraiškai, atlikta atvejo analizė.

III etapas – diagnostinis. Taikyti kūrybinio mąstymo, vaizduotės tyrimo testai pasirinktai tiriamųjų grupei. Tikslas – nustatyti tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo, vaizduotės lygmenis po eksperimento.

Pirmajame ir trečiajame tyrimo etapuose buvo panaudoti šie metodai:

1. Vaizduotės tyrimo testas pagal Roršacho projekcinių dėmių metodiką.
2. Neverbalinio kūrybinio mąstymo testas pagal E.P.Torrance metodiką (adaptuotas A. Voronino (1994)).

Vaizduotės testui pagal H. Roršacho (1921) metodiką atlikti buvo skirta 10 minučių. Tiriamiesiems buvo išdalinti popieriaus lapai su atvaizduota spalvota Roršacho dėme (priedas Nr.1), kurią jie galėjo apžiūrėti iš visų pusių sukiodami popieriaus lapą. Kiekvienas mokinys atidžiai apžiūrėjo dėmę ir užrašė, kas į ką, jo manymu, jam buvo panašu, ką tos atskiros dalys priminė. Mokinių buvo klausama: *kas čia pavaizduota? Į ką tai panašu? Ką tau ši dėmė ar atskiros jos dalys primena? Buvo prašoma gerai išžiūrėjus į paveikslėlį parašyti ant išdalintų popieriaus lapelių viską, kas tik ateis į galvą.*

Kiekvienas mokinys atidžiai apžiūrėjo dėmę ir užrašė, kas į ką, jo manymu, jam buvo panašu, ką tos atskiros dalys priminė.

Vaizduotės lygmenys pagal mokinių sukurtų objektų skaičių bei jų originalumą:

- 1) Skurdi (2 — 4 objektai, neoriginalūs);
- 2) Vidutinė (5 — 7 objektai, originalūs);
- 3) Turtina (8 — 11 ir daugiau objektų, originalūs).

Užduoties atlikimui buvo skirta 10 minučių.

Neverbalinio kūrybinio mąstymo testas pagal E.P.Torrance metodiką, adaptuota A. Voronino (1994) - tai nebaigtų figūrų užduotis "Užbaik piešini". Adaptuotas E.P. Torrance testas susideda iš nebaigtų paveikslėlių (nupieštos tik kelios figūros, linijos, t.y. *stimulinės linijos*). Naudodamas šias linijas, tiriamasis turėjo užbaigti paveikslėlį, kad iš jo būtų galima suprasti, kas tai galėtų būti. Pateiktame testo variante buvo naudojami šeši iš dešimties atrinktų originalių paveikslėlių. Pagal Tunik (2006), Voronino pateiktieji paveikslėliai nesikartoja ir duoda labiausiai laukiamų rezultatų. Adaptuoto metodikos varianto diagnostinės galimybės leidžia vertinti du kūrybiškumo kriterijus: originalumą ir unikalumą. Gausumo, sudėtingumo, lankstumo kriterijai šiame modifikuotame teste nevertinami, nes yra mažai informatyvūs. Adaptuojant šią metodiką, buvo nustatytos normos ir tipiškiausių paveikslėlių atlasas (žiūrėti priedus Nr. 2 ir Nr.3). Jų pagalba ir buvo vertinamas tiriamųjų kūrybinio mąstymo išsivystymo lygis.

Testavimo ypatumai. Būtina sąlyga – kūrybiškumas labiausiai pasireiškia tik sukūrus teigiamą atmosferą ir aukštą motyvacijos lygį. Negeros nuotaikos ar būsenos, sudėtingos pravedimo sąlygos neigiamai veikia tyrimo rezultatus. Patartina vengti atviro aptarimo, nereikia tiriamiesiems iš anksto pranešti apie tai, kad bus testuojami kūrybiniai sugebėjimai (ypač kūrybinis mąstymas). Testą galima pristatyti kaip "originalumo" metodiką, sugebėjimą išreikšti save atliekant neįprastas užduotis ir kt. Kiekvienos užduoties atlikimui skiriama po 5 min. Kiekvienas tiriamasis, pasitelkdamas į pagalbą savo fantaziją ir išradingumą, turėjo kuo laisviau perteikti savo idėjas. Tiriamiesiems buvo perskaityta instrukcija. Instrukcijos tekstas: *"Šiuose dviejuose lapuose pavaizduotos neužbaigtos figūrėlės. Jeigu jūs jas papildysite naujomis linijomis, gausite naujus daiktus arba paveikslėlius. Šiai užduočiai atlikti turite 30 minučių. Pieštuku ar flamasteriu baikite piešti piešinius. Pasistenkite sugalvoti tokį paveikslėlį arba istoriją, kad niekas kitas negalėtų sukurti panašios. Tegul jis (ji) bus išsamus (-i), papildykite naujomis idėjomis. Sugalvokite įdomų pavadinimą kiekvienam paveikslėliui (užrašykite jį)".*

Apibendrinant diagnostinių etapų tyrimo metodų taikymą galima išskirti tokius požymius:

- Tiriamiesiems buvo paaiškinta, kad šios užduotys yra linksmos ir malonios. Tiriamieji paskatinti kuo laisviau reikšti savo idėjas, pasitelkti fantaziją ir išradingumą.
- Visų testų (neverbalinio kūrybinio mąstymo, vaizduotės) užduotys tiriamiesiems buvo užrašytos atskiruose kiekvieno tiriamojo kodu paženklinuose popieriaus lapuose ir pagal tyrimo eiliškumą išdalintos tiriamiesiems prieš pat tyrimo pradžią.
- Prieš kiekvieną testą aiškiai ir lėtai perteikiama jo instrukcija.
- Diagnostinių testų bendram atlikimui skirta 1 valanda. Šis laikas buvo suderintas su pradinių klasių mokytojais, o apie tyrimo trukmę tiriamieji buvo informuoti iš anksto.

Antrajame eksperimentiniame tyrimo etape panaudoti šie metodai:

1. Eksperimentas.
2. Stebėjimas.

Eksperimentas – tai empiriniai tyrimai, padedantys planingai valdant (keičiant, koreliuojant) proceso ar reiškinių sąlygas, patikrinti priežastinių reiškinių ryšių hipotezes. „Pagrindinis eksperimentinio tyrimo bruožas yra tas, kad tyrėjas apgalvotai kontroliuoja ir manipuliuoja sąlygomis, kurios lemia jį dominančius dalykus <...> nustato daromus pokyčius vienam kintamajam <...> ir įvertina to pokyčio rezultatą kitame kintamajame“ (Kardelis, 2007, p.155). Šiuo atveju nepriklausomas kintamasis yra dailės terapijos sesijos, o priklausomas kintamasis – kūrybiškumo požymiai: originalumas ir unikalumas, matuojami E.P. Torrance kūrybiškumo testu. Eksperimentiniame etape buvo pravesta 21 dailės terapijos sesija su dviem eksperimentinėmis tiriamųjų grupėmis. Vienos sesijos trukmė – viena akademinė valanda (45 min.), vieną kartą per savaitę (dailės terapijos sesijų išplanavimą žr. priede nr. 4).

Dailės terapijos sesijų tikslai:

- sudominti vaikus pačiu kūrybiniu procesu, skatinti jų kūrybiškumą, padėti atsipalaiduoti, pajusti save, neslėpti emocijų, būti tolerantiškiems, drąsiai reikšti savo nuomonę, nebijoti suklysti;
- skatinti vaikų saviraišką (reflektuojant savo ir kitų grupės narių vaizdinius).

Pasak Kardelio (2002), mokslinis stebėjimas – pasyvus aplinkos ar reiškinių suvokimas, o kartu tikslingai organizuotas procesas, kontroliuojamas pagal kokią nors teoriją ar hipotezę.

Tyrimo duomenys analizuojami pagal neverbalinio kūrybiškumo vertinimo kriterijus (originalumą ir unikalumą³) ir vaizduotės lygmenų intervalus.

Tiriamųjų piešinių originalumas vertinamas pagal Voronino pateiktas rekomendacijas:

- Palyginami užbaigti paveikslėliai su tais, kurie yra pateikti tipinių piešinių atlase. Jei atlase nėra tokio tipo piešinių, tai tokio užbaigto piešinėlio originalumas yra lygus 1, tai reiškia, kad jis yra priskiriamas prie unikalaus piešinėlio.
- Jei tiriamasis paveikslėliui sukurti nepanaudojo stimulinių linijų, tai tokio piešinio originalumas yra lygus 0.00. Tiriamojo sprendimas nepanaudoti stimulinių linijų interpretuojamas kaip bėgimas nuo užduoties.
- Jei testo užduotyje esantis paveikslėlis tiriamojo net nepradėtas piešti, išvedant originalumo indeksą, jo skaičiuoti nereikia.
- Vertinant piešinių originalumą, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad kartais stebima pavėluota tiriamojo reakcija į piešinėlyje esantį stimulą. Ji pasireiškia tuo, kad ankstesnio stimulo inspiruotas paveikslėlis perkeliamas į kito stimulo piešinėlį. Atlase tokie vėlavimo atvejai nedemonstruojami, o piešinėlio originalumas vertinamas 0.00.

---

³ Originalumas (nepanašumas į kitų tiriamųjų nupieštus paveikslėlius, kuris skaičiuojamas remiantis atsakymo pasitaikymo apibrėžtoje populiacijoje dažnumu). Unikalumas (tiriamųjų nupieštų paveikslėlių išskirtinumas, nepaprastumas, ypatingumas, kuris skaičiuojamas remiantis atsakymo pasitaikymo apibrėžtoje populiacijoje retumu).

Visų vieno tiriamojo piešinių originalumo indeksas apskaičiuojamas kaip visų originalių piešinėlių aritmetinis vidurkis.

Unikalumo indeksas – unikalų piešinėlių skaičius iš šešių piešinių.

Tiriamųjų vaizduotės lygmenų vertinimas buvo atliktas remiantis šiais intervalais:

- 4) Skurdi (2–4 objektai, neoriginalūs);
- 5) Vidutinė (5–7 objektai, originalūs);
- 6) Turtinga (8–11 ir daugiau objektų, originalūs).

Tyrimo analizės duomenys pateikiami naudojant atvejo analizės metodą ir grafinius duomenų vaizdavimo metodus.

Atvejo analizės metodas pristatant tyrimo duomenis naudojamas kaip iliustracija (Yin, 1994). Jis leidžia atskleisti dailės terapijos metodų panaudojimo seką, palyginti vienos iš tiriamųjų piešinius, atliktus dailės terapijos sesijų metu ir patirtus išgyvenimus (Trochim, 2002).

Duomenų apdorojimas. Iš tiriamųjų gautų testų duomenys buvo įvesti į Microsoft Exel 2000 duomenų failą, kur jie buvo tvarkomi ir redaguojami (žr. priedus Nr.

2.2. Tiriamųjų ypatybės

Tyrimas buvo vykdomas Šiaulių “Juventos” pagrindinėje mokykloje, kurioje mokosi 1017 mokinių, dirba virš 100 pedagogų. Eksperimentinę grupę sudarė dešimt ketvirtosios klasės moksleivių – devynios mergaitės ir vienas berniukas, pareiškę pageidavimą dalyvauti dailės terapijos užsiėmimuose. Buvo sudarytos dvi dailės terapijos grupės - po penkis vaikus kiekvienoje. Tyrimo imtis – netikimybinė, atsitiktinė, ribota, sudaryta, atsižvelgiant Merkio, Vaitkevičiaus, Urbonaitės-Šlyžiuvienės (2004) rekomenduotais imties apibūdinimo parametrais. Tokia tyrimo imtis sudaryta todėl, kad buvo pasirinktas kokybinis (empirinis) tyrimas – eksperimentas, turint specifinių tikslų - nustatyti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo pokyčius taikant dailės terapijos metodus, pasirenkant asmenis, besimokančius Juventos pagrindinėje mokykloje ir patiems sutikus dalyvauti eksperimente⁴.

Tyrimo metu laikytasi etikos principų. Tyrimas buvo vykdomas iš anksto susitarus ir suderinus laiką su administracija bei pradinių klasių mokytoja, kad nebūtų trukdomas ugdymo procesas. Tėvai buvo supažindinti su dailės terapija ir jos metodų taikymo galimybėmis. Jie raštiškai patvirtino sutikimus dėl vaikų dalyvavimo eksperimente.

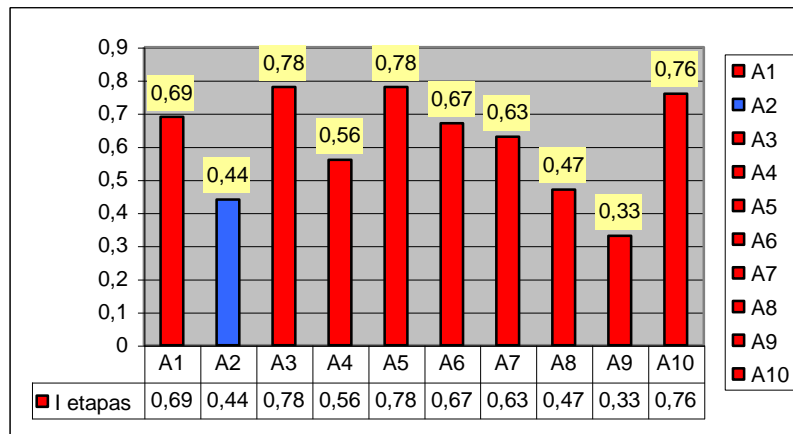
III skyrius. JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO PLĖTOJIMO TAIKANT DAILĖS TERAPIJOS METODUS REZULTATAI

3.1. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo diagnostikos rezultatai

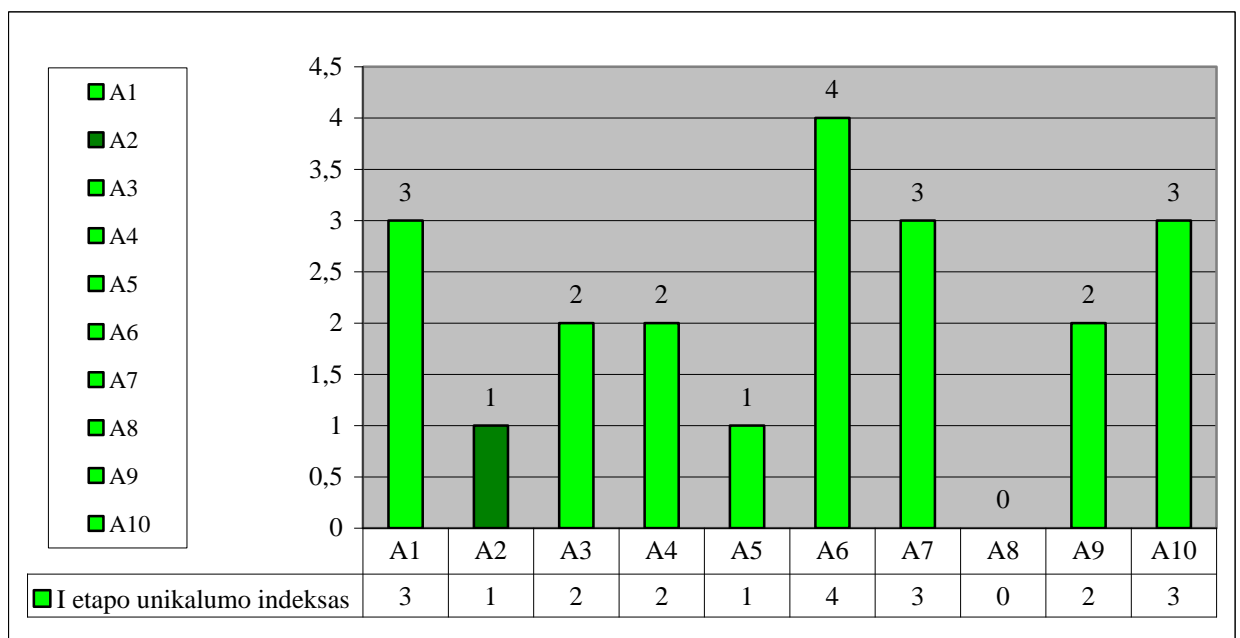
---

⁴ Kiekvieno tiriamojo charakteristika ir jo dailinė raiška dailės sesijų metu pateikta priede Nr.10 “Kontrolinės grupės tiriamųjų charakteristikos”.

I etape jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumas diagnozuotas naudojant vaizduotės H.Roršacho (1921) ir kūrybiškumo E.P. Torrance (1974) testus. Neverbalinio kūrybiškumo duomenys pagal originalumo kriterijų pateikiami 1 paveikslėlyje.

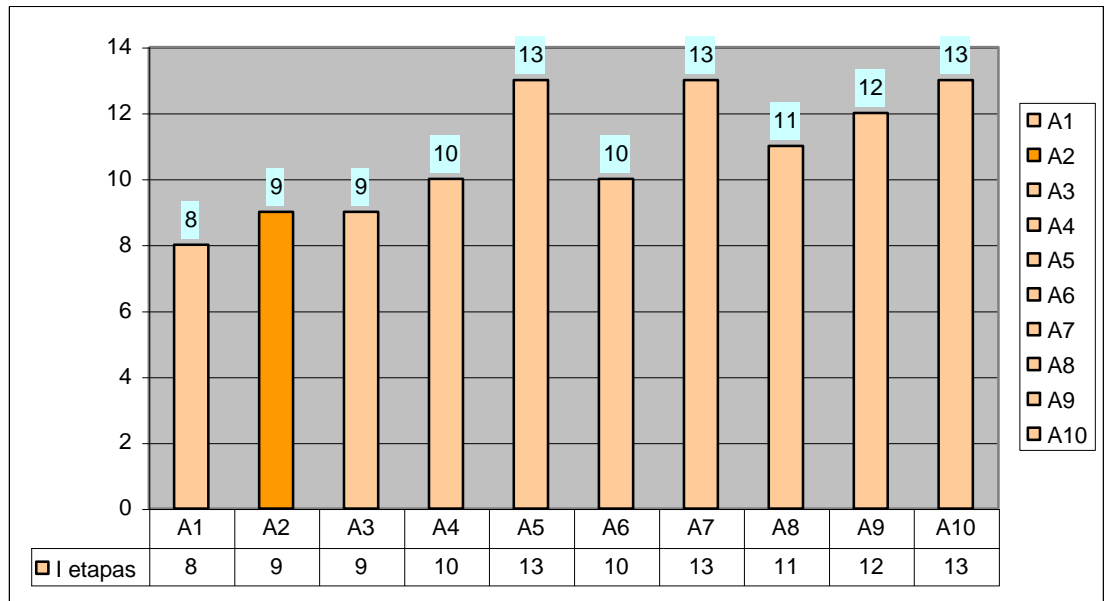
1 pav. Tiriamųjų I etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo rezultatų suvestinė
 Neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo rezultatai skaičiuojami 0,00 iki 1,00. Aukščiausius rodiklius parodė tiriamieji A3, A6, A10, žemiausius - A9 (žr. priede Nr.5 lentelę Nr.3 “Tiriamųjų I etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo (originalumo ir unikalumo indeksu) rezultatų suvestinė”). I etapo tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo indekso vidurkis – 0,61. Pagal Voronino (1994) rekomendacijas tai aukštas originalumo rodiklis, viršijantis 0,5 ribą.

2 pav. Tiriamųjų I etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo (unikalumo indekso) rezultatų suvestinė

Paveikslėlyje Nr. 2 pateikti tiriamųjų I tyrimo etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo rezultatai, skaičiuojami “1” balu už kiekvieną unikalią piešinėlio interpretaciją. Aukščiausias balų skaičius – 6. Daugiausiai unikalių paveikslėlių (4) pateikė A6, A1, A7. A10 pateikė po 3 unikalius paveikslėlius; mažiausiai (0) – A8. Bendras tiriamųjų I etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indeksas 21; unikalumo indekso vidurkis – 2,1.

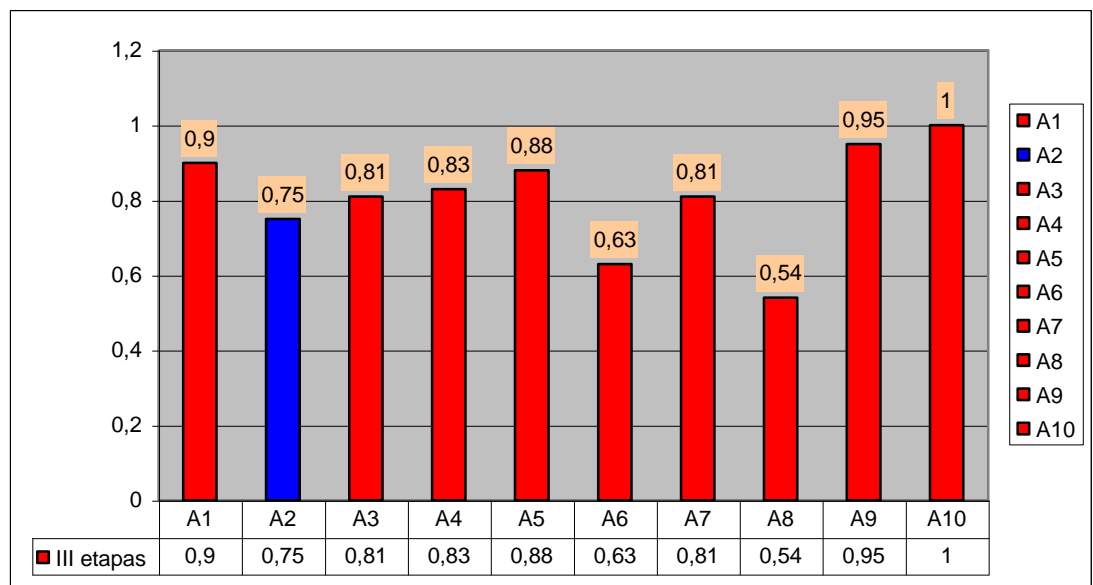
Lentelėse Nr. 4 ir Nr. 5 (žr. priedą Nr. 5) išsamiai pateikti tiriamųjų vaizduotės tyrimo I etapo pagal Roršacho metodiką interpretacijos ir pastebėtų objektų pasikartojimo dažnumo rezultatai. Tenka pastebėti, kad daugumos tiriamųjų interpretacijos labai originalios. Dažniausiai Roršacho dėmė tiriamiesiems asociavosi su šmėklom, pabaisom, baidyklėm, vampyrais ir kitais nežemiškais padarais. Pav. Nr.3 pateikiami apibendrinti I etapo vaizduotės tyrimo rezultatai.

3

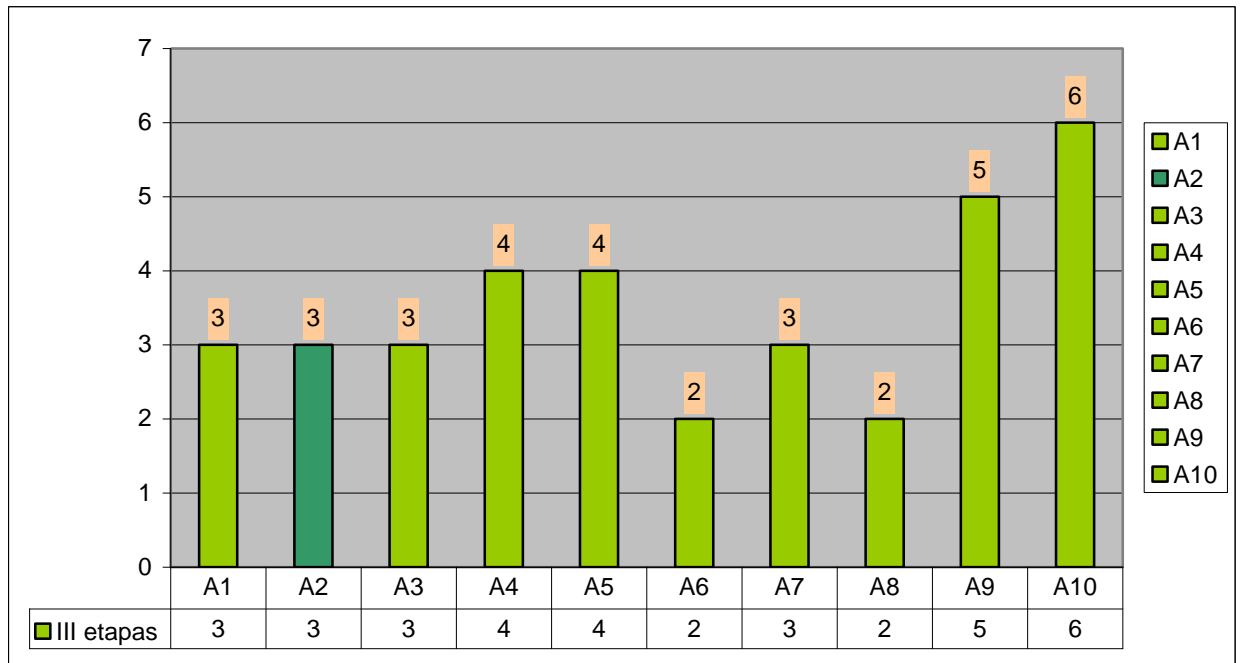
pav. Tiriamųjų I etapo vaizduotės rezultatų suvestinė pagal pastebėtų originalių objektų skaičių. Suskaičiavus tiriamųjų I etapo vaizduotės tyrimo rezultatus, pastebėtų objektų skaičius – 108. Vidutiniškai kiekvienam tiriamajam tenka 10,8 pastebėtų objektų.

Po dailės terapijos sesijų tiriamiesiems vėl buvo pasiūlyta pakartotinai atlikti neverbalinio kūrybinio mąstymo ir vaizduotės testus kūrybiškumo pokyčiams įvertinti. Rezultatai pateikiami paveikslėliuose Nr. 4 ir Nr.5.

4 pav. Tiriamųjų III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo (originalumo indekso) rezultatų suvestinė

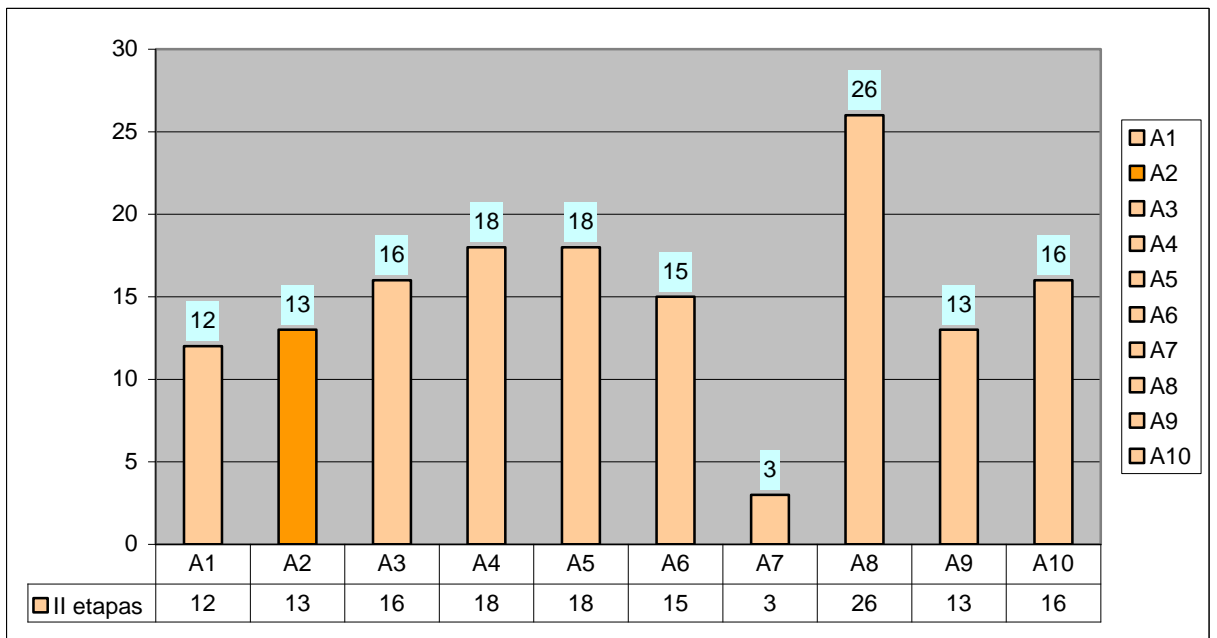
Neverbalinio kūrybinio mąstymo (originalumo indeksu) duomenys, skaičiuojami nuo 0,00 iki 1,00 (žiūrėti priede Nr. 7 lentelę Nr. 6 “Tiriamųjų III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo (originalumo ir unikalumo indeksu) rezultatų suvestinė”). III tyrimo etapo tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo indekso vidurkis – 0,81. Net septynių tiriamųjų originalumo indeksas pasiekė daugiau nei 0,80 balo, iš jų tiriamojo A10 originalumas buvo įvertintas aukščiausiu balu – 1.

5 pav. Tiriamųjų III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo (unikalumo) rezultatų suvestinė

Paveikslėlyje Nr. 5 pateikti tiriamųjų III tyrimo etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo pagal unikalumo kriterijų duomenys. Aukščiausius rodiklius parodė tiriamoji A10, surinkusi maksimalų įvertinimą (6 unikalūs piešiniai) ir A9 (5 unikalūs paveikslėliai). III tyrimo etapo tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indekso vidurkis – 3,4.

Taip pat buvo pakartotinai atliktas vaizduotės tyrimas pagal Roršacho metodiką, nustatytas tiriamųjų vaizduotės lygmuo po dailės terapijos sesijų. Priede Nr. 7 lentelėse Nr.7 ir Nr.8 išsamiai pateikti tiriamųjų vaizduotės pagal Roršacho metodiką III etapo interpretacijos ir pastebėtų objektų pasikartojimo dažnumo rezultatų suvestinės.

6 pav. Tiriamųjų III etapo vaizduotės tyrimo rezultatų suvestinė pagal pastebėtų objektų skaičių

Suskaičiavus III etapo vaizduotės tyrimo rezultatus, visų tiriamųjų vaizduotė pagal sukurtų objektų skaičių taip pat, kaip ir pirmame etape, yra turtinga. Tačiau tiriamųjų išvardintų objektų skaičius – 150, net 46 vienetais didesnis, nei pirmame tyrimo etape. Atskirai norisi aptarti vienos tiriamosios rezultatus, nes testavimo metu ji netikėtai susikivirčijo su suolo drauge ir toliau pateiktų užduočių nebeatliko. Jos rezultatas pagal tyrimo vertinimo kriterijus atitiko I – aji vaizduotės lygmenį – skurdi vaizduotė. Šis gautas rezultatas nėra objektyvus, nes pasireiškė tiriamosios A7 emocijų protrūkis. Ji elgėsi impulsyviai, negalvodama apie savo poelgio pasekmes. Todėl A7 tiriamosios III tyrimo rezultatas skurdesnis, nei visos grupės. Jos elgesys patvirtino teiginį, kad kūrybiškumas labai priklauso nuo asmenybės savybių ir ją supančios aplinkos.

3.2 Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo plėtojimo taikant dailės terapijos metodus: atvejo analizė

Dailės terapijos sesijas pravesėtos, remiantis užsienio dailės terapeutų L. Lebedevos, Liv Evensen, N. Ivanovic, L. Petrie, J. Isserowo vestų seminarų medžiaga bei D. Campbell (2005), J. Moreno (2001), A. Vaitkevičienės (2008) ir V. Oaklander (2007) metodinėmis rekomendacijomis.

Siekiant išsiaiškinti dailės terapijos poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų saviraiškai ir išanalizuoti kūrybiškumo apraiškas dailės terapijos sesijų metu, atlikta pasirinkto tiriamojo (A7) atvejo analizė. Laikantis etikos principu, atvejo analizės apraše mergaitė bus vadinama Gerda (tikrasis vardas darbo autorei zinomas). Mergaitė pasirinkta, nes ji išsiskyrė iš kitų vaikų originaliu mąstymu, veiklumu ir principingu, spontaniškumu atliekant skirtingas užduotis, nuotaikų kaita. Atvejo analizės metu stebėtos tiriamosios kūrybiškumo apraiškos⁵.

3.2.1. Bendra Gerdos charakteristika

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji (A7), vardu Gerda, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, turi savo verslą; mergaitė yra vyriausias vaikas šeimoje, dar turi broliuką (8m.) ir sesutę (4 mėn.).
- *Informacija apie tiriamosios mokymąsi ir elgesį mokykloje*: 1-oje ir 2-oje klasėje mokėsi vidutiniškai, netgi prastokai, lankė socialinio pedagogo užsiėmimus/konsultacijas. Per paskutinius mokslo metus, ypač ketvirtojoje klasėje, jos žinių lygis labai išaugo – nuo vidutiniškai silpno iki pakankamai aukšto. Savo užsispyrimo dėka mergaitė padarė labai didelę pažangą: ir moksle, ir muzikinėje srityje. Jai gerai sekasi matematika, lietuvių kalba, gamtos pažinimo dalykai, užsienio kalba, muzikinė ir dailinė raiška. Srities, kurioje jai sektųsi prasčiau, tiesiog nėra. Pagal socialinį reitingą klasėje ji yra lyderis: įvairių renginių pagrindinė organizatorė ir vykdytoja. Niekas nepraslysta pro jos akis. Aktyvi būrelių lankytoja – sporto, dailiojo skaitymo, dailės ir mokosi groti kanklėmis. Pasak jos mokytojos A.D., per paskutinį pusmetį ypatingai išaugo jos pasitikėjimas savimi (pažįstamų žmonių grupėje drąsiai reiškia savo nuomonę), tačiau vis dar vengia viešo nuomonių aptarimo nepažįstamų ar mažai žinomų asmenų rate.
- *Raidos (sveikatos ypatumai) ir bendravimo ypatumai* – retai serga, mažai praleidžia pamokų (yra per visą mokslo metų sezoną nepraleidusi nė vieno užsiėmimo). Nori atkreipti dėmesį į tai, kad Gerda, vaikas, kuriam tėvai daro labai didelę įtaką. Jie iškėlė jai labai aukštai kartelę – “jei nori būti užaugęs direktore, o ne gatvių šlavėja, turi labai daug mokytis”. Pasak mokytojos A.Š., pvz., kai klasėje buvo pildoma anketa apie mokinių

⁵ Priede Nr. 6 “Dailės terapijos sesijų, kurių metu labai ryškiai atsiskleidė tiriamųjų asmeninės savybės, aprašas” pateikta penkių dailės terapijos sesijų eiga ir grupės dalyvių refleksijų stenogramos, kurių metu atsiskleidė Gerdos asmeninės savybės ir jos įvairaus elgesio priežastys.

ateities planus, ji drąsiai parašė, kad užaugusi bus tik direktorė. Pirmose klasėse mergaitei sekėsi labai prastai. Labai jautriai reaguodavo į kritines mokytojos pastabas, buvo užsidariusi, mažai bendraudavo su kitais klasės draugais. Tik didelio užsispyrimo dėka ji pasiekė tokių aukštų mokymosi rezultatų, sugebėdama tapti net ir “klasės siela”. Mergaitė labai jautri, draugiška, nors retkarčiais ir mėgsta parodyti savo charakterį, ką nors piktaileptelėti: “Nu tu, vaikeliai, vaikeliai...” tai akivaizdus pavyzdys, kaip vaikas aklaime mėgdžioja savo tėvus (konkrečiau, savo motiną). Beveik visose situacijose bijo reikšti savo nuomonę, nes aplinkiniai (ne mokyklos draugai) gali iš jos pasišaipyti, pasijuokti. Susidaro įspūdis, kad, tėvai, įtakodami vaiko mokslą ir veiklą, suformavo kompleksą – jai negalima suklysti. Tai buvo jaučiama ir DT sesijose. Pasikalbėjus apie mergaitę su jos mokytoja, keistoko, kartais iššaukiančio elgesio priežastys tapo aiškios.

- *Informacija apie problemą* – jau per pirmąjį susitikimą mergaitė išsiskyrė iš kitų DT sesijas pradėjusių lankyti vaikų. Mergaitės užduodami klausimai, žingeidumas, elgesys formavo ne pagal metus subrendusio vaiko įspūdį. Pradžioje tai kėlė susižavėjimą. Tik daug vėliau, pasikalbėjus su jos mokytoja, pavyko išsiaiškinti problemą – savęs pervertinimas ir baimė pasirodyti prieš kitus prasčiau. Tuomet tapo suprantamos tos mergaitės elgesio ypatybės, kurios anksčiau keldavo nuostabą ir susižavėjimą.
- *Problemos raiška dailės terapijos sesijų metu* – remiantis mergaitės sukurtais piešiniais, išsakytomis mintimis atvejo analizėje bus atskleistos jos elgesio motyvų prielaidos, formuojančios asmenybės savybes.

3.2.2. Gerdos dailinė raiška eksperimento metu

I sesija. Vaizduotės kelionė (ind. darbas) “Idomiausias mano gyvenimo įvykis”

7 pav. Gerda, 10 metų, “Mano mažoji sesutė”, guašas, 2009-01-09.

Šis mergaitės piešinys (žr. 7 pav.), pagal skirtas DT užduotis, pirmasis. Jame ji pavaizdavo ką tik gimusią savo sesutę. Piešinys labai žaismingas, gyvybingas, spalvos šviesios, linksmos. Iš to piešinio sklinda labai gera energija. Pvz., man į jį žiūrint, norisi šypsotis. Tai tikrai tas įvykis, kuris buvo pats svarbiausias jos gyvenime. Ir tai ji labai aiškiai perteikė savo vaizdinyje. Iš šio piešinio matyti, kad mergaitė nori surasti sutarimą su savimi, emociškai teigiamai priima save ir savo šeimą. Dominuojančios šiltos ir šviesios pastelinės spalvos nuteikia pozityviai. Užmerktos akys – stiprus noras išvengti nemalonių emocijų. Požymis, kai piešinyje pavaizduota žmogaus figūra ištiestomis į šalis rankomis, anot L. Lebedevos (2006), apibūdina žmogų, kuris linkęs kontroliuoti kiekvieną savo poelgį.

III sesija. Savęs pažinimas (individualus darbas) “Aš – augalas”.

8 pav. Gerda, 10 metų, “Aš - rugiagėlė”, guašas, 2009-01-16.

Šiame piešinyje mergaitė save sutapatino su rugiagėle. Ją supa daug žalumos. Raudonas lankas – tai lyg jos apsauga nuo išorinio pasaulio. Ji tarsi uždaryta šiltnamyje, ir jai gerai, nes niekas aplink nemato, kokia ji. Jai šilta, gera... Raudoni ir žali potėpiai primena audras ir

negandas už “šiltnamio” sienų, kurių ji tarsi nė nejaučia, nes apsauginis skydas ją labai saugo. Gėlės kotas, labai plonas ir laibas, išduoda tiriamosios trapumą ir pažeidžiamumą. Ji nesijaučia tvirtai stovinti ant žemės, nes pagrindo (žemės), iš kurio išauga gėlė, vaizdinyje kaip ir nėra. Labai įstrigo jos skurdus komentaras, kad Gerda tiesiog nežino, kodėl nupiešė būtent tokią gėlę, nežino, kodėl aplink ją nupiešta raudona linija taip krinta visiems į akis. Jos piešinyje galima išvelgti blaškymąsi, nepastovumą, priklausomybę nuo kitų aplinkinių, darančių jai didelę įtaką (kairėje ir dešinėje lapo pusėje ryškios sunkios žalios dėmės, kurios asocijuojasi su priklausomybe nuo kitų asmenų).

V sesija. Savęs pažinimas (individualus darbas) “Mano baimės”.

9 pav. Gerda, 10 metų, “Aš labai labai bijau”, pastelė, 2009-01-23

Šiame piešinyje (9pav.) Gerda bandė pavaizduoti savo baimę aplinkai, nežinomumui (žr. priede Nr. 6 III-osios dailės terapijos sesijos refleksijos stenogramą). Piešinio centre mergaitės nupiešta plaštaka vaizduoja daug kartų sužeistą jos ranką. Anot L.Lebedevos (2006), nupieštas delnas gali simbolizuoti veiklaus, uždegančio charakterio žmogaus savybes. Mergaitė palietė ir kitą aspektą – baimę būti kitokia, kokios gali nesuprasti aplinkiniai. Ir tada jai norėtųsi pasislėpti uoloje, kurią nupiešė lapo apačioje (juodas trikampis piešinio kairiame apatiniame kampe), nes ten ji jaustųsi saugi ir nepažeidžiama. Juodos dėmės piešinio viršuje, anot tiriamosios, reiškia juodas snaiges, kurios mergaitės piešinyje simbolizuoja nenorą kažkur eiti, bendrauti. Žydra kreivė – tai jos nuotaikų kaita, kuri gali kisti kiekvieną minutę. Pasak L.Lebedevos (2006), laužtinė linija rodo kūrybiškumą ir vaizduotę. Tai labai emociškai stiprus piešinys, kurio autorė, vienintelė iš grupės, bandė gilintis į vidinius savęs pažinimo aspektus: norą surasti sutarimą su savimi ir aplinkiniais, poreikį būti visiems rūpestinga ir reikalinga (žr. priedo Nr. 6 V-osios dailės terapijos sesijos «Mano baimės» stenogramą: eilutės 17-45; 59; 84).

VII sesija. Vaizduotės kelionė. Tema “Rožių krūmas”.

12 pav. A7, 10 metų, “Stiklainis ir rožės”, pastelė, 2009-01-30

Šiame piešinyje (7 pav.) Gerda savo darbą į dvi dalis perskyrė laužtine linija (žr. priede V sesijos refleksijos stenogramą). Pagal mergaitės piešinio interpretaciją, tai galėjo reikšti tai, kad dešinėje piešinio pusėje tiriamoji nupiešė tuos žmones, kurie ją supa: šeimos nariai, dailės terapijos sesijų dalyviai, o kairėje atskyrė grupės dalyvę A3, su kuria turėjo ką tik įvykusį konfliktą (atskirtąją grupės dalyvę Gerda nupiešė kaip stiklainį, kuriame pavaizduota audra). L.Lebedeva (2006) bangas audros metu interpretuoja, kaip piešinio autoriaus baimę prieš būtinybę priimti sprendimą. Dešinėje pusėje pavaizduoti apskritimai, anot Gerdos, tai rožės žiedai iš viršaus. Aptarimo metu išsakyti grupės dalyvės sakiniai bei L.Lebedevos (2006) teiginys, kad laužtinė linija rodo kūrybiškumą ir vaizduotę, akivaizdu, kad mergaitė labai vertina laisvę ir nepriklausomybę individualumą, būtent todėl, norėdama atsiriboti nuo konflikto partnerės, labai kategoriškai ir griežtai ją atskyrė. Be ryškios laužtinės linijos mergaitės piešinyje daug kitokio tipo linijų, kurios, anot L.Lebedevos (2006) (plonos, storos paryškintos, neryškios vos matomos) charakterizuoja savimi pasitikinčią asmenybę.

Mergaitė save nupiešė kaip mėlynai violetinį rožės žiedą piešinio dešiniame viršutiniame kampe. Žiedas išsiskiria iš kitų apskritimų, kurie taip pat vaizduoja rožės žiedus. Šis požymis vėl patvirtina tai, kad tiriamoji yra labai norinti iš aplinkos išsiskirti asmenybė. L.Lebedevos (2006) teiginys, kad štrichavimas piešinyje gali reikšti įtampą ir nerimą, liudija apie tai, kad piešinio fonas būtent ir išduoda autorės nerimą ir tvyrančią įtampą.

VII dailės terapijos sesijos metu aptariant kūrinį grupėje mergaitė jautėsi įsitempusi, bandė perteikti savo emocinę būseną, garsiai komentuodama ką tik praėjusius tos dienos įvykius. Ji su konflikto partnere bandė išsiaiškinti savo tiesas. Džiugina tai, kad dailės terapijos sesijos pabaigoje mergaitės susitaikė (žr. priedo Nr. 6 VII-sios dailės terapijos sesijos “Rožės krūmas” stenogramą: eilutės 5; 28; 66-101).

VIII sesija. Savęs pažinimas. Tema “Aš. Kaip mane mato kiti”.

10 pav. A7, 10 metų, “Aš”, pieštukas,
2009-02-04

11 pav. A7, 10 metų, “Aš”, spalvoti pieštukai,
2009-02-04

10 paveikslėlyje Gerda pavaizdavo save. Atliekant šią užduotį, jai kažkas nepavyko, todėl ji paprašė darbą perpiešti. Bandant įtikinti, kad ji to darbo visai nesugadino, mergaitė pradėjo verkti. Mergaitei buvo leista piešinių perpiešti (žr. 11 pav.). Kitos grupės narės kantriai laukė, kol ji pabaigs piešti. Po kūrinių aptarimo grupės narės truputį pakoregavo tiriamosios piešinį, pagyvino vaizdinį spalvomis ir paryškino akis, plaukus, plaukuose esantį segtuką, drabužį.

Galutinis rezultatas – mergaitė nusišypsojusi padėkojo grupės dalyvėms už tai, kad jos palaukė, už tai, kad dabar ji daug geriau jaučiasi, nes pavyko nupiešti taip, kaip jai norėjosi. Remiantis L. Lebedevos (2006) teiginiais piešinio perpiešimas gali liudyti pasitikėjimo savimi stoką, neryžtingumą, liguistą baimę pralaimėti. Taigi Gerdos elgesys IV sesijos metu akivaizdžiai paliudija nepasitikėjimą savimi ir kankinantį nerimą dėl aukštų vertinimo standartų sau.

IX sesija. Užduotis vaizduotei lavinti (gr.darbas) “Vieta, kurioje norėčiau būti”.

13 pav. A14, 10 metų, grupinio darbo “Drăugystės sala” fragmentas, guašas, 2009-02-06

Šis piešinukas (žr. 13 pav.) labai spalvingas ir gyvas. Piešimas pirštais jį dar labiau pagyvina. Aiškiai matosi vingiuotos linijos, suteikiančios piešiniui veržlumo. Medis tarsi siūbuoja, juda, blaškomas vėjų. Pagrindinis vaizdinio akcentas – medis, stovi vienišas, atsiribojęs nuo visų. L.Lebedevos (2006) teiginys, kad medžio pasvyrimas į kairę gali reikšti subjekto baimingą atsitraukimą, bėgant nuo netikėtų išpuolių, tarsi liūdija apie mergaitės nenorą nieko žinoti, nieko matyti, kas dedasi aplink ją. Net tos trys gražios gėlytės piešinio apačioje lyg atskirtos kažkokia nematoma širma nuo besiblaškančio medžio, kuriam jų egzistavimas visiškai nerūpi. Jis net nenori jų pastebėti, bespręsdamas dilemą: “Būti ar nebūti”. Šis piešinys tarsi atskleidžia mergaitės abejones, baimę išsakyti savo nuomonę, nes būti draugų nesuprastai jai reikštų tą patį, kaip patirti baisią gėdą (žr. priedo Nr. 6 IX-osios dailės terapijos sesijos “Vieta, kurioje norėčiau būti” stenogramą: eilutės 29; 66-74).

X sesija. Tema ”Aš – gėlių pasaulyje. Mano šeimos nariai – gėlės”.

14 pav. A14, 10 metų, “Gėlių šeima”, pastelė, 2009-02-11

Šiame piešinyje (7pav.) Gerda nupiešė savo šeimą: tėtį (mėlyna rugiagėlė), mamą (geltona gėlė), broliuką ir savo labai artimą draugę (dvi rausvos gėlės piešinio apatinėje dalyje), save truputį žemiau mamos – žiedo ir mažytę savo sesutę, šalia kurios dūzgia boružėlė. Tai, kad tėvelių-gėlių žiedai pasvirę į savo vaikus, leidžia manyti, kaip jie rūpinasi savo atžalomis, nors, šiame piešinyje, tiriamoji yra nusigrėžusi nuo jų. Gali būti tai jos protestas ar nesutikimas su kažkuo, kas ją tuo metu trikdė. Pasak L.Lebedevos (2006), saulė labai dažnai simbolizuoja nuoširdų ir suprantantį žmogų, kurio savybės padeda vaikui psichologiškai vystytis. Gerdos piešinėlyje nupiešta saulė dešiniame viršutiniame lapo krašte būtent ir simbolizuoja nuoširdumą, šilumą.

Piešinėlių aptarimo metu mergaitė negailėjo gražių žodžių savo šeimos nariams. Tiriamajai šią užduotį atlikti labai patiko, nes, kaip ji pati išsireiškė: “piešdama tarsi kalbėjausi su kiekvienu iš jų”. Bendravimas piešiant su tais, apie kuriuos tuo momentu galvoji, tai taip pat yra vienas iš stimulų kūrybiškumui skatinti. Pasak McNiff (1976), Birchtnell (1977), piešiniai kuriami konkrečiam asmeniui arba asmenų grupei. Šiuo atveju jie išreiškia santykius tarp subjekto ir asmens arba asmenų, kuriems tapoma. Pasinerdamas į savo mintis, žmogus patiria neapsakomą malonumą ir norą kuo geriau perteikti piešinyje tai, apie ką galvojo piešdamas. Šiuo konkrečiu atveju taip ir atsitiko: mergaitė piešė labai įsijautusi, į nieką nereaguodama, patirdama neapsakomą malonumą kurti.

XI sesija. Tema “Mano svajonė”

15 pav. Gerda, 10 metų, “Svajonių debesėliai”, spalvotos kreidelės, 2009-02-13

Šis piešinėlis (15 pav.) labai linksmas. Žaidžianti saulutė, debesėliai, primenantys baltus avinėlius, jūra, smėlis. Mergaitė nupiešė savo svajonių vasarą, kai galės kaitintis saulėje ir maudytis mėlynoje neaprėpiamoje jūroje. Remiantis L. Lebedevos (2006) požymių interpretacijomis, piešinio autorės nupieštos jūros bangelės simbolizuoja jos dvasinį pakilimą, nupieštas krantas – tvirtumą, stabilumą, debesėliai – avinėliai – nerimą, kuris susijęs su ją supančia realybe. Nevienodo ryškumo štrichai išduoda tiriamosios susirūpinimą, emocinę pakilimą. Tai buvo akivaizdu per piešinėlių aptarimą: refleksijos metu mergaitė buvo nerami, lyg kažkur labai skubėtų. Reflektuojant jos piešinį, labai mažai kalbėjo. Tik užsiėmimo dalyvavusių jos mokytojos ir grupės narių dėka pavyko mergaitę šiek tiek prakalbinti ir sudominti tolesniu piešinėlių aptarimu.

XIII sesija. Tema “Interpretacija”.

16 pav. A2, A3, A5, A6, Gerda, 10 metų, grupinė kompozicija “Nesąmonė”, pastelė, spalvota kreida, guašas, 2009-02-20.

17 pav. Gerda, 10 metų, grupinės kompozicijos “Nesąmonė”, fragmentas, pastelė, spalvota kreida, guašas, 2009-02-20.

IX sesijos grupinis piešinys pateiktas 16 paveikslėlyje. 17 pav. išskirtas grupinio piešinio fragmentas, kuriame mergaitė nupiešė gėlės žiedą ir bitutę, tupinčią žiedo viduryje. Labai spalvingas ir nuotaikingas piešinėlis, nors tiriamosios elgesyje nuo pat pradžių jautėsi susierzinimas (sesijos pradžioje mergaitė replikavo, rodė savo nepasitenkinimą). Įpusėjus užsiėmimui, nepasitenkinimas buvo tarsi pamirštas. Ji piešė išijautusi, pamiršusi savo blogą nuotaiką ir susierzinimą. Anot L.Lebedevos (2006), ryškus spalvinimas (štrichavimas) informuoja apie subjekto emocijų intensyvumą. Gerdos piešinėlyje labai aiškiai matyti, kaip yra nuspalvinti gėlės žiedlapiai. Toks štrichavimas liudija apie tai, kad mergaitė yra vis dar įsitempusi ir sudirgusi. Tačiau bitutė šiame vaizdinyje, remiantis L.Lebedevos (2006) požymių interpretacijomis, gali reikšti saulėtus ir dangiškuosius simbolius. Viso kūrybinio proceso metu Gerda buvo labai rimta, susimąščiusi. Piešė ji tik viename popieriaus lapo kamputyje, nesistengė, kaip kiti grupės nariai, gretintis prie kitų vaikų piešinių, juos papildant sava piešinio interpretacija.

Refleksijos metu mergaitė apie savo darbą kalbėjo nenoriai, kūrybinį procesą įvardindama kaip eilinę nesąmonę. Baigiantis aptarimui, iškilo diskusija dėl sukurto grupinio piešinio pavadinimo. Jos ir dar vieno grupės nario (A2) dėka piešinys buvo pavadintas pagal judviejų pageidavimą “Nesąmonė”, kuris labai atitiko šių vaikų tuometinę emocinę būseną, nes ir vienas, ir kitas į DT sesiją atėjo prastos nuotaikos, susierzinę, neturėdami jokios vidinės motyvacijos (ką DT sesijos pabaigoje ir patvirtino jų sugalvotas piešinio pavadinimas). Pasijutę tarsi nugalėtojai, šie vaikai iš DT užsiėmimo išėjo šypsodamiesi, o susierzinimo ir prastos nuotaikos lyg ir nebuvo.

XVII sesija. Tema “Freska”.

Gerdos
piešinio dalis

18 pav. A2, A3, A5, A6, Gerda, 10 metų, grupinis piešinys “ “, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-20

19 pav. Gerda, 10 metų, grupinio piešinio “ “ fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

Atliekant šią kūrybinę užduotį į akis labai krito Gerdos spontaniškumas kūrybinio proceso eigoje (žr. 19 pav.) Įdomu pažymėti, kad tiriamoji savo piešinį piešė vos kelias minutes - vaizdinio sukūrimui kaip spaudą panaudojo guašo dažais išmargintą savo plaštaką. Pasak L. Lebedevos (2006), raudona spalva gali reikšti valios jėgą, valdingumą, būdinga aktyviems ir atviriems vaikams, kurių tikslas – pasiekti savąjį rezultatą, tuo užsitarnaujant pagyrimą. Gerdos piešinyje raudona dėmė priminė spinduliuojantį gėlės žiedą, kuris išreiškė pozityvius mergaitės jausmus. Remiantis L. Lebedevos (2006) požymių interpretacijomis, šiuo konkrečiu atveju raudona gėlė – saulė galėtų reikšti tiriamosios valios jėgą, jos domėjimąsi aplinkiniu pasauliu, nepriklausomybę, o keturi geltoni taškeliai - džiaugsmą, aiškumą, optimizmą ir linksmumą. Kairėje piešinio pusėje nupieštas medis gali simbolizuoti mergaitės jausmus, liečiančius jos asmeninius sugebėjimus. Stebint šios sesijos kūrybinį procesą, buvo galima pastebėti Gerdos pranašumą prieš kitus sesijos dalyvius, jos įtaką visam kūrybiniam procesui, nes kiti grupės nariai stengėsi nuo jos neatsilikti ir taip pat kūrybiškai (neįprastai) atlikti jiems skirtą užduotį (pvz., iš pradžių piešė teptuku, kūrybinio proceso viduryje vietoje teptuko pradėjo naudoti poroloninius tamponėlius, jais štapavo, taip pat piešė pirštais ir kt.).

XX sesija. Tema “Mano vieta grupėje”.

20 pav. A2, A3, A5, A6, Gerda, A8, 10 metų, grupinis darbas “Atsisveikinimo piešinys“, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

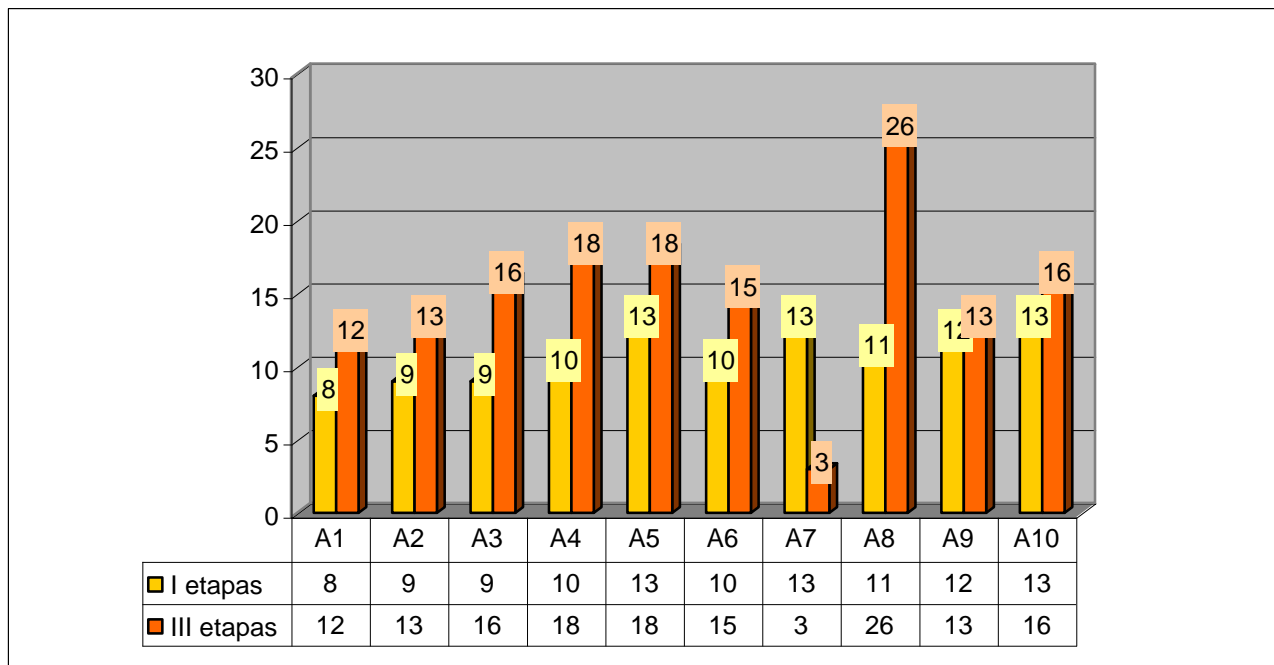
21 pav. Gerda, 10 metų, grupinio piešinio “Atsisveikinimo piešinys“ fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

Labai spalvingas ir išraiškingas grupinis piešinys (20 pav.). 21 pav. išskirtas Gerdos grupinio piešinio fragmentas. Besišypsančios geltonos saulutės – balionai sukuria šventinę nuotaiką. Pilnas vaisių spalvingasis medis mergaitės piešinyje, remiantis L. Lebedevos (2006) požymių interpretacijomis, simbolizuoja mergaitės gyvenimiškąją energiją. Apvali medžio lapija ir labai nedidelis plonas medžio kamienas išduoda tiriamosios aukštą intelekto lygį ir tai, kad piešinio autorė yra meniškos sielos žmogutis. Kad šalia obels mergaitė nupiešė dar ir eglę, galima interpretuoti kaip tiriamosios aktyvumą ir tai, kad ji turi organizacinių sugebėjimų. Didžiulis tamsiai raudonas obuolys kairiajame piešinio kampe – tai tiriamojo A2 dovana Gerdai. Šis akcentas labai pagyvina mergaitės piešinį. Tai lyg atsvaros taškas sukurtai šventinei nuotakai, balionams-saulutėms ir visiems kitiems piešinėlyje sukurtiems vaizdiniams.

Visuose dailės terapijos užsiėmimuose stebėtos Gerdos kūrybiškumo apraiškos. Remiantis atlikta piešinėlių analize, galima teigti, kad mergaitė kiekviename dailės terapijos užsiėmime save atskleidė vis kitokiu aspektu: buvo ir svajinga, ir susikaupusi, ir nerimastinga, ir spontaniška. Tačiau, svarbiausia, kiekvieną savo piešinėlį ji piešė labai kūrybiškai, išsiskyrė iš kitų ne tik savo charakterio savybėm, bet ir pagalba kitiems grupės nariams. Tik keliuose užsiėmimuose tiriamoji buvo mažiau aktyvi, nes jos nuotaikų kaitą įtakėjo prieš dailės terapijos

sesijas vykę nelabai malonūs pokalbiai su klasės draugais. Akcentuotina tai, kad stebėjimo metodo pagalba buvo galima išvelgti koks kūrybiškumą lemiantis veiksnys, kokioje dailės terapijos sesijoje įtakojo labiausiai tiriamosios dar ne iki galo atskleistą kūrybinį potencialą. Tai dar kartą patvirtina vieną iš teiginių, kad, norint skatinti žmogaus kūrybiškumą, labai svarbu sukurti pozityvią aplinką, užtikrinant asmeninę motyvaciją.

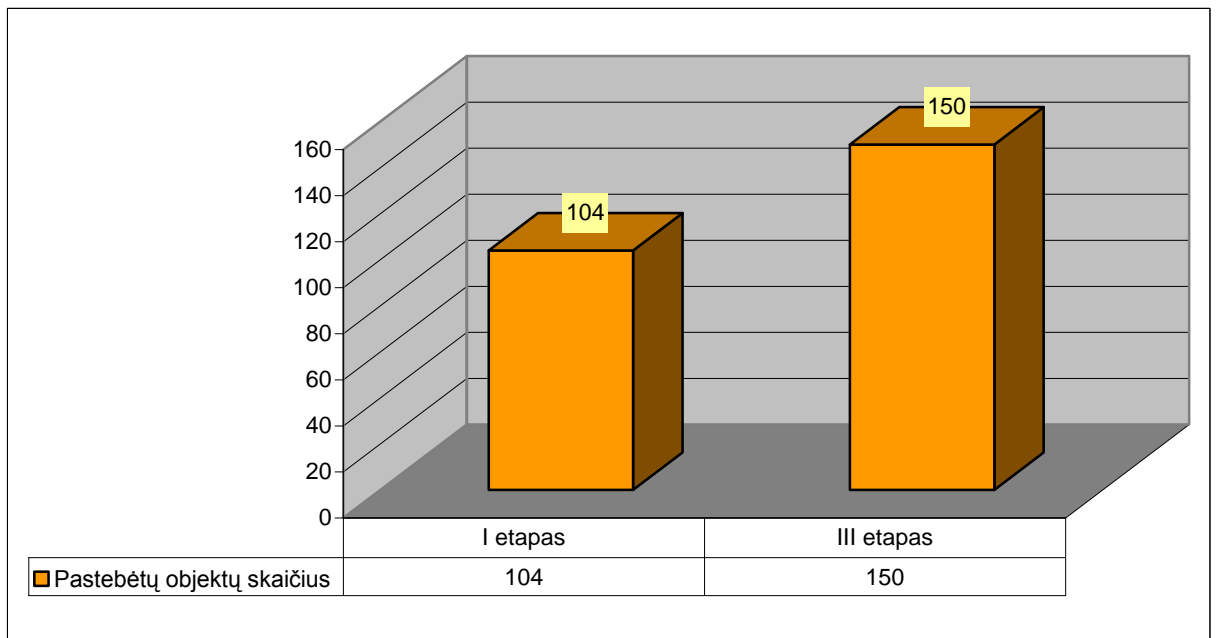
3.3. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo plėtojimo taikant dailės terapijos metodus rezultatų apibendrinimas

22 pav. Tiriamųjų vaizduotės palyginimas pagal pastebėtų objektų skaičių

Paveikslėlyje Nr. 22 tyrimo rezultatai rodo, kad visų tiriamųjų vaizduotė *turtinga*. Pastebėtų objektų vidurkis, tenkantis vienam tiriamajam, 12 – 13 labai originalių objektų. Vaizduotės tyrimo rezultatai rodo, kad III – ajame tyrimo etape pastebėtų objektų skaičius dar labiau padidėjo: tiriamoji A8 pastebėjo net 14 objektų daugiau, nei I etape. Taip pat būtina pažymėti tiriamųjų A1, A2, A3, A4, A5 ženklus teigiamus vaizduotės pokyčius. Į akis krenta tiriamosios A7 vaizduotės tyrimo rezultatai, nes, III etapą pradėjusi labai pakilios nuotaikos, tyrimo eigoje, susikivirčijusi su suolo drauge, toliau tyrimo užduočių nebevykdė. Būtent dėl šios priežasties šio tiriamojo rezultatas yra labai žemas, prilygintinas pirmajam vaizduotės lygmeniui – *skurdi vaizduotė*.

Apibendrintas visų tiriamųjų pastebėtų objektų Roršacho teste duomenų pokytis parodytas pav. Nr. 23.

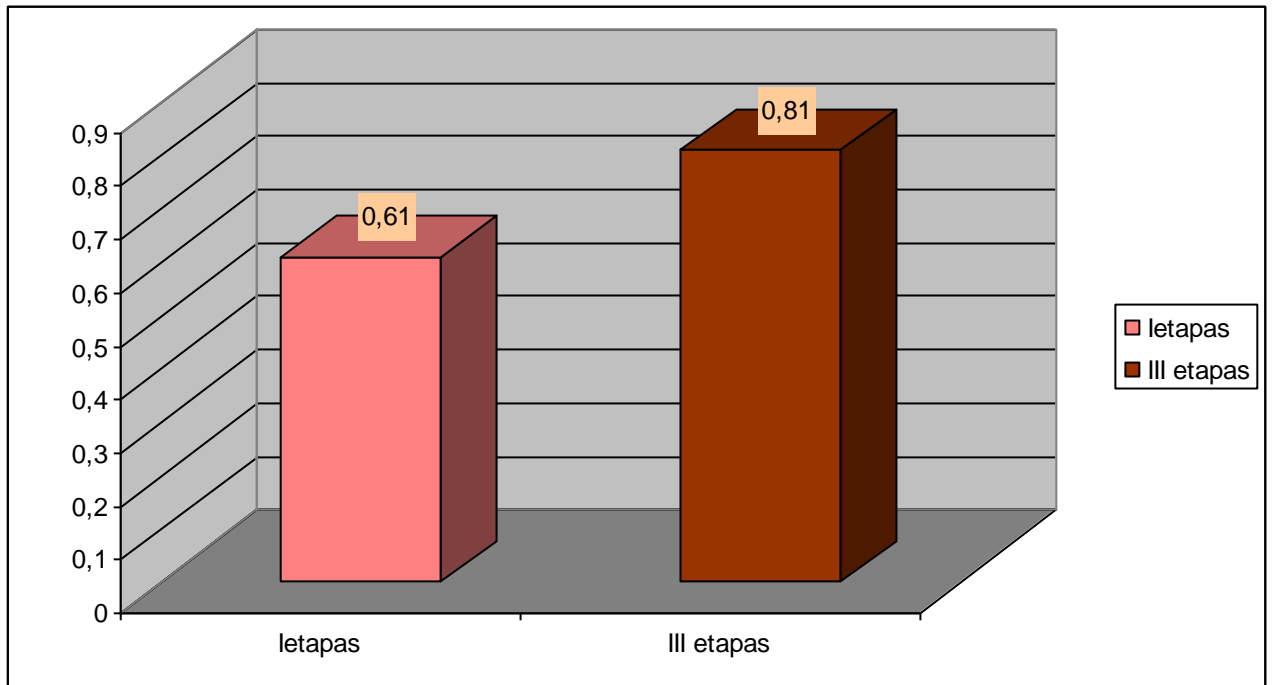
2

3 pav. Tiriamųjų vaizduotės tyrimo rezultatų palyginimas

Apibendrinti rezultatai leidžia teigti, kad III etape pasikartojančių objektų skaičius ženkliai pakilo: nuo 104 iki 150. Paveikslėlyje Nr. 23 pateikta vaizduotės tyrimo I ir III tyrimo etapų analizė pagal pastebėtų pasikartojančių objektų skaičių (žiūrėti priede Nr. 8 lentelę Nr. 8). Tiriamųjų atsakymai buvo labai įvairūs ir originalūs. Rezultatai akivaizdūs: III etape Roršacho dėmėje jie išvelgė įvairiausius objektus: paukščius, gėles, žmones, įvairius gyvius, daiktus, netgi statinius. Dažniausiai pasikartojantys objektai buvo gėlės, paukščiai, akiniai, žmogaus figūra.

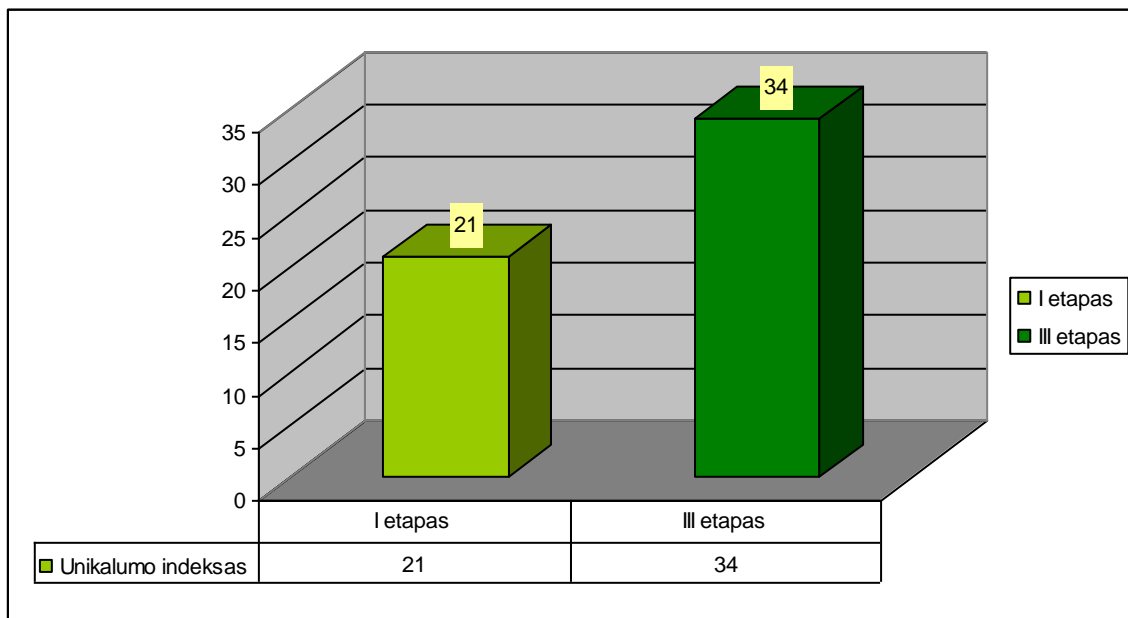
Dauguma objektų tiriamųjų atsakymuose kartojosi kelis kartus. Taip pat buvo objektų, kurie pasikartojė tik vieną kartą (pvz., ateiviai, liežuvis, medis, sėklos, kirminai, varlė, karūna, auskarai, skarelė, fejerverka, vulkanas, upelis ir pan.) arba du kartus (pvz., gyvatės, žuvis, velnias, kaukolė ir kt.). Beveik visi tiriamieji Roršacho dėmėje matė įvairias spalvotas dėmes.

Įvertinti jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų vaizduotės ypatumai liudija apie turtingą jų vaizduotę. Išanalizuotos tiriamųjų vaizduotės tyrimo interpretacijos prieš ir po dailės terapijos sesijų rodo, kad teisingai parinkti dailės terapijos metodai ir dailės terapijos technikos daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų vaizduotei.

24 pav. Tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo indekso vidurkių pokytis

Paveikslėlyje Nr. 24 pateiktas tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo indekso vidurkių palyginimas I ir III –ame etape. Susumavus I ir III etapo tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo originalumo indekso rezultatus, akivaizdžiai matomas originalumo pokytis. Po eksperimento originalumo indekso vidurkis pakilo 0,20 balo. Paveikslėlyje Nr. 43 (žiūrėti priedą Nr.9) pateikiama kiekvieno tiriamojo neverbalinio kūrybinio mąstymo (originalumo) rezultatų palyginimas. Gauti rezultatai rodo, kad visų tiriamųjų originalumo indeksas pakilo, ypač tiriamosios A9 (pakilo 0,62). A10 III etapo piešinėliai buvo įvertinti pačiu aukščiausiu balu – 1,00 (originalumo indeksas pakilo 0,24). Reikia paminėti tiriamųjų A2 ir A4 originalumo indekso pokyčius, kurie yra akivaizdūs: pakilo atitinkamai 0,31 ir 0,27. Nežymiai nukrito tik tiriamosios A6 originalumo indeksas (0,04), nes mergaitė testavimo dieną turėjo sveikatos problemų. Tyrimo užduotis ji atliko spontaniškai ir labai greitai, greičiau nei per 5min. Tai rodo tiriamosios A6 labai dideles kūrybines galimybes.

25 pav. Tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo (unikalumo indekso) pokytis

Paveikslėlyje Nr. 25 pateikti susumuoti tiriamųjų I ir III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indekso duomenys. Rezultatai leidžia teigti, kad III etape neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indeksas pakilo 13 vienetų, t.y. padaugėjo bendras tiriamųjų unikalų piešinėlių skaičius. Paveikslėlyje Nr. 44 (žr. priede Nr. 9) pateikti išsamūs tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo (unikalumo) pokyčiai. Didžiausi pasikeitimai pastebimi A10 testų atsakymuose: tiriamojo unikalumo pokytis - 3 unikalūs paveikslėliai. Šis tiriamasis pasiekė maksimalų įvertinimą – 6. Labai nedaug atsiliko tiriamasis A9 ir A5 – jų unikalumo rodiklis taip pat pakilo 3 unikaliais paveikslėliais. Tiriamųjų A2, A4, A8 unikalumo indeksas pakilo 2 vienetais. Tiriamųjų A1 ir A7 unikalumo indeksas išliko nepakitęs. A6 unikalumo indekso pokytis sumažėjo 2 unikaliais paveikslėliais (ši tiriamoji testavimo metu skundėsi sveikatos sutrikimais).

III etape po dailės terapijos metodų taikymo neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indeksas pakilo 13 vienetų, t.y. III etape tiriamųjų piešinėlių interpretacijos buvo įvertintos 13 unikalų paveikslėlių daugiau negu I etape. Palyginus I ir III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indekso vidurkius, po dailės terapijos metodų taikymo jis pakilo 1,3 vieneto (žr. priedą Nr. 9 pav. Nr. 45).

Atlikta išsami tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo I ir III etapo rezultatų analizė leidžia daryti išvadą, kad dailės terapijos metodų taikymas daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui.

IŠVADOS

1. Atlikus literatūros analizę, galima teigti, kad:
  - *dailės terapiją* reikia suprasti kaip humanišką procesą, kuris paskatina asmenybės socializaciją, padeda išsaugoti savąjį unikalumą. Tai rūpinimosi žmogaus emocine ir psichologine sveikata procesas, naudojant dailinės raiškos priemones, kuriame piešinys yra tarpininkas, padedantis atsiskleisti, kalbėtis.
  - *kūrybiškumas* suprantamas kaip asmenybės savybė, susijusi su gebėjimu atrasti tai, kas nauja, originalu ir netikėta.
  - dailės terapijos proceso ypatybės, dailės terapijos sesijų struktūra atliepia vaikų kūrybiškumą sąlygojančius veiksnius, o vedant dailės terapijos sesijas jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams galima tikėtis jų kūrybiškumo plėtros.
2. Pravedus numatytą dailės terapijos sesijų skaičių ir diagnostiniais testais įvertinus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo bei vaizduotės ypatybes, galima teigti, kad dailės terapijos metodai daro poveikį:
  - jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui. Tiriamųjų originalumo ir unikalumo indeksų vidurkiai po dailės terapijos sesijų pakilo atitinkamai 0,2 balo ir 1,3 vieneto.
  - jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų vaizduotei. Vaizduotės turtingumo lygmens ribos išsiplėtė: pastebėtų objektų vidurkis padidėjo nuo 10,8 iki 15 objektų (pokytis 4,2).
3. Atlikta atvejo analizė atskleidė, kad pravesiose dailės terapijos sesijose buvo stebimos grupės dalyvių kūrybiškumo apraiškos: spontaniškumas, išradingumas, netikėti tiriamojo emocijų proveržiai, vienaip ar kitaip įtakojantys grupės dalyvių kūrybinį procesą.
4. Hipotezė pasitvirtino: dailės terapijos metodų naudojimas daro poveikį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui.

REKOMENDACIJOS

Ugdant jaunesniojo mokyklinio amžiaus kūrybiškumą, *rekomenduotina*:

1. Mokyklų bendruomenes supažindinti su dailės terapija ir jos metodų bei technikų panaudojimo galimybėmis, informuoti apie atlikto tyrimo rezultatus ir išvadas, atskleidžiant pozityvų dailės terapijos vaidmenį jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui.
2. Sudaryti sąlygas mokiniams dalyvauti dailės terapijos sesijose, kurios galėtų būti traktuojamos kaip popamokinė veikla.
3. Bendradarbiauti su pedagogais, psichologais, socialiniais darbuotojais bei specialiaisiais pedagogais, suteikiant naujausios informacijos apie mokinių probleminio elgesio motyvus bei tokio elgesio ištakas, atsiskleidžiančius dailės terapijos sesijų metu.
4. Socialiniams darbuotojams, specialiesiems pedagogams organizuoti seminarų ciklą apie sėkmingą dailės terapijos metodų panaudojimą, taikant juos individualioje praktinėje veikloje, dirbant su probleminio elgesio vaikais (delinkventais).

LITERATŪRA

1. Adler, A. (2003). *Žmogaus pažinimas*. Vilnius: Vaga.
2. Almonaitienė, J. (2000). Šiuolaikinis požiūris į kūrybiškumą ir jo įvertinimo problemas. *Psichologija, Nr.21* (p.82-90).
3. Almonaitienė, J. (2006). *Kūrybingumo ir inovacijų psichologija*. Kaunas: Technologija (p. 7; 25; 35; 65).
4. Bennesch, H. (2001). *Psichologijos atlasas. I ir II tomai*. Vilnius: Alma littera.
5. Birtchnell, J. (1977). *Alternative Concepts in Art therapy (1)*. Inscape 1(15): 11-14.
6. Birtchnell, J. (1979). *Catharsis*. Inscape 3(1): 3-6.
6. Bitinas, B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
7. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija p. 154; 168; 203).
8. Brazauskaitė, A. (2004). *Vaikų dailės terapinis aspektas*. Vilnius: Gimtasis žodis (p. 4;11;40;54-59).
9. Brazauskaitė, A. (2001). *Žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivokos ugdymas daile* (Nepublikuota daktaro disertacija, 2001).
10. Brazauskaitė, A. (2007). *Dailė kaip terapija: ištakos ir dabartis*". <http://www.anonsas.lt>. (žiūrėta 2009-01-24).
11. Brochmann, I. (2004). *Vaikų piešinių paslaptys*. Vilnius: Presvika.
12. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
13. Champernowne, I. (1971). Art and Therapy: Ant Uneasy Partnership. *American Journal of Art Therapy* 10(3) (April): 131-143.
14. Chomentauskas, G. (1983). *Šeimos piešimo metodikos taikymas vaiko psichologiniams tyrimams*. Vilnius: PMTI.
15. Cohen, L.; Manion, L. (1994). *Research Methods in Education*. London and New York.
16. Cropley, A.J. (1977). *Fostering creativity in the classroom: General principals. Handbook of Creativity research, ed M.A. Runco*. Vol. 1.
17. Dalley, T. (Red.). (2004). *Dailė kaip terapija*. Vilnius: Apostrofa (p. 19-20;11-16; 32-33; 37; 65-69).
18. Dapkutė, A. (2003). *Gyvybės medžio puoselėjimas*. Druskininkai: VSAatrs (p. 11).
19. Dapkutė A. (2004). *Dailės terapija: būdas kalbėtis*. <http://www.bernardinai.lt>. (žiūrėta 2008-09-04).
20. Dapkutė, A. (2004). *Pasaulio be žodžių atvertis*. Naujoji Romuva, 2 (347).
21. Eysenck, H.J. (1995). *Genius: The Natural History of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press (p. 39).
22. Gailienė, D. (1997). *H. Roršacho metodika asmenybei tirti. Mokomoji priemonė*. V.: Vilniaus Universiteto leidykla.

23. Gage, N.L.; Berliner, D.C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera (p. 91).
24. Gilroy, A., Lee, C. (1995). *Art and music: therapy and research*. Tavistock/ Routledge.
25. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2003). *Kūrybos psichologija*. Vilnius: Logotipas (p. 8-11; 43; 53; 79).
26. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2006). *Kūrybos psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
27. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2006). *Pedagoginio profilio studentų kūrybiškumo pokyčiai*: Tyrimo ataskaita. <http://www.leidyba.eu> (žiūrėta 2009-02-10).
28. Gučas, A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa (p. 190-193).
29. Guilford, J.P. (1968). *Intelligence, Creativity and Their Educational Implications*. San Diego, CA: Knapp.
30. Irvin, D., Yalom, M.D. (2007). *Terapijos dovana*. Vilnius: Alma littera.
31. Jonynienė, V. (1987). *Jaunesniųjų moksleivių kūrybinio mąstymo ugdymas*. Vilnius: PMTI (p. 11; 16; 33).
32. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla.
33. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
34. Karnes, M.B. (1986). *The Underserved: Our Young Gifted Children*. New York
35. Kepalaitė, A. (2007). *Grupės ir grupiniai procesai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
36. Kočiūnas, R. (1995). *Psichologinis konsultavimas*. Vilnius: LUMEN.
37. Kočiūnas, R. (1998). *Psichoterapinės grupės: teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
38. Kramer, E. (1958). *Art Therapy in a Children's Community*. Springfield, III.: C.C. Thomas.
39. Kučinskienė, R. (2006). *Dailės terapija. Seminarų užrašai*. Kaunas: Kronta (p. 11-13).
40. Lapėnienė, A. (2005). *Mokymo/si procesas mediacinėje priemonių sistemoje*. (Nepublikuota daktaro disertacija, 2005).
41. Leliugienė, M., Klemkaitė, J. (2004). *Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais*. Vilnius: Rafaelis.
42. Leliugienė, M. (2002). *Dailės terapijos taikymo galimybės*. Vilnius: Rafaelis (p. 19).
43. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. (1982). Vilnius: MELI.
44. Lowenfield, V., Britain, W.L. (1987). *Creative and mental growth*. New York: Macmillan publishing company.
45. Lheman, H.C. (1953). *Age and achievement*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

46. Maslow, A.H. (1959). *Creativity in Self-Actualizing people*. Anderson H. Creativity and its Cultivation. New York.
47. McLaughlin, T.H. (1997). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*. Kaunas: Technologija (p. 17).
48. Myers, D.G. (2008). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
49. Narkevičienė, B. (2000). *Gabiųjų vaikų ugdymo sąlygų modelis ir jo raiška Lietuvoje*. (Nepublikuota daktaro disertacija, 2000).
50. Naumberg, M. (1966). *Dynamically Orientated Art Therapy: Its Principles and Praticce*. New York: Grune & Stratton.
51. Nickerson, R.S. (2000). *Enhancing Creativity. Handbook of Creativity, ed R.J. Sternberg*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
52. Oaklander, V. *Langas į vaiko pasaulį*. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
53. Parnes, S.J. (1999). *Programs and Courses in Creativity. Encyklopedia of Creativity, ed M.A.Runco, S.R. Pritzker*. San Diego, CA: Academic Press.
54. Perls, F. (1973). *The Gestalt Approach and Eye Witness to therapy*. New York: Bantam Books.
55. Petrulytė, A. (1995). *Kūrybiškumo ugdymo aktualijos*. Vilnius: Presvika (p. 5).
56. Petrulytė, A. (2001). *Kūrybiškumo ugdymas mokant* Vilnius: Presvika..
57. Petrulytė A. (2008). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: VPU leidykla.
58. Piaget, J. (2002). *Vaiko kalba ir mąstymas*. Vilnius: Aidai.
59. Piličiauskas, A. (2004). *Kultūra. Švietimas. Dvasingumas*.
<http://www.humanistinėpedagogika.lt> (žiūrėta 2009-02-20).
60. Piličiauskas, A. (2004). *Dorinio, dvasinio ir meninio ugdymo sąsajos*.
<http://www.piliciauskas.info.lt> (žiūrėta 2009-02-20).
61. Plucker, J.A., Runco, M.A.(1999). *Enhancement of Creativity. Encyclopedia of Creativity, ed M.A.Runco, S.R. Pritzker*. San Diego, CA: Academic Press (p.669-675).
62. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
63. Puccio, G.J. (1999). *Teams. Encyclopedia of Creativity, ed M.A.Runco, S.R. Pritzker*. San Diego, CA: Academic Press.
64. Respublikinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. *Socialinis ugdymas: papildomojo ugdymo situacija ir perspektyvos. (2001)*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla.
65. Rogers, C.R. (1961). *On Becoming a Person*. Boston: Houghton Mifflin Company.
66. Simonton, D.K. (2000). *Creativity: Cognitive: Personal, developmental, and Social aspects*. American Psychologist. Vol. 55, no.1.
67. Stankevičienė, K. (2001). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas tautodaile*. (Nepublikuota daktaro disertacija, 2001).

68. Sternberg, R.J.; Lubart, T.I.(1999). *The concept of creativity: prospects and paradigms. Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
69. Torrance, E.P. (1974). *Norms – technical manual, Torrance Tests of Creative Thinking*. Bensenville, IL: Scholastic Testing service.
70. Ulman, E. (1961). *Art therapy: Problems of definition*. Bulletin of Art Therapy 1(2): 10-20.
71. Vaitkevičienė, A. (2008). *Dailės terapijos metodų taikymas neįgaliųjų įdarbinimo situacijoje*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla.
72. Vaitkevičienė, A. (2006). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių Aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis, skatinant dailinę raišką*. (Nepublikuota daktaro disertacija, 2006) (p. 60).
73. Valevičienė, D. (2008). *Skausmą ir džiaugsmą išreikšti galima ne tik ašaromis*. <http://www.kauno.diena.lt> (žiūrėta 2009-01-21).
74. Zambacevičienė, E.P. (2006). *Vaiko psichologinis pažinimas*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla.
75. Zambacevičienė, E. (1989). *Psichologijos metodai ir psichologinio tyrimo metodikos*. Vilnius: Lietuvos TSR liaudies švietimo ministerijos redakcinė leidybinė taryba.
76. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai (p. 12; 223-238).
77. Бурно, М.Е. (1989). *Терапия творческим самовыражением*. М.: Медицина.
78. Вальдес Одрицола, М.С. (2007). *Арттерапия в работе с подростками*. Москва: Владос.
79. Виготский, Л.С. (2000). *Психология*. Москва: Эксмо-пресс.
80. Киселёва, М.В. (2007). *Арт-терапия в практической психологии и социальной работе*. Санкт-Петербург: Речь. (стр. 17; .52)
81. Копытин, А.И., Свистовская, Е.Е. (2007). *Арт-терапия детей и подростков*. Москва: Когито-Центр.
82. Копытин, А.И. (2001). *Системная арт-терапия*. ЦПб.: Питер.
83. Лебедева, Л.Д., Никонова, Й.В., Тараканова, Н.А. (2006). *Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии*. Санкт-Петербург: Речь.
84. Лебедеба, Л.Д. (2003). *Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий*. СПб.: Речь (стр. 74-75).
85. Лебедеба, Л.Д. (2008). *Рисунок как инструмент педагогической диагностики*. Педагогическая диагностика, 3,77-85.
86. Мардер, Л. (2007). *Цветной мир. Групповая арт-терапевтическая работа с детьми дошкольного и младшего школьного возраста*. Москва: Генезис (стр. 8).
87. Маслоу, А. (1999). *Новые рубежи человеческой природы*. Москва: Смысл.

88. Морено, Я. (2001). *Экспериментальный метод и наука об обществе*. Москва: Академический Проект.
89. Пурнис, Н.Е. (2008). *Арт-терапия. Аспекты трансперсональной психологии*. Санкт-Петербург: Речь.
90. Роджерс, К. (1994). *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. Пер. с англ. М.М.Исениной; Общ. Пед. И предисл. Е.И.Исениной. М.: Прогресс, Универс.
91. Рудестам, К. (2006). *Групповая психотерапия*. 2-ое международное издание. Изд: Питер.
92. Рыбакова, С.Г. (2007). *Арт-терапия для детей с задержкой психологического развития*. Санкт-Петербург: Речь (стр. 10-17).
93. Туник, Е.Е. (2006). *Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. Адаптированный вариант*. Санкт-Петербург. Изд.: Речь.

SUMMARY

In this thesis work *theoretical analysis* of literature sources related to art therapy and creativity training opportunities of primary school children has been carried out.

The hypothesis has been raised that the use of art therapy methods influences the creativity of primary school children.

Diagnostic test method was used to measure the levels of nonverbal creative thinking and imagination of the researched children before and after the qualitative experiment. *Empirical experiment method* was used to perform a research with the goal to influence creativity and imagination of the researched children using art therapy methods. Creativity manifestations, impact of art therapy methods on children's self-expression were observed, and *case analysis* of the chosen researched was performed. *Statistical data analysis* (descriptive of rates, averages) was performed too.

Ten 4th form primary school children aged 10-11 participated in this research.

The most significant *conclusions* of the empirical research are as follows:

Art therapy must be understood as humane process fostering socialization of the personality and helping to save one's uniqueness. *Creativity* is conceived as personal quality related to the ability to find new, original and unexpected things. Features of using art therapy methods have direct influence on the factors conditioning creativity: personal experience, supporting and rich in impressions social surrounding, group work and personality motivation. Having evaluated creativity and imagination features of primary school children after the scheduled number of art therapy sessions, it can be stated that the use of art therapy methods influences the creativity and imagination of primary school children. The case analysis performed revealed that in the sessions of art therapy the participants displayed such creativity manifestations as spontaneity, ingenuity, unexpected emotional outbursts influencing creative process of the group members.

The hypothesis has proved out: the use of art therapy methods influences the creativity of primary school children.

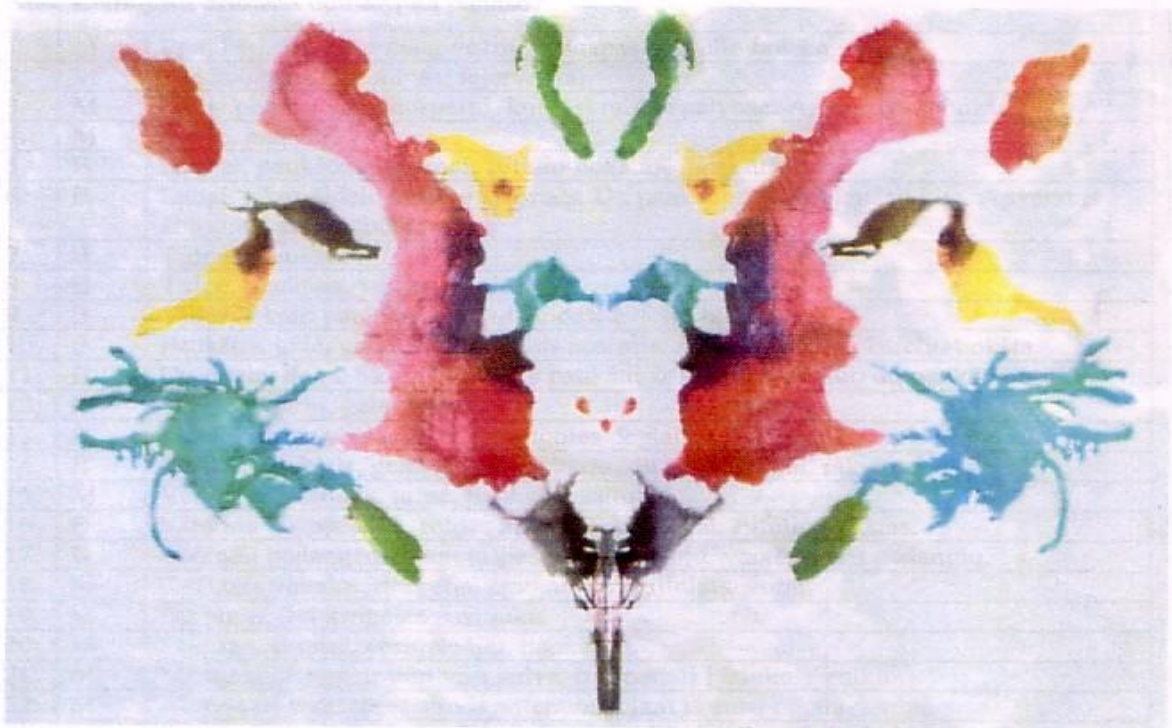
Key words: art therapy, creativity, imagination, primary school children.

PRIEDAI

Priedas Nr.1

1 priedas

Roršacho dēmē

Priedas Nr.2

TIPINIŲ PAVEIKSLĖLIŲ ATLASAS E.P. TORENZO TESTAS "UŽBAIKITE PAVEIKSLĖLĮ" (sudarytojas A. Voroninas, 1994)

PAVEIKSLĖLIS Nr.1

N kartinki	1	Условное название		Оригинальность	
N рисунка	1	ОБЛАКО		0.00	
<p style="text-align: center;"><i>мечта</i> <i>дождь</i> <i>мозг</i></p>					

N картички	1	Условное название		Оригинальность	
N рисунка	2	ЦВЕТОК		0.21	
<p style="text-align: center;"><i>цукербук</i> <i>цватор</i> <i>Роза</i></p>					

N картички	1	Условное название		Оригинальность	
N рисунка	3	СЕРДЦЕ		0.60	
<p style="text-align: center;"><i>судья</i> <i>Сердце и любовь</i> <i>Один из 2 сердечков и стрелы.</i></p>					

№ картинки	1	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	4	ПТИЦЫ	0.67
	Летают птицы	Два пальма	Картинка

№ картинки	1	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	0	БРОВИ	0.74
	Ну и рыбка!	Солова	девушка

№ картинки	1	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	6	ОЧКИ	0.79
	Очки	Улыбка	Портрет

PAVEIKSLĖLIS NR.2.

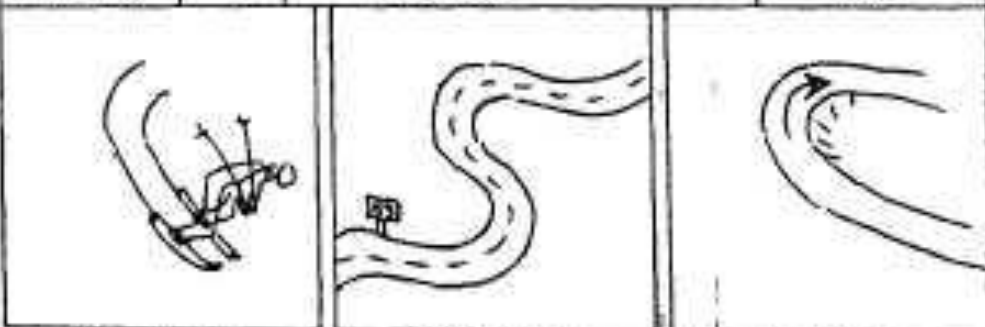

№ картинки	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	1	ВОЛНЫ	0.00
<p>Радиостанция Флажок Домик</p>			

№ картинки	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	2	КОЛЕСО	0.50
<p>Колесо Колесо Шина</p>			

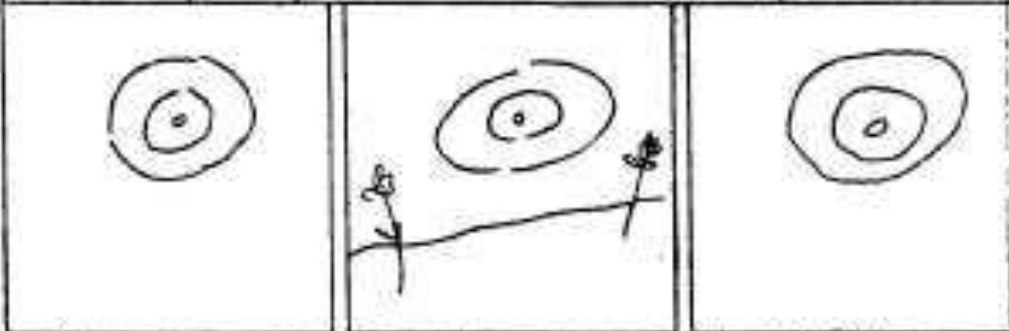
№ картинки	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	3	УХО	0.87
<p>Ухо Человеческое ухо Без сачинку</p>			

№ картинки	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	4	ПАРУС	0,81
			
<p><i>Лодка</i> <i>Парусник</i> <i>Лодка</i></p>			

№ картинки	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5	ИЗГИБ ПУТИ	0,85
			
<p><i>Стыкник</i> <i>Берлога</i> <i>Рыба</i></p>			

№ картинки	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	6	СОЛНЦЕ	0,88
			
<p><i>Каркиль даль</i> <i>Волны</i> <i>Солны</i></p>			

№ картинка	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	7	МИШЕНЬ	0.90
			
<p style="text-align: center;">Мишень Целю мишень</p>			

№ картинка	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	8	КРУГИ НА ВОДЕ	0.92
			
<p style="text-align: center;">Круги на воде Круги на воде Круги на воде</p>			

№ картинка	2	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	№.10	СРЕЗ. ШЕИ ПТИЦЫ	0.94
			
<p style="text-align: center;">Поперек дерева Срез яблока утка</p>			

PAVEIKSLĖLIS NR.3.

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	1	УЛИТКА	0,00

Скрытность

Улитка

Улитка

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	2	ЗНАК БЕСКОНЕЧНОСТИ	0,10

Знак

Знак бесконечности

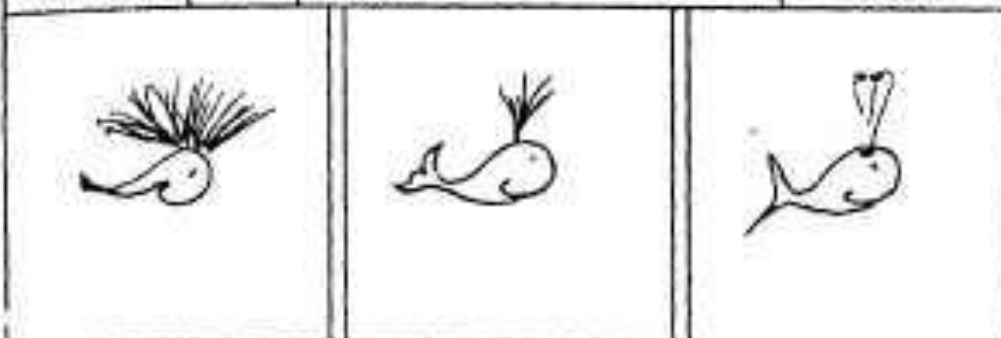
стопило
к бесконечности

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	3	СХЕМА	0,20

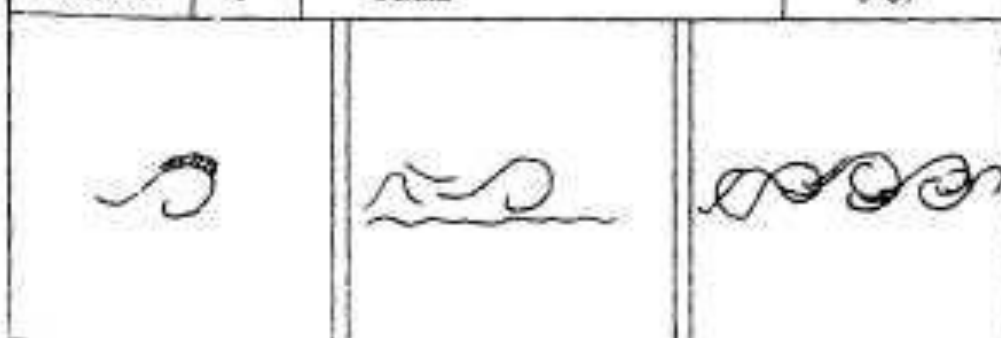
Величье с 2
уфта

Путь

Кривая (или путь)

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	4	КИТ	0.52
			
<p>КИТ БЕЛАЯ КИТ КИТ</p>			

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5	ХВОСТ	0.52
			
<p>ХВОСТ КОШКА ХВОСТ</p>			

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5	ВОЛНЫ	0.57
			
<p>Волна Мореиной Волна</p>			

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	7	ГОЛОВА ЖИВОТНОГО	0.48
		Черепашка	осьминог
			Слон

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	8	УЗОР	0.67
		орнамент	орнамент по предмету кофта
			Буквенный шаблон

№ картинка	3	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	9	ЗМЕЯ	0.62
		змея	Кобра
			змея

№ картинки	4	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	4	КРЕСЛО	0.75

Кресло

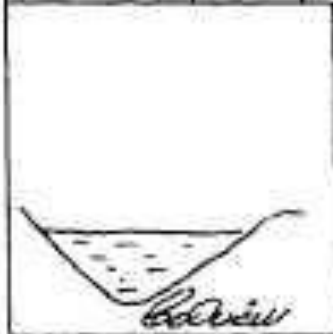

Человек в кресле

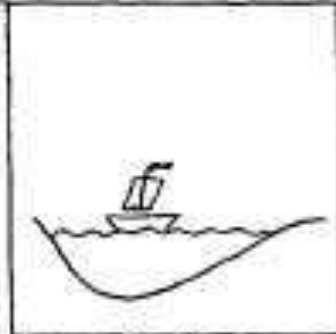

Возвращайтесь

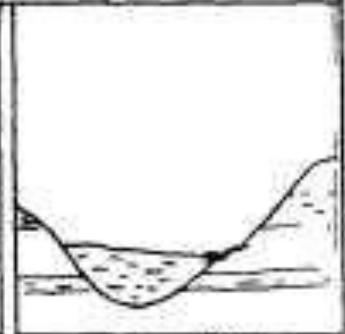
№ картинки	4	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5	ВОДОЕМ	0.87

Водоём

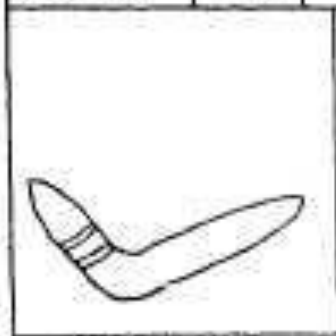

Лодка

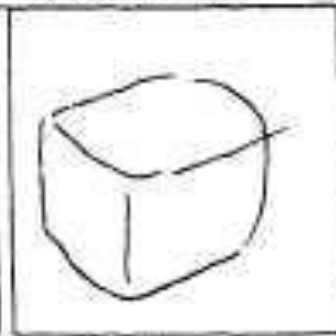

Разлив

№ картинки	4	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5,7	БУМБРАНГ, КУБ	0.88

Бумеранг

Тюк

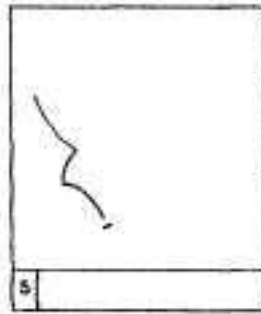
Шука

№ картинки	4	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	8	УЛЫБКА	0,99
<p>№10" или зубы улыбка улыбка</p>			

№ картинки	4	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	9	ПОВЕРХНОСТЬ	0,91
<p>ПЫЛЕК СТЕКЛО СТОЛ</p>			

№ картинки	4	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	10	ЛХЕМА	0,93
<p>ХИМ перчатка другая рука</p>			

PAVEIKSLĖLIS NR.5.

I картинки	5	Условное название	Оригинальность
II рисунка	1	ВАЗА	0.00
<p>ВАЗА <i>нарисован ручкой</i> Ваза</p>			

III картинки	5	Условное название	Оригинальность
IV рисунка	2	ПРОФИЛЬ	0.40
<p><i>человек дурачок</i> Удивление МОНСТР</p>			

V картинки	5	Условное название	Оригинальность
VI рисунка	3	РАСТЕНИЕ	0.50
<p><i>лист</i> <i>Кустик разветвл.</i> Дерево</p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	4	ЦВЕТОК	0,54
			
<p>цвѣток ~~малое~~ ~~красное~~ ~~красное~~ ~~цветы~~ ~~маленькие~~ ~~красные~~</p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5	ЕЛЬ	0,75
			
<p>Ель ~~дом~~ ~~Ель~~ ~~каменная~~ ~~ветвь~~</p>			

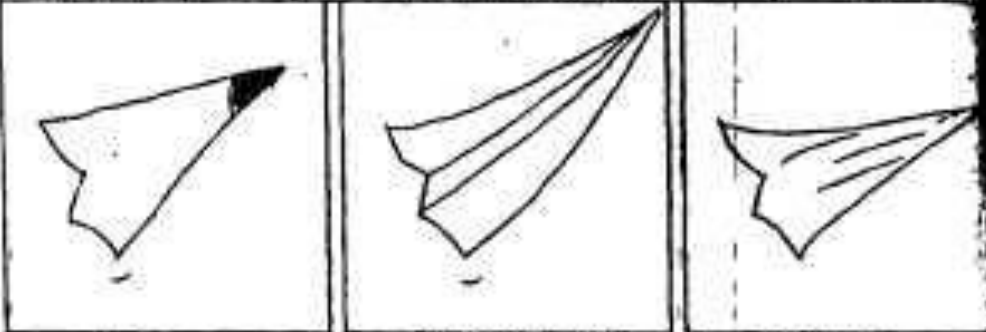
№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	Б.Т	СХЕМА. ВОРОТ ПЯТЯ	0,79
			
<p>~~рукав~~ ~~рукав~~ ~~рукав~~ ~~рукав~~ ~~рукав~~</p> <p>рукав ~~рукав~~ ~~рукав~~ ~~рукав~~ ~~рукав~~ ~~рукав~~</p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	8	КРАЯ ГОРЫ	0.78
<p><i>Наш город горную</i> <i>Турист в горах</i> <i>Алпс</i></p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	8	ЧЕЛОВЕК	0.79
<p><i>Аль-Ва-мис</i> <i>Бесущий человек</i> <i>Тоталитет</i></p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	10	ГУБЫ	0.82
<p><i>Губы</i> <i>Губы</i> <i>Автопортрет</i></p>			

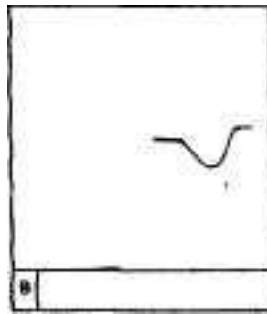

№ картинки	5	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	11	РАКЕТА (БУМ. САМОЛЕТ)	0.89
			
<p style="text-align: center;"> <i>Ракета</i> <i>самолетик</i> <i>Полет самолета</i> </p>			

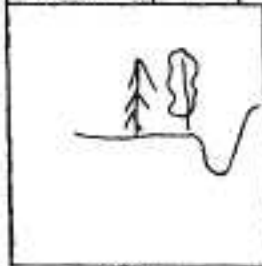
№ картинки	5	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	12	ОГОНЬ	0.89
			
<p style="text-align: center;"> <i>Костер на природе</i> <i>огонь</i> <i>Факел</i> </p>			

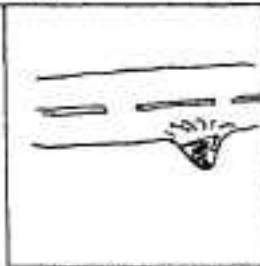
PAVEIKSLĖLIS NR.6.

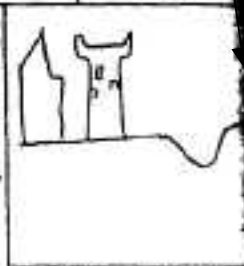
№ картички	6	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	1	ЯМА	0.00

овраг

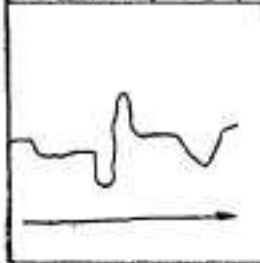

Русские деревни

АЭС в Японии

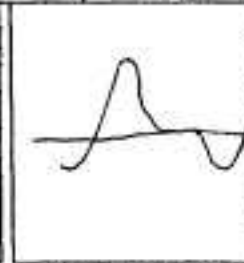
№ картички	6	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	2	ГРАФИК	0.00

Углубление

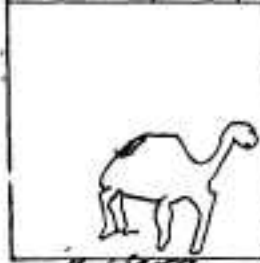

График по форме осциллограммы

Осциллограмма

№ картички	6	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	3	ВЕРБЛИ	0.07

Верблюд

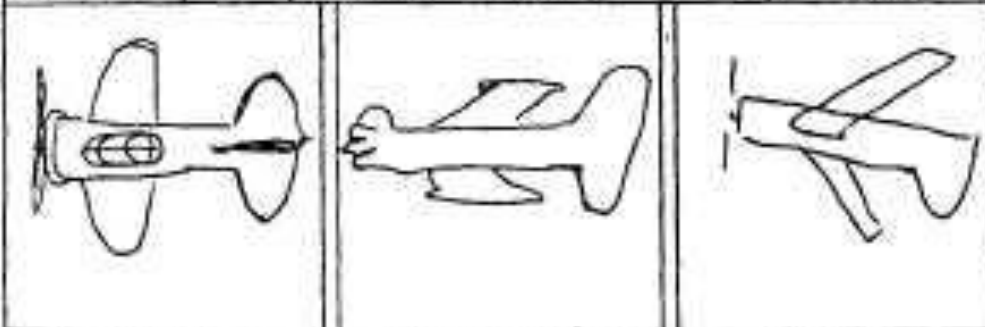

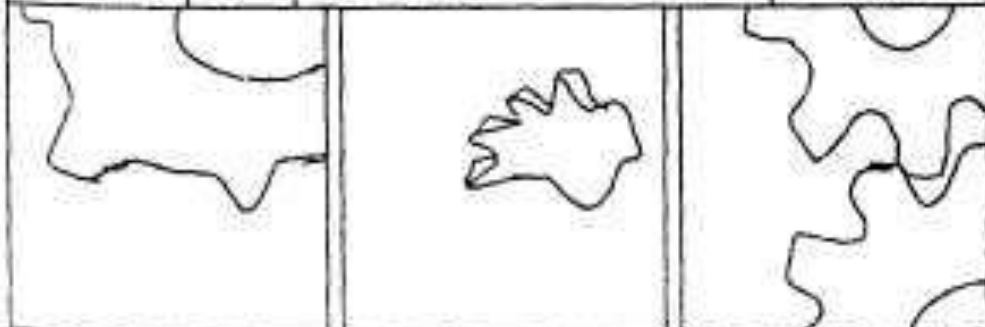
Верблюду

Верблюду

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	4	АВТОМОБИЛЬ	0.57
			
<p><i>Автомобиль</i> <i>машина</i> <i>Повозка</i></p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	5	ХВОСТ САМОЛЕТА	0.78
			
<p><i>самолет</i> <i>Хвост самолета</i> <i>Самолет</i></p>			

№ картинки	б	Условное название	Оригинальность
№ рисунка	6	ШЕСТЕРНЯ	0.81
			
<p><i>Шестерня</i> <i>Зуб от пилы</i> <i>Фигурка из дерева</i></p>			

Priedas Nr.3

**Vertinimo kriterijų lentelė pagal tipinių piešinių atlasą
E.P. Torenso testui “UŽBAIKITE PIEŠINIŲ” (sudarytojas A. Voroninas, 1994))**

Lentelė Nr.1a

Paveikslėlio Nr. Piešinio Nr.	1	Paveikslėlio žymėjimas	Originalumo indeksas
1		“Debesys”	0.00
2		“Gėlė”	0.21
3		“Širdis”	0.60
4		“Paukščiai”	0.67
5		“Antakiai”	0.74
6		“Akiniai”	0.79
7		“Zuikis”	0.81
8		“Kaulas”	0.86
9		“Drugelis”	0.93
10		“Skrybėlė”	0.93
11		“Pasturgalis”	0.93

Lentelė Nr.1b

Paveikslėlio Nr. Piešinio Nr.	2	Paveikslėlio žymėjimas	Originalumo indeksas
1		“ Bangos”	0.00
2		“Ratas”	0.50
3		“Auis”	0.67
4		“Būrės”	0.81
5		“Kelio vingis”	0.85
6		“Saulė”	0.88
7		“Taikinys”	0.90
8		“Ratilai vandenyje”	0.92
9		Pjūvis”	0.94
10		“Paukščio kaklas”	0.94

Lentelė Nr1c

Paveikslėlio Nr. Piešinio Nr.	3	Paveikslėlio žymėjimas	Originalumo indeksas
1		“Sraigė”	0.00
2		“Begalybės ženklas”	0.19
3		“Schema”	0.29
4		“Banginis”	0.32
5		Uodega”	0.32
6		“Bangos”	0.37
7		“Gyvūno galva”	0.48
8		“Raštas”	0.67
9		“Gyvatė”	0.62
10		“Smuiko raktas”	0.71
11		“Nosis”	0.71
12		“Doleris”	0.76

13		Kronšreinas”	0.76
14		“Audeklo gabalas”	0.81
15		“Architektūrinis fragmentas”	0.81

Lentelė Nr. 1d

Paveikslėlio Nr. Piešinio Nr.	4	Paveikslėlio žymėjimas	Originalumo indeksas
1		“Duobė”	0.00
2		“Grafikas”	0.69
3		“Smakras”	0.72
4		“Krėslas”	0.78
5		“Telkinys”	0.87
6		“Bumerangas”	0.89
7		“Kubas”	0.89
8		“Šypsena”	0.89
9		“Paviršius”	0.91
10		“Schema”	0.93

Lentelė Nr. 1e

Paveikslėlio Nr. Piešinio Nr.	5	Paveikslėlio žymėjimas	Originalumo indeksas
1		“Vaza”	0.00
2		“Žmogaus profilis”	0.46
3		“Augalai”	0.50
4		“Gėlė”	0.54
5		“Eglė”	0.75
6		Schema”	0.79
7		Suknelės atvartas”	0.79
8		Kalno šlaitas”	0.79
9		“Žmogus”	0.79
10		“Lūpos”	0.82
11		“Raketa, popierinis lėktuvėlis”	0.89
12		“Ugnis”	0.89

Lentelė Nr. 1f

Paveikslėlio Nr. Piešinio Nr.	6	Paveikslėlio žymėjimas	Originalumo indeksas
1		“Duobė”	0.00
2		“Grafikas”	0.00
3		“Kupranugaris”	0.67
4		“Automobilis”	0.67
5		“Lėktuvo uodega”	0.78
6		“Krumpliaratis”	0.81
7		“Akiniai”	0.85
8		“Žmogaus profilis”	0.85
9		“Kabina”	0.89

DAILĖS TERAPIJOS SESIJŲ/UŽSIĖMIMŲ, PRAVESTŲ JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS EKSPERIMENTINĖS GRUPĖS DALYVIAMS, APRAŠAS

Pravestų dailės terapijos sesijų/užsiėmimų sąrašas

Eil. Nr.	Sesijos data ir laikas	Tema	Užduoties pavadinimas	Tikslas	Dailinės raiškos priemonės	Sesijoje dalyvavusių žmonių skaičius
1.	2009-01-09 13.55-14.40	Pažintis su grupe ir kūrybinėmis priemonėmis. Vaizduotės kelionė (individualus darbas)	“Įdomiausias mano gyvenimo įvykis” (pagal Oaklander metodiką)	Susipažinti su grupe ir pristatyti programą. I-oji užduotis: koncentruoti dėmesį į praeities įvykius. Pagalvoti apie jo vertę, aiškintis, analizuoti šio įvykio pasekmių reikšmę.	Guašas, pastelė, akvarelė	10
2.	2009-01-14 13.20-14.05	Nuotaikos perteikimas (grupinis darbas)	“Ką aš jaučiu”	Sudaryti galimybę grupės dalyviams pamatyti laisvą nuo vizualinės kontrolės rankos judesių pėdsaką popieriuje.	Guašas	5
3.	2009-01-16 13.55-14.40	Savęs pažinimas (individualus darbas)	“Aš – augalas”	Sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, pažinti savo jausmus, suteikti galimybę atsiverti.	Guašas, pastelė	5

4.	2009-01-21 13.20-14.05	Savęs pažinimas (grupinis darbas)	“Aš – gyvūnas” (Interpretacija: piešimas užsimerkus, sukurtų vaizdinių korekcija, pasakos kūrimas)	Sudaryti galimybę grupės dalyviams pamatyti laisvą nuo vizualinės kontrolės rankos judesių pėdsaką popieriuje; vaizduotės lavinimui.	Pastelė, spalvoti pieštukai	3
5.	2009-01-23 13.55-14.40	Savęs pažinimas (individualus darbas)	“Mano baimės” Interpretacija	Sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, tyrinėti ir analizuoti vaizdinius, situacijas, kurie yra susiję su jų patiriamais nemalomumais.	Guašas, pastelė, vaškinės kreidelės	7
6.	2009-01-28 13.20-14.05	Pokalbis, stebėjimas, pagalba draugui (darbas porose)	“Gera – bloga nuotaika” (piešimas ant stiklo)	Suprasti emocijų poveikį, tirti, kokias pasekmes sukelia emocijos.	Guašas, stiklo lakštas	5
7.	2009-01-30 13.55-14.40	Vaizduotės kelionė (individualus darbas)	“Rožės krūmas” (pagal J. Allan metodiką)	Sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, sudaryti galimybę suvokti savo ir artimiausios socialinės aplinkos santykį su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.	Guašas, pirštų dažai	4
8.	2009-02-04 13.20-14.05	Savęs pažinimas (grupinis darbas)	“Aš. Kaip mane mato kiti”	Sudaryti galimybę tyrinėti savo jausmus, išgyvenimus, sudaryti galimybę grupės dalyviams suvokti savo nuostatą dėl dalyvavimo grupinėje veikloje	Pastelė, spalvoti pieštukai	3
9.	2009-02-06 13.55-14.40	Kūrybinė užduotis (grupinis darbas)	“Vieta, kurioje norėčiau būti”	Sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, savąją vietą visatoje, pažinti savo jausmus, potyrius, skatinti verbalinę raišką.	Guašas, pirštų dažai	4
10.	2009-	Vaizduotės kelionė	“Aš - gėlių	Sudaryti galimybę grupės nariams suvokti	Guašas,	5

	02-11 13.20- 14.05	(individualus darbas)	pasaulyje. Mano šeimos nariai - gėlės” (pagal L. Lebedevos metodiką)	savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, atsiverti vienas kitam ir labiau pažinti savo šeimą, jos santykių ypatybes, išsąmoninti problemišku tarpasmeninių santykių kilmę.	pastelė, vaškinės kreidelės	
11.	2009-02-13 13.55- 14.40	Vaizduotės kelionė (individualus darbas)	“Mano svajonė”	Sudaryti galimybę patyrinėti pasąmoningą savojo :AŠ” pasaulį, sudaryti galimybę grupės dalyviams atsiverti.	Pastelė, guašas, pirštų dažai	6
12.	2009-02-18 13.20- 14.05	Užduotys kūrybiškumui ugdyti	“Aš ir mano kaukės” (I sesija)	Sudaryti galimybę grupės dalyviams suvokti savojo AŠ neatpažintas galimybes.	Guašas. Pastelė, akvarelė	4
13.	2009-02-20 13.55- 14.40	Kūrybinė užduotis (grupinis darbas)	“Interpretacija”	Sudaryti galimybę grupės nariams pažinti savo jausmus, potyrius, padaryti “matomas” grupės dalyvių neverbalinės komunikacijos ypatybes.	Pastelė, vaškinės kreidelės	5
14.	2009-02-25 13.20- 14.05	Užduotys kūrybiškumui ugdyti	“Aš ir mano kaukės” (II sesija)	Sudaryti galimybę grupės dalyviams suvokti savojo AŠ neatpažintas galimybes.	-	4
15.	2009-02-27	Kūrybinė užduotis: pagal perskaitytą tekstą	“Išdaigos”	Sudaryti galimybę paanalizuoti bendravimo patyrimą, mintyse sugrįžti į tuos pačius	Guašas, pastelė,	4

	13.55-14.40	sugalvoti ir perteikti piešinyje sukurtą vaizdinį; perteikti piešinyje savo išdaigą arba tai, ką slapta norėtum iškrėsti, bet realiame gyvenime to niekada negalėtum padaryti.		jausmus, kurie dažniausiai kyla bendraujant.	vaškinės kreidelės	
16.	2009-03-04 13.20-14.05	Savęs pažinimas. (grupinis darbas)	“Aš – medis”	Padaryti “matomas” grupės dalyvių neverbalinės komunikacijos ypatybes.	Pirštų dažai, guašas	3
17.	2009-03-06 13.55-14.40	Kūrybinė užduotis (grupinis darbas).	“Freska”	Sudaryti galimybę grupės nariams betarpiškai dalyvauti grupinės veiklos procese ir patirti asmeniško indėlio vietą ir reikšmę bendrame darbe.	Guašas, akvarelė	5
18.	2009-03-18 13.20-14.05	Vaizduotės kelionė. (individualus darbas)	“Raudona kelionė laivu”	Patyrinėti subjektyvų santykį su raudona spalva išreiškiamomis sąmoningomis ir pasąmoningomis prasmėmis.	Guašas, pastelė, spalvoti pieštukai	4
19.	2009-03-20 13.55-14.40	Kūrybinės užduotys naudojant stimulines medžiagas. (individualus darbas)	“Ką aš pamačiau”	Sudaryti galimybę grupės dalyviams pažinti neverbalinę komunikaciją, skatinti jų kūrybiškumą.	Pastelė, spalvoti pieštukai	4

20.	2009-03-25 13.20.- 14.05	Savęs vertinimas (grupinis darbas)	“Mano vieta grupėje”	Sudaryti galimybę grupės nariams stebėti ir suvokti savo įsiliejimo į grupinę veiklą pastangas, atpažinti šių pastangų prasmę kitų grupės narių požiūriu.	Guašas, pirštų dažai	6
21.	2009-03-27 13.55- 14.40	Savęs vertinimas. (individualus darbas)	“Atsisveikinimo laiškas”	Sudaryti galimybę grupės dalyviams reflektuoti apie prarastą DT sesijų/užsiėmimų kūrybinį procesą, patirtas emocijas.	Pastelė, vaškinės kreidelės	5

**Tiriamųjų I etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo
(originalumo indekso) rezultatų suvestinė**

Eilės Nr.	Paveikslėlių eiliškumas						Originalumo indeksas
	1	2	3	4	5	6	
1.	0.00	UN	0.37	UN	0.79	UN	0.69
2.	0.00	UN	0.37	0.72	0.55	0.00	0.44
3.	0.74	UN	0.37	0.72	UN	0.85	0.78
4.	0.00	UN	0.62	0.72	UN	0.00	0.56
5.	0.93	UN	0.37	0.72	0.79	0.85	0.78
6.	UN	UN	UN	UN	0.00	0.00	0.67
7.	0.00	UN	0.00	UN	0.79	UN	0.63
8.	0.93	-	0,71	0.72	0.00	0.00	0.47
9.	0.00	0.00	0.00	UN	UN	0.00	0.33
10.	0.74	UN	UN	UN	0.79	0.00	0.76
Unikalumo Indeksas	1	8	2	5	3	2	Originalumo Indekso vidurkis 0.61
Viso: 21							

Lentelė Nr. 4

**Tiriamųjų I etapo vaizduotės tyrimo rezultatų suvestinė
Išvardintų objektų pasikartojimo dažnumas**

Eil.Nr. Objektas	Skaičius
1. Žmogus (moteris, mergaitė, kūdikis, susikibę žmonės)	8
2. Paukščiai (strutis, antys, varna)	7
3. Voras	5
4. Šuo	2
5. Kačiukai	2
6. Zuikis	1
7. Viščiukai	1
8. Ožys	4
9. Arkliai (arklio galva)	3
10. Pelės (jūrų kiaulytės, žiurkės)	4
11. Vėžliai	1
12. Šikšnosparnis	5
13. Varlė	1
14. Gyvatės	2
15. Žuvis	2
16. Delfinas	1
17. Drugelis	1
18. Skorpionas	1
19. Šernas	1
20. Krabai	5
21. Vabalai	1
22. Kirminai	1
23. Jūros arkliukai	4

24.Veidas (žmogaus galva)	7
25.Plaukai	2
26.Apgamas	1
27.Akys	1
28.Nosis	-
29.Lūpos (burna)	2
30.Kojos	3
31.Ranka	1
32.Liežuvis	1
33.Gėlės (tulpės, lelijos, aguona)	4
34.Medis	1
35.Ūsai	2
36.Lapai	6
37.Sėklos	1
38.Pabaisa (vampyras, jūrų pabaisa, skrustėdos galva, padarai)	4
39.Velnias	2
40.Dėmės (kraujo dėmė)	8
41.Batas	1
42.Vanduo (bala, upelis)	1
43.Vulkanas (nafta)	4
44.Ugnis (deglai, fakelas)	1
45.Tiltas	2
46.Snapas	1
47.Laidai	1
48.Antenos	1
49. Barzdaskutė	1
50.Žirklys	1
51.Akiniai	7
52.Stulpas (bokštas)	5
53.Gitara	1
54.Uodega	1
55.Teptukai	1
56.Auskarai	1
57.Karūna	1
58.Skarelė	1
59.Liemenėlė	1
60.Ragai	3
61.Bomba	1
62.Takas	1
63.Raketa	1
64."A" raidė	1
65.Spektras	1
66.Pirštinės	-
67.Ateiviai	-
68.Čiuptuvai	-
69.Bedugnė	-
70.Fejerverkai	-
71.Pagalys	-
72.Prožektoriai	-
70.Žaibolaidis	1

VISO pastebėtų objektų: 150
Paminėta objektų pavadinimų: 65

Tiriamųjų vaizduotės tyrimo (Roršacho dėmės interpretacijos) I etapo rezultatų suvestinė *Lentelė Nr. 5*

Eil. Nr.	Lytis	Kas tai yra?	Į ką tai panašu?	Ką ši dėmė ar atskiros jos dalys primena?	Parašyk viską, kas tik ateis į galvą
A1	M	Spalvota dėmė	Panašu į kažkokį veidą	Eifelio bokštas, geltonos gėlės, besibučiuojantys jūrų arkliukai, spalvota dėmė, ožio galva, pelės, krabai, lapeliai, akiniai (8)	Nežinau ką rašyti
A2	B	Vampyro galva	Į vampyrą	Vampyras, žmogaus kojos su batais, dažų bala, akys, nosis, bomba, akiniai, raketa (9)	Teplionė marmalionė
A3	M	Spalvota arklio galva	Nežinau	Vabalas, krabas, šikšnosparnis, stručio galva, bokštas, paukštis, liemenukas, kraujo dėmė, spalvota arklio galva (9)	Gyvūno galva
A4	M	Pabaisos galva	Į baidyklę	Ugninis paukštis, dėmėta pabaisa, bokštas, gyvatės, tulpė, dėmė, šuniukas, susikibę žmonės, akis, šernai (10)	Baisa pabaisa
A5	M	Spalvotos dėmės	Į miestą	Drugeliai, vorai, kefalas, gyvatės, ragai, akys, nosis, šikšnosparnis, pirštinės, antys, ateiviai, čiuptuvai, bedugnė (13)	Siaubūno galva, miesto vaizdas iš toli
A6	M	Dėmėta galva	Į baidyklę	Mėlyni vabalai, žaibolaidis, tulpės, varna, ugnis, šikšnosparnis, ožys, dėmės, baidyklė, ilgi plaukai (10)	Šmėkla ilgais plaukais
A7	M	Pabaisa	Į lochneso pabaisą	Jūros pabaisa, strutis, voras, TV bokštas, žuvis, varlė, skrustėdos galva, dinosauro koja, ugnis, robo šikšnosparnis, lochneso pabaisa, deglai, vyro veidas (13)	Jūros pabaisa, velnio išpera
A8	M	Pabaisa	Į pabaisą	Jūros arkliukas, šikšnosparnis, jūros pabaisa, lelijos, vulkanas, žuvys, gėlė, piktas veidas, kojos, ugnis, ūsai (11)	Pikta šmėkla su ūsais
A9	M	Piktas veidas	Panašu į pikto senio veidą	Fejerverkas, piktas veidas, jūros arkliukai, drugelis, gėlė, pagalys, lelijos, baltas veidas, augalo lapai (12)	Vaiduoklio šmėkla
A10	M	Spalvotos dėmės	Į teplionę	Skorpionai, delfinai, prožektoriai, tulpės, auskarai, aguona, drugelis, voras, ūsai, lapeliai, ugnis, kraujo dėmė (13)	Nesąmonė

Priedas Nr.6

DAILĖS TERAPIJOS SESIJŲ, KURIŲ METU LABAI RYŠKIAI ATSISKLEIDĖ TIRIAMŲJŲ ASMENINĖS SAVYBĖS, APRAŠAS

1. Vaizduotės kelionė. Tema “Įdomiausias mano gyvenimo įvykis”

(pagal Oaklander metodiką)

Data: 2009-01-09

Laikas: 13.55 – 14.40

Dalyvių skaičius: 10

Amžius: 10 – 11 metų

Lytis: 9 mergaitės, 1 berniukas

Tikslas: sudominti tiriamuosius dailės terapija, jos metodais ir viena iš technikų, koncentruoti dėmesį į praeities įvykius. Pagalvoti apie jo vertę, aiškintis ir analizuoti šio įvykio pasekmių reikšmę.

Dailės terapijos tikslas: koncentruoti dėmesį į praeities įvykius. Pagalvoti apie jo vertę, aiškintis, analizuoti šio įvykio pasekmių reikšmę.

Pastaba: šiuose dailės terapijos sesijų aprašymuose terminas “dailės terapija” trumpinamas į DT.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška;
- verbalinė raiška (piešinių aptarimas).

DT užsiėmimo/sesijos uždaviniai:

- aprūpinti grupės dalyvius tapybos raiškos priemonėmis;
- sudominti tiriamuosius DT sesijos procesu;
- koncentruoti tiriamųjų dėmesį į fantaziją, svajones, vidinius išgyvenimus, prisiminimus ir vidinius pojūčius;
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: šio užsiėmimo, kaip ir visų kitų prarastų DT sesijų, etapai: apšilimas (įvadinė dalis), kūrybinis procesas, refleksija (piešinių aptarimas). Buvo paprašyta grupės dalyvių

susėsti ratu. Įvadinėje dalyje vyko grupės vadovo prisistatymas, trumpai supažindinama su DT sesijų programa ir jos tikslais, grupės veiklos principais, buvo išklaustyta kiekvieno dalyvio prisistatymas, jų lūkesčiai. Grupės nariai vadovo padedami susikūrė grupės vidaus taisyklės, kurių sąžiningai laikėsi viso eksperimento metu. Jie buvo supažindinti su dailinės raiškos priemonėmis.

Po įvadinio pokalbio – susipažinimo buvo trumpai užsiminta apie unikalią žmogaus mąstymo formą – vaizduotę, jos galimybes, apie atsipalaidavimą ir teigiamą muzikos poveikį, kuris padeda atsipalaiduoti, pamiršti nemalonius dienos įvykius (viso užsiėmimo metu grojo Mocarto relaksacinė muzika). Paskelbus temą, grupės nariai paskatinami susikonzentruoti į praeities prisiminimus, išskylančius vaizdinius, pamąstyti, kurie iš jų svarbiausi. Tada užsimerkiama ir įsiklausoma į muzikos garsus, grupės vadovo tariamus žodžius, stengiantis atsipalaiduoti ir pasinerti į savo vaizduotės kelionę.

Valdomos vaizduotės tekstas: “ *Po minutės aš paprašysiu visų užmerkti akis ir pasiimsiu jus į įsivaizduojamą vaizduotės kelionę, o kai kelionė baigsis, jūs atsimerksite ir nupiešite ką nors, ką pamatysite jos pabaigoje. Kai tik užsimerksite, atsiras kažkoks pasaulis, kuriame jūs atsidursite. Tai aš ir vadinu jūsų pasauliu. Malonu ten būti, nes tai jūsų namai. Tiesiog klausykite mano balso. Noriu, kad prisimintumėte kažką labai malonaus, gero iš jūsų gyvenimo. Gal būt tas svarbiausias jūsų gyvenimo įvykis nutiko jums kelionėje ar mokykloje, o gal draugų tarpe ar švenčiant kokią nors jūsų ar šeimos šventę... (2-3 minučių pauzė) Kai būsite pasirengę, atsimerkite. Noriu, kad tyliai susėstumėte į savo vietas ir pradėtumėte piešti tomis piešimo priemonėmis, kurias turite kiekvienas ant savo darbo stalo. Prašau tylėti, nesikalbėti tol, kol piešite savo piešinį. Jei jums būtina ką nors pasakyti, sakykite tai pašnibždomis. Jei neturite reikiamų spalvų, nebijokite, tyliai prieikite ir pasiimkite, kurių jums reikia, ar pasiskolinkite iš kitų. Nupieškite savo svarbiausią gyvenimo įvykį. Nebūtinai aš turiu viską suprasti, jūs galėsite man paaiškinti. Piešite 20 minučių. Kai būsite pasiruošę, galite pradėti.*”

Pastaba: Sakant tekstą grupės vadovas taip pat gali būti užsimerkęs ir vaizduotėje keliauti kartu su tiriamaisiais.

Pabaigus sakyti valdomos vaizduotės tekstą, tiriamiesiems, kad lengviau jiems būtų galima susilaikyti nuo kalbėjimo tarpusavyje ir kitų dar nebaigtų darbų komentavimo, buvo išdalinti “čiulpinukai”, vis primenantys apie būtiną užduoties vykdymo sąlygą – nesikalbėti.

Šis metodas pasitvirtino – grupės nariai noriai priėmė padiktuotas žaidimo taisykles ir joms pakluso; sekančiuose DT užsiėmimuose tai tapo viena iš sudedamųjų sėkmingo darbo dalių.

Piešimo procesas vyko sklandžiai. Tiriamieji piešė susikaupę, tik keli iš jų kiek delsė, niekaip negalėdami sugalvoti, ką piešti. Buvo jaučiama tiriamųjų šilta atmosfera, noras dalyvauti kūrybiniame procese.

Pasibaigus užduoties atlikimo laikui buvo paprašyta vaikų susėsti ratu ir padėti sukurtus piešinius prieš save, juos pristatyti. Kiekvieno tiriamojo buvo klausama, kaip jis jautėsi piešdamas, kaip jam sekėsi atlikti skirtą užduotį, ar patenkintas savo darbo rezultatu, ar viską pavyko nupiešti, kaip pavadintų savo piešinį, ką norėtų pasakyti apie aptariamą vaizdinį kiti grupės nariai? Užsiėmimo dalyviai jautėsi suglumę nuo nežinojimo ką sakyti, kaip apibūdinti savo kūrinį, be paliovos muistėsi, laidė kvailas replikas, tokiu savo elgesiu parodydami, kad yra sutrikę ir nedrįsta apie savo piešinį kalbėti pirmieji, lyg bijodami pasakyti kažką, kas kitų akyse sukeltų juoką, o patiems palikti apsikvailinusiems. Akivaizdžiai matėsi, kad iki šiol tokie piešinių aptarimai jiems niekada nebuvo vedami. Pirmosios refleksijos metu grupės vadovas nesistengė tiriamųjų labai ilgai klausinėti. Buvo apsiribota jų trumpais atsakymais. Pats svarbiausias tikslas - sudominti užsiėmimo pravedimo metodika, sukurti intrigą sekančiam užsiėmimui buvo pasiektas.

Pastaba: DT grupės dalyvių pageidavimu grupė skilo į du pogrupius: trečiadieninį ir penktadieninį .

Grupės dalyvių piešiniai, sukurti šio DT užsiėmimo metu.

1 pav. A3, 10 metų, "Prie jūros", guašas, 2009-01-09

2 pav. A1, 10 metų, “Afrika”, gvašas, 2009-01-09

3 pav. A7, 10 metų, “Mano mažoji sesutė”, gvašas, 2009-01-09

4 pav. A8, 10 metų, “Aš ir Tomutė Palangos parke”, gvašas, 2009-01-09

5 pav. A5, 10 metų, "Svajonė", gvašas, 2009-01-09

6 pav. A4, 10 metų, "Baltas laivas", gvašas, 2009-01-09

7 pav. A2, 10 metų, "Mano gatvė", spalvoti pieštukai, flomasteriai, 2009-01-09

8 pav. A9, 10 metų, “Kalėdos su seniu besmegeniu”, guašas, 2009-01-09

9 pav. A10, 10 metų, “Mano kaimas”, guašas, 2009-01-09

10 pav. A6, 10 metų, “Žiemą”, guašas, 2009-01-09

5. Savęs pažinimas. Tema “Mano baimės”.

Data: 2009-01-23

Laikas: 13.55 – 14.40 val.

Dalyvių skaičius: 7

Amžius: 10 metų.

Lytis: 6 mergaitės, 1 berniukas.

Tikslas: sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, tyrinėti ir analizuoti vaizdinius, situacijas, kurie yra susiję su jų patiriamais nemalomumais.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška;
- verbalinė raiška.

Uždaviniai:

- aprūpinti grupės narius savarankiškai kūrybai skirtomis dailinės raiškos priemonėmis;
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis;
- sudaryti sąlygas neatpažintų savybių suvokimui;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: įvadinis pokalbis pradedamas apklausa apie tiriamųjų nuotaiką, emocinę būseną, savijautą. Labai atsargiai užmezgamas pokalbis apie tai, kas yra baimė? Kodėl mes bijome? Kaip galėtume sau padėti turinčias baimes įveikti? Į šį DT sesiją atėjo ir grupės dalyvių mokytoja, kuri pareiškė norą kartu su savo auklėtiniais dalyvauti DT seanse. Paskelbiama užduoties tema “Mano baimės”. Dailinės raiškos priemonės rekomenduojama pasirinkti pagal kiekvieno norą ir poreikius. Būtina užduoties sąlyga – nesikalbėti tarpusavyje. Užduoties atlikimui skiriama dvidešimt minučių.

DT užsiėmimo “Mano baimės” refleksijos stenograma.

Pastaba: stenogramos tarpuose – grupės dalyvių piešiniai.

1Gr.v.: - Kas pradės kalbėti?

2Grupės nariai choru: - Mokytoja.

3Gr.v.: - Kaip jautėtės piešdama?

4Mokytoja (M): - Kadangi man visą savaitę skauda gerklę ir einu į darbą sirgdama, todėl sugalvojau nupiešti savo baimę arba tai, kas man labai nepatinka. Todėl nupiešiau savo skausmą, vidury – mano skaudanti gerklė, o ją iš visų pusių puola bakterijos. Yra baltų bakterijų, kurios yra reikalingos žmogaus organizmui, jos žalos nedaro. O yra ir blogų bakterijų. Čia tos, kurios juodos. Jos blogos, bet aš jas baigiu nugalėti. Po savaitgalio būsiu sveika.

5Gr.v.: Vien tai, kaip mokytoja gražiai ir linksmi pristatė savo darbą, matosi, kad mokytoja įveikė savo ligą, „atgavo“ balsą. O dabar norėčiau, kad ir kiti grupės nariai pasidalintų savo mintimis.

11 pav. A.D., 51 metai, „Gerklės skausmas“, guašas, 2009-01-23

6A14: – Kai tik pradėjo piešti, iš karto pasimatė, kad tai jau menas bus.

7A6: – O žinot, kas tai yra menas? Tai iš paprastų žmonių darbų kažkokia nesąmonė gaunasi kitų žmonių atžvilgiu.

8A2: - O, žiūrėk, menas! (juokiasi)

9A3: - O kas čia tie taškeliai?

10M.: - Čia bakterijos. Baltos – gerosios, o juodos ir raudonos – blogosios. Raudona spalva visada reiškia pavojų.

11A3: - Atrodo, kad baltos beveik baigia įveikti juodas, bet iš aplinkui vėl tas baltas puola.

12A2: - Man tai į kūdikiuką panašus.

13Gr.v.: - Mes ne apie tą darbą kalbam.

14A2: - Man tie juodi panašūs į kirminus.

15A14: - Visi negeri suvalgyri čiulpinukai čia matosi.

16Gr.v.: - Ačiū, kas kitas. Tegul kalba A7.

17A7: - Aš savo piešinį pavadinau "Aš bijau, bijau labai", nes, kai aš prisimenu kažką, kas man baisu, mane iškart nukrečia šturpas. Ir aš nupiešiau tai, kada buvau stovykloje, buvo tokie negerai vaikai, kurie mušasi. Labai nepatinka prisiminti tų laikų. Visą laiką pagalvoju, kodėl jie taip darė? Kodėl taip turėjo daryt? Čia yra tokia diagrama (kalba apie savo piešinį). Aš tai pavaizdavau, kai aš labai labai bijau, o po to nusileidžiu, nebebijau, po to aš vėl sukylu ir labai labai bijau, po to vėl nusileidžiu ir nebebijau...

12 pav. A7, 10 metų, "Aš bijau bijau labai", pastelė, 2009-01-23

18Gr.v.: - O kuo ta baimė pasireiškia? Tu kažką pamatai? Kažką pajauti? Ar koks nors įvykis, vykstantis šalia tavęs tave veikia? Ir ta nupiešta diagrama aukštyn – žemyn taip šokinėja...Ar tu dabar kažko bijai?

19A7: - Ne, nebijau.

20A2: - Manęs bijo. Hoh...! (juokiasi)

21Gr.v.: - Tai tu nupiešei tiesiog baimę?

Palinksi galva.

22A2: - O kam ta pirštinė?

23Gr.v.: - Aš iš piešinio supratau, kad tu šalčio bijai. Taip?

24A7: - Ne.

25Gr.v.: - Tai kodėl nupiešei pirštinę?

26A7: - Iš savo fantazijos nupiešiau, kad čia ranka sutraumuota, kad ji įvairiom spalvomis nuspalvinta.

27Gr.v.: - Taip ranka traumuota? Gal ta ranka simbolizuoja tavo baimę? Gal buvai užsigavus? būtent ranką? O kodėl ne koją, ne akį nupiešei?

28A7: - Todėl, kad susilaužiusi buvau ranką du kartus.

29Gr.v.: - Pajutai skausmą? Na, dabar viskas paaiškėjo.

30Grupės nariai: - Kiek daug spalvų!

31Gr.v.: - Visos vaivorykštės spalvos. Tai reiškia, kad tau reikia ramybės. Vaivorykštė simbolizuoja ramybę. Tau jos trūksta, todėl tu ją ir nupiešei, todėl tau ir kyla baimės? Gal taip būtų galima apibūdinti tavo piešinį. Kaip mano kiti grupės nariai?

Pauzė. Tyliai apžiūrinėja piešinį.

32Gr.v.: - O kas tie juodi taškai? Tokie kaip snaigės, tiktai, kad juodos, purvinos.

33A2: - Kaip snaigės juodos.

34A3: - Gal tai baimės šešėliai?

35Gr.v.: - A14, kas tai galėtų būti?

36A7: - Man čia yra tai, kai būna labai šalta, aš tikrai labi nenoriu eiti į lauką. Todėl sugalvojau nupiešti juodas snaiges, nes, kai tokios kris, tai ir net šalčiausią dieną eičiau paliestų juodų snaigių.

37Gr.v.: - O kas šone taip lyg įrėmintą, kas tai per trikampis?

38A7: - Aš pavaizdavau uolas, kuriose ta ranka galėtų pasislėpti.

39Gr.v.: - Kodėl būtent uolose? Ten saugiau?

40A7: - Jei, pvz., mieste kas nors tokią ranką pamatytų, visi pradėtų juoktis. O jeigu miške, tai žmogus pats pasislėptų, niekas jo nematytų, žvėreliai patys jį užjaustų.

41M: - Tu taip manai, kad žmogės nepriima tų, kurie yra kitokie?

42Gr.v.: - Gal tu pati tai buvai pajutusi? Gal tavęs nepriėmė kažkada?

43A7: - Pas mus klasėje yra (paminėjo vienos mergaitės, prieš kelis metus patekusios į avariją ir suluošintos mergaitės ir vieno berniuko vardą) mergaitė ir berniukas, kuris, eidamas pasakė: "Va, žiūrėk, koks invalidas eina!"

44A2: - Gerai čia pasakė! (Net nesuprato, kaip nevykusiai pajuokavo)

45A10: - Pasakė taip, kaip žmonės dažniausiai sako. Jei pamatytų gatvę einantį suluošintą invalidą, reikia visada padėti

Užsimezgė diskusija apie į nelaimę patekusius žmones, kuri trūko keletą minučių. Nenorėjau nutraukti pokalbio, nes mačiau, kaip svarbu dalyviams pasisakyti.

46Gr.v.: - Na, jei nebeturit ką pasakyti apie A7 darbą, kas kitas kalbės? A3?

47A3: - Nežinau, kaip apibūdinti. Aš labai bijau aukščio, nes, kai pasižiūriu į apačią, man susisuka galva.

48Gr.v.: - Ką nupiešei? Papasakok apie savo darbą.

49A3: - Anksčiau aš nelabai kreipdavau dėmesį į aukštį, bet vėliau pradėjau kreipti. Pradėjau labiau bijoti.

50Gr.v.: - Ką oranžinė spalva reiškia?

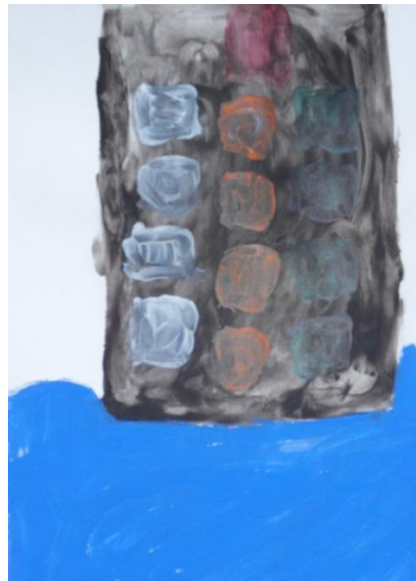
51A3: - Tai vidurys, kada aš nežinau ar aš bijau, ar ne.

52Gr.v.: - O balta?

53A3: - Kai nebijau.

54Gr.v.: - O raudona ? Apačioje?

55A3: - Kraujas. Kai buvau mažytė, pradėjau bijot aukščio. Kažkada mažytė lipau lipau laiptais. Jie man atrodė labai aukšti. Lipau ir nudribau, ir man pradėjo bėgti kraujas.

13 pav. A3, 10 metų, "Aukščio baimė", guašas, 2009-01-23

56Gr.v.: - O ką reiškia tarsi per pusę perskirtas lapas: pusė mėlyno, pusė balto?

57A3: - Nežinau, užsinorėjau ir tiek.

58Gr.v.: - Ką kiti mano?

59A7: - Kai pirmą kartą pamačiau piešinį, pagalvojau, o , koks žmogus meniškias, galvoju, kodėl aš taip nenupiešiau. Pažiūrėkit, vat namai su jūra susilieja...

60A3: - Aš pati nepastebėjau, kad gali būti jūra.

61Gr.v.: - O ką mano A5? Šiandien dar nekalbėjai.

62A5: - Man taip atrodo, kad piešinys turėtų būti apverstas aukštyn kojom. Ir tada atrodytų, kad tas namas jūroje būtų.

63Gr.v.: - Apsukim ir pasižiūrėkim.

64A6: - Man taip atrodo, kad tas namas ir tos raudonos durys ir yra pats baisiausias taškas, kai taip apverti.

65Gr.v.: Ačiū, o dabar A5 pakalbės.

14 pav. A5, 10 metų, “Bijau gyvačių ir vorų”, spalvotos kreidelės, 2009-01-23

66A5: - Aš nupiešiau savo baisiausius padarus, kurių labai bijau. Tai gyvatės ir vorai. Aš labai bijau vorų, ir todėl sugalvojau juos nupiešti, nes užvakar pamačiau didelį didelį vorą ir aš jo labai išsigandau. Paėmiau popierių ir padariau, kad jis eitų ant to popieriaus, bet taip greitai jis ėjo, kad aš labai išsigandau, bet vis tiek jį paėmiau ir išmečiau. O gyvačių irgi labai bijau, nes akys tokios baisios, pjaunantis toks jų žvilgsnis ir dar kai paleidžia garsą ir tą liežuvį...aš negaliu pakesti.

67Gr.v.: - Ar gyvenime buvai susidūrusi su gyvate? Ar matei gyvą gyvatę ar tik per TV?

68A5: - Mačiau gyvą, bet kad ant manęs pyktų, taip nebuvo. Toks jausmas, kad ji man ką nors blogo tuoj padarys.

69Gr.v.: - Ką jautei, kai piešei?

70A5: - Visą baisumą.

71Gr.v.: Baisu buvo piešti?

72A5: - Ne.

73Gr.v.: - Tik nemalonu, tiesa?

74A6: - Aš žinau, kaip atsikratyti gyvačių baimės. Reikia viską apie jas išnagrinėt, ir tada žinosi, ko nedaryti, kad jos tau nieko blogo nepadarytų.

75Gr.v.: - Geras patarimas.

76A3: - O man tas raudonas fonas – tai baimė, kad tik to daikto iš vis netektų pamatyti.

77A2: - Man tai kaip tik ramybė. Rožinė ramybė.

78A7: - Man tai gražus darbas.

79Gr.v.: - Taip. Ačiū. Kas kitas kalbės?

80A2: - Aš bijau labai varlių. Jos man baisiai šokinėja ir baisiai šlykščios.

15 pav. A2, 10 metų, “Varlynė”, pastelė, 2009-01-23

81**Gr.v.:** - Tai tu čia kūdrą nupiešei?

82**A3:** - Man tai pasirodė, kad pasaulio žemėlapi nupiešei.

83**Gr.v.:** - Ir man pasirodė, kad čia žemė.

84**A7:** - Jis piešė, kaip varlės užkariauja pasaulį.

85**Gr.v.:** - Gal nenebijosi varlių?

86**A2:** - Tokios milžiniškos (atsako į A14 komentarą).

87**A10:** - Aš tai nebijau varlių, galiu net rankose laikyti.

Vėl užsimezgė diskusija apie pačias baimes. Vaikai reiškė savo mintis. Nenutraukiau pokalbio, leidau išsikalbėti.

88**Gr.v.:** - Jei nebeturite pastebėjimų apie A2 piešinį, tada kas kitas norėtų pakalbėti?

89**A10:** - Aš čia nupiešiau šimtakoji, vorų irgi bijau, bet kartais ir nebijau, kartais pavyksta nugalėt baimę. Dar gyvačių bijau, bet nepavyko nupiešti.

16 pav. A10., 10 metų, “Kirmėlėnas”, spalvotos kreidelės, 2009-01-23

90**Gr.v.:** Čia kas? Kirmėlė? Gyvatė?

91**A10:** - Gyvatė, kobra.

92A2: - Geri lankiukai (juokiasi).

93A10: - Labai gražiai spalvingai nupiešei.

94A7 - Jei pamatyčiau šimtakoją su kepure, neišsigąščiau.

A2 bando vaidinti šimtakoją.

95A5: - Aš maniau, kad ji nupiešė žmogėną tokių apvalų, einantį su savo vaikais.

96A2: - Man tai čia buožgalvis. Kodėl voras be galvos?

97A10: - Jis palenkęs galvą.

98A3: - Man tai atrodo, kad tai toks veidas, kirmėlės ir kokonai tokie išskirti.

99A2: - Dar pastebėjau, kad šimtakoju kojų trūksta.

Pauzė.

100Gr.v. : - Ačiū, dabar paprašysiu A6 papasakoti apie savo piešinį.

101A6: - Aš labai bijau tamsos ir vorų. Aš, kai buvau mažytė, mano brolis su savo draugais papasakojo apie drakulą kažkokį, ir aš labai išsigandau. Dabar niekaip negaliu tos baimės atsikratyti. Ir kai žaidėm slėpynių, mano brolis pasislėpė tamsoje, ir aš niekaip negalėjau jo surasti, nes bijojau net įžengti į tą tamsą. Ir, pvz., man atrodo, tarkim, kai aš einu į kambarį ir nebūna įjungta šviesa, tai aš labai bijau, nes manau, kad kažkas su kirviu mane perkirs pusiau. Tai aš visą laiką pirma įkišu ranką pro tarpą ir tada įjungiu šviesą.

17 pav. A6, 10 metų, "Tamsos baimė", guašas, 2009-01-23

102A2: - Tai tau gali ranką nupjaut.

103A6: - Bet vistiek aš liksiu gyva.

104A7: - Bet gali nukraujuoti juk.

105Gr.v.: - O kaip tu miegi naktį? Tamsoje?

106A6: - Ne, su naktine šviesa.

107A3: - Aš tai jau nugalėjau tamsos baimę.

108A6: - Kai pamatau kad ir mažiausią vorą, tuoj pradėdau klykti.

109**Gr.v.:** - Kas dar ką nori pasakyt?

110**A3:** - Man keista, kad voras yra baltas.

111**A2:** - Ar čia voras?

112**A3:** - Kodėl jis toks šviesus?

113**A6:** - Taip nupiešiau ir viskas. Kada nors man gal pasirodys, kad aš nebebijosiu jų (vorų).

114**Gr.v.:** - O tas kryžius ant voro?

Vėl prasidėjo diskusija apie vorus - kryžiuočius.

115**A5:** - O man tai voras su kryžiuuku neša laimę.

Pokalbis vėl pakrypo apie tamsos baimę. Grupės nariai vienas po kito reiškė savo mintis kaip nugalėjo savo baimę, norėdami išsišnekėti.

A14 labai nekantrauja, negali nustygti vietoje.

116**Gr.v.:** O kai piešėt baimes savo nebuvo baisu?

Vaikai choru atsakė, kad jiems piešti buvo nebaisu.

117**Gr.v.:** - Ar geriau pasijautėt, kad apie baimes pasikalbėjome?

Vaikai choru vėl atsakė "Taip".

118**A6:** - Aš nors ir žinau daug apie tamsą, kad tamsoj nieko nėra, kuo ilgiau pabūni tamsoj, tuo geriau ten viską pradedi įžiūrėti. Kai žiūri atėjęs iš lauko į tamsą, tu nieko nematai, matai tik juodumą, o kai įeini, akys apsipranta, bet man vis tiek baisu.

119**Gr.v.:** - Ačiū visiems už darbą ir aktyvų dalyvavimą, labai ačiū mokytojai, kad sutiko dalyvauti mūsų užsiėmime... Iki kito karto...

Šioje stenogramoje matyti, kaip noriai DT sesijos dalyviai diskutavo apie savo baimes, drąsiai reiškė mintis, davė patarimus, kaip atsikratyti esamų baimių, jautėsi atsipalaidavę. Labai gerai, kad būtent šiame DT užsiėmime sutiko dalyvauti tiriamųjų mokytoja. Jos dalyvavimas dar labiau paskatino grupės narius atsiverti ir išsikalbėti.

Šio DT užsiėmimo privalumai:

- mokytojos, kaip lygeverčio grupės nario, dalyvavimas kūrybiniame procese kartu su savo auklėtiniais; pasak mokytojos, nauja patirtis, kuri jai suteikė galimybę labiau pažinti savo mokinius, atrasti juose naujų charakterio savybių, patirti grįžtamąjį ryšį. Auklėtiniams bendraujant tarpusavyje ne pamokų metu, iš jų pačių lūpų išgirstama apie tai, kaip jiems sekasi, kokiomis emocijomis gyvena, kas patinka, kas nepatinka mokykloje, kas yra jų draugai. Per vieną DT sesiją ji sužinojo apie savo auklėtinius tai, ko jokia būdu taip ir nebūtų sužinojusi per visus keturis ugdymo/mokymo metus;

- pedagogo dalyvavimas vaikus nuteikia pozityviai; jiems malonu, kad šalia jų, gretimame suole, sėdi jų mokytoja ir atlieka tą pačią užduotį kaip ir jie, dalyvauja piešinių aptarime. Tai juos dar labiau suartina, leidžiama pajusti, kad šalia jų yra mokytojas-partneris, mokytojas- draugas.

- dailės terapijos specialistas gali lyginti grupės narių darbą: aktyvumą (kaip jie dirba kartu su pedagogu ir kaip dirba be jo); savijautą (kaip jie jaučiasi įvairiose situacijose); verbalinę raišką (kaip reiškia savo mintis, reflektuoja, kada yra atviresni) ir kt. ir daryti išvadas, ką jam reikėtų savo darbe koreguoti, kokius DT metodus pasirinkti, kad būtų pasiektas užsiėmimo iškelto tikslas.

7. Savęs pažinimas. “Rožės krūmas”(pagal Allan(1997) metodiką).

Data: 2009-01-30

Laikas: 13.20 – 14.00

Dalyvių skaičius: 4

Amžius: 10 metų.

Lytis: 4 mergaitės.

Tikslas: sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, sudaryti galimybę suvokti savo ir artimiausios socialinės aplinkos santykį su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška;
- verbalinė raiška.

Uždaviniai:

- aprūpinti grupės narius savarankiškai kūrybai skirtomis dailinės raiškos priemonėmis;
- koncentruoti grupės dalyvių dėmesį į vaizdinius, juos sekti;
- atrinkti svarbiausią vaizdinį ir jį materializuoti;
- pagelbėti grupės dalyviams suvokti subjektyvų santykį su socialine aplinka;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: įvadinėje užsiėmimo dalyje paklausiama apie grupės dalyvių savijautą, kaip sekėsi pamokose, ar per praėjusią savaitę nesusikaupė blogų neigiamų emocijų, o gal

kažkuriai iš mergaičių buvo labai geras laiko tarpas? Paprašoma apie tai pasidalinti su grupės dalyvėmis.

Po grupės apšilimo paskelbiama nauja tema "Rožės krūmas". Buvo paprašyta mergaičių patogiai atsisėsti, užsimerkti ir paklaudyti mano sakomo teksto. Tekstas sakomas įtaigiai, iš lėto, ritmiškai. Užduoties atlikimui buvo skirta 20 minučių. Viena iš būtinų sąlygų atliekant užduotį, nesikalbėti tarpusavyje.

Valdomos vaizduotės tekstas: "Užmerkite akis. Pajuskite savo kūną. Užmirškite viską aplink jus... jauskite tik tai, kas vyksta jūsų viduje. Galvokite apie kvėpavimą... Jūs jaučiate, kaip oras įeina pro jūsų burną, nosį ir juda iki krūtinės. Įsivaizduokite, kad jūsų kvėpavimas panašus į minkštas bangas, paliečiančias krantą... Kiekviena banga atneša nusiramimą.

Susikoncentruokite ties dešine ranka. Jūs jaučiate, kaip ranka sunkėja... Sunkumas plinta ir apima pirštų galiukus... Susikoncentruokite ties dešine koja... Jūs jaučiate, kaip koja sunkėja... Sunkumas slenka žemyn iki pėdos... Susikoncentruokite ties kaire koja... jūs jaučiate, kaip ją užlieja sunkumas... Jis slenka žemyn iki pat pėdos... Jūsų kūnas atsipalaiduoja ir prisipildo sunkumo...

Susikaupkite ties savo mintimis ir vaizdais (paузė)... patalpinkite juos į stiklinį indą ir stebėkite (paузė)... tyrinėkite juos. Jūsų sąmonėje atsiranda naujos mintys ir vaizdai: juos taip pat patalpiniate į stiklinį indą... pagalvokite, ką jūs galite sužinoti apie juos... Dabar būtina paimti indą ir išlieti iš jo mintis ir vaizdinius; stebėkite, kaip jie išteka ir išnyksta (paузė)... Indas tuštėja...

Dabar įsivaizduokite, kad jūs pavirtote į rožės krūmą. Pasistenkite išsiaiškinti, ką reiškia būti rožės krūmu? .Koks jūs krūmas? .Didelis?..Mažas?..Platus?..Aukštas?..Jūs turite žiedų?..Jei taip, kokie jie? Kokie jūsų stiebai ir šakos?..Į ką panašios jūsų šaknys (paузė)...Gal jūs neturite šaknų?..Jei turite šaknis, tai kokios jos?..Ilgos ir tiesios?..Susuktos?..Jos giliai įsiskverbusios į žemę? Lėtai apsidairykite aplink save (paузė)... Kur jūs esate?..Kieme?..Parke?..Dykumoje?..Mieste?..Okeano vidury?.. Jūs esate inde ar augate žemėje? Galbūt jūs dygstate pro betoną?..Augate ko nors viduje?..Apsidairykite aplink (paузė)...Ką jūs matote?..Kitas gėles?..Jūs vieniši?..Gal yra aplinkui medžių?..Gyvūnų?..Žmonių?..paukščių?..Jūs panašus į rožių krūmą ar į ką nors kitą?..gal jūs aptvertas tvora?..Kas jus prižiūri?..Koks dabar oras?..Kaip jūs suvokiate pasaulį?..Ką jūs jaučiate?..Kas atsitinka su jumis, kai keičiasi metų laikai?..Nepamirškite, kad jūs- rožės krūmas. Įvertinkite savo santykį su pasauliu ir tai, kas vyksta su jumis.

Po kelių minučių aš paprašysiu jus atmerkti akis ir pavaizduoti save piešinyje kaip rožės krūmą. Paskui aš pateiksiu keletą klausimų. Jūs papasakosite man apie piešinį taip, tarsi būtumėte rožės krūmas (ilga pauzė)...pasiruošę? Atmerkite akis ir nupieškite rožės krūmą.”

Mergaitėms pasiūloma piešti sėdint atskirai viena nuo kitos. Grupės dalyvės atrodė labai susikaupusios. Baigus piešti, paprašoma piešinius padėti į rato vidurį priešais save. Visiems susėdus ratu buvo aptariami grupės narių darbai.

Šiame dailės terapijos seanse reflektuojant savo ir kitų grupės dalyvių darbelius, kilo kivirčas tarp dviejų grupės narių: viena mergaitė nepagrįstai apkaltino kitą tuo, kad neva ši ją apkalbėjo. Ši konfliktinė situacija atsispindėjo ir konfliktuojančios mergaitės piešinyje. Tik pačioje pabaigoje pavyko tiriamąsias sutaikyti.

Pastaba: užsiėmimo pradžioje niekas apie galimą konfliktą nė neįtarė, nes, sesijos pradžioje, klausiant kiekvienos mergaitės apie jų tos dienos savijautą, visos iki vienos teigė, kad jos jaučiasi puikiai.

Dailės terapijos užsiėmimo “Rožės krūmas” grupės narių refleksijos stenograma.

Pastaba: stenogramos intarpuose – grupės dalyvių piešiniai.

1Gr.v.:– Kaip jautėtės, kai klausėtės teksto? Kaip jums sekėsi? Kaip jautėtės atlikdamos šią užduotį?

2A3: – Kai teksto klausiau, ėjo vaizdai vienas po kito, ir, kai pasakėt, kad dabar pajudinti ranką, ji man pasunkėjo...

3A7: – Man buvo labai juokinga.

4Gr.v. :- Kodėl?

5A7: – Kai juokiaus, aš nieko negalvojau. Galvojai, kad nuspalvinsiu visą foną juodai ir baigsis mano visas piešinys. Bet paskui pasibaigė visi mano juokai.

6Gr.v.: – O kaip jauteis, kai piešei? Pavyko tau?

7A7: – Tikriausiai...

8Gr. v.: – O kaip tau sekėsi? A8?

9A8: – Man buvo labai įdomu, kai klausiaus, ypač kai kojos pasunkėjo ir rankos. Įsivaizdavau save kaip rožių krūmą, buvo labai linksma įsivaizduot save.

10Gr. v.: – O kaip A5 jauteisi, kai klausei teksto?

11A5: – Jaučiau, kad irgi kojos pasunkėjo.

12Gr. v.: – Pavyko atsipalaiduoti?

13A5: – Taip. Labai. Kai pasakėte, kad atsipalaiduot, iš karto taip atsipalaidavo viskas...

14Gr. v.: – Ačiū. O dabar pakalbėkime apie piešinius. Kas pirmas kalbės? A5? Gerai. Koks tu buvai rožių krūmas? Pabandyk apibūdinti.

15A5: – Spygliuotas. Kai piešiau, įsivaizdavau, nežinau, dėl ko, bet būtent naktį. Ir tą piešinį pavadinau “Rožių naktis”. Aš esu šitas rožių krūmas (rodo krūmas centrinėje piešinio dalyje), o kiti – tai draugai. Rožės yra mano draugės, o čia yra berniukai (įvardija juos piešinio kairėje), o tas visas rožių krūmas yra prie kelio. Ir naktis, ir žvaigždžių daug...Aš taip įsivaizdavau.

18 pav. A5, 10 metų, “Rožės prie kelio”, spalvotos kreidelės, 2009-01-30

16Gr. v.: - O šaknis? Ar tu šaknis turi? Ar tu jas įsivaizdavai? O gal tu tiesiog jų nenorėjai piešti?

17A5: – Vaizduotėje paliko...

18Gr. v.: – O tie tavo spygliukai? Koks esi rožių krūmas? Gerasis ar piktasis?

19A5: – Gerasis. Man atrodo, kad rožės spygliai nenori pikto.

20Gr. v.: – O gal tai yra tavo apsauga? Būdama rožių krūmu, tie tavo spygliukai tave saugo nuo aplinkinių piktų žvilgsnių.

21A5: – Jie mane saugo, kad man kas nors neatsitiktų.

22Gr. v.: – O kodėl tu kelią nupiešei? Kodėl rožės prie kelio?

23A5: – Nežinau, taip įsivaizdavau.

24Gr. v.: – Ką galėtum pasakyti draugės?

25A8: – Man labai patiko naktis.. Tokia ramybė, tokia ramybės būseną...

26Gr. v.: – O žiedelių nupiešei konkrečiai kiekvienam draugui? Ar galėtum įvardinti?

27A5: – Šiaip, iš tikrųjų draugų daugiau turiu, bet čia ne visus nupiešiau.

28A7: – Tikrai, tokia rami naktis, niekas per kelią nevaikšto, jokios mašinos nevažiuoja, su draugais susėdę, pakely...

29A3: – Vėjas pučia, tie žiedai neišsilanksto kažkaip, visos gėlės į vieną pusę beveik pakrypusios...

30Gr. v.: – O kas tas vėjas galėtų būti?

31A3: – Neįsivaizduoju.

32A5:– Kad aš net nevaizdavau vėjo.

33Gr. v.: – Bet tavo draugės taip įsivaizduoja, žiūrėdamos į tavo piešinį.

34A7: – O vat čia, per vidurį (rodo į piešinio centrą), gavosi toks sūkurys.

35Gr. v.: – Ačiū, o kas dabar kalbės?

36A3: – Aš, kai piešiau, įsivaizdavau, kad esu laukuose, medžiai mane užstoja. Atrodo taip, kad jais pasirūpinta, o manim – ne! (labai užakcentavo žodelį “NE”) kažkaip... tai po to, pirmiausia, nupiešiau save, tokią su spygliais. Gal dėl to, kad yra žmonių, kurie mane apkalbinėja, o aš noriu nuo tokių žmonių apsaugoti. Tai nupiešiau todėl su spygliais. Aš esu lauko vidury, ir kiti medžiai, pavyzdžiui, tas (rodo piešinio kairėje nupieštą medį) medis nori mane užstoti, kad pasirūpintų juo, o ne manim, nes aš jau seniai stoviu apleista rožė.

19 pav. A3, 10 metų, “Vieniša rožė”, spalvotos kreidelės, 2009-01-30

37Gr. v.: – O tu rožių krūmas ant vieno stiebo...toks kabantis...

38A3: - Jis ne kabantis, jis įaugęs į žemę.

39Gr. v.: – O ką tas medis konkrečiai reiškia?

40A3: – Nežinau...

41Gr. v.:– Gal tau reikia tvirtybės, atramos...? O tas medis kažkiek tau ir padeda?

42A3: – Ne, man tas priekinis medis kaip priešas, jis mane užstoja, jis nori, kad būtų negerai, o tas medis-draugas tolumoje pasitraukė, kad aš labiau matyčiau.

43Gr. v.: - O yra spygliukų pas tave?

44A3: – Taip.

45Gr. v.: – Ką draugės norėtų pasakyt?

46A8: – Man patiko, kad išskirtinai ne daug rožių krūmų, bet vienas, spalvos rožinės.

47A7: – Turiu klausimą. (Nutyla, nieko nebesako)

Pauzė...

48Gr. v.: – Prašau, sakyk.

Pauzė.

A7 tyli, apsigalvojo, nors grupės dalyvės primygtinai prašė jos pateikti savąjį klausimą. Nutraukiau išsiplėtojusią diskusiją ir paprašiau dalyvių tęsti piešinių aptarimą.

49A8: – Aš nupiešiau ką tik išsiskleidusius rožių žiedus. Norėjau pavaizduoti ant kalnelio augančias rožes, kurios reiškia giminę, kurios tęsiasi begalybę metų. Čia kelias. Nupiešiau paukštuką, kuris džiaugiasi, kad prasiskleidė rožės, kad pagaliau turės į ką pasižiūrėti. Debesėliai užplaukė, vėjas papūtė, kad galėtų gėlės atsigaivinti, neišglėbtų nuo saulės kaitros. Dar čia yra medelis su pumpurėliais.

20 pav. A8, 10 metų, „Rožių kalnas“, spalvotos kreidelės, 2009-01-30

50Gr. v.: – Gal galėtum įvardinti, kas tai galėtų būti? Kas tas medelis? Gal tai tavo geras draugas ar draugė?

51A8: – Gal... Ant ant šakelių norėjau pavaizduoti pumpurėlius - savo draugus.

52Gr. v.: – Tavo rožė su spygliais ar be spyglių?

53A8: – Be spyglių.

54Gr. v. – O kaip ji gintųsi nuo aplinkinių, jei neturi spyglių?

55A8: – Nežinau

56A3: – Aš jau, manau, kad žinau. Jai visi giminės padėtų.

57Gr. v.: – Taip. Mes kiekvienas manome skirtingai. O ką pasakytų A5?

58A5: – Nežinau.

59Gr. v.: – O kas tas didžiulis geltonas medis galėtų būti? Padėkim A6.

60A3: – Gal citrinmedis...

61A7: – Turiu klausimą. Nors ir kaip kvailai skambės. Bet kalnai būna tokie (rodo, kad statūs).

62Gr. v: – Gal čia kalva arba piliakalnis...

63A7: – Ir tos gėlės tokios nenulinkstančios, lyg pastatytos, stiprūs kotai.

64Gr. v.: – Tai galėtų būti didžiulis apsauginis laukas.

Pauzė.

65Gr.v.: - Na, jei niekas nebeturi pastebėjimų apie šį darbelį, tada noriu padėkoti A8. Na, o dabar, A7, pasisakyk, nes norėjai pasisakyti paskutinė.

66A7: – Kalbėjot apie jūrą, kiek žinau. Kai ko neatsiminau. Nupiešiau jūrą, čia jūros krantas. Nutariau išsaudrinusia jūra nuo A3 atsitvert. A3 griaua mane su visu laivu (visos mergaitės juokiasi).

21 pav. A7, 10 metų, “Stiklainis ir rožės”, pastelė, 2009-01-30

67A3: – Ką aš tave griauanu?!!!

68A7: – Iš akių. Ji į mane leido žaibus. Nuo A3 apsauginį skydą padariau, raudoną foną uždėjau.

69Gr. v.:– Kodėl raudoną?

70A7:– Čia mano apsauga.

71A8: – Raudona – apsauginė spalva (paminėjo kelis pavyzdžius: tai ir šviesoforo viena iš spalvų, paminėjo gaisrinę, policijos švyturėlius...).

72A7: – Čia buvo A3 pusė, iš akų žaibai, o ta pusė – geručių pusė.

73A3: – Ko aš tokia bloga?

74A7: – Mane apkalbinėjai.

75A3: – Aš neapkalbinėju.

76A7: – Aš nemoku rožių piešti, kas blogiausia. Ir tikrai, nemėgstu rožių ir jų nepiešiu.

77Gr. v. :- O kas būtum, jei nebūtum rožės krūmas?

78A7: – Stiklainiu.

79Gr. v.: – Kodėl?

80A7: – Nežinau, šiaip sau. (Pauzė)

81Gr. v.: – O kokia gėle, jei ne rože norėtum būti?

82A7: – Geriausia, gal orchidėja. Nežinau. (Pauzė) kai atsisėdau prieš savo piešinį, susikaupiau, pažiūrėjau į savo darbą ir pamačiau, kad žolė ne žalia, bet oranžinė. (Pauzė)

83Gr. v.: – O kur tavo rožės koteliai?

84A7: – Mano rožės žiedai nupiešti iš viršaus. Šaknų nepiešiau, nes nenorėjau ir net nemoku, ir gyvenime net nežadu piešti.

85Gr. v.: – Nesimato nei kotelių, nei šakelių. Ar dėl to, kad irgi nenorėjai piešti? O gal dar yra kokia kita priežastis?

Pauzė.

86A7: – Galiu parodyt (rodo). Čia esu aš (pats ryškiausias žiedas), čia A3 (atskirta ryškia linija nuo nupieštų gėlių), mokytoja čia, mama čia, Paulius (jos brolis) čia, o čia apsauginiai laukai nuo brolio (dešinėje lapo pusėje, viršuje).

87Gr. v.: – O kur A3? (Dar kartą paklausiau, norėdama pasitikslinti)

88A7: – A3 tai čia. (Kiek pakeltu balsu tai pasakė, akcentuodama žodį “čia”)

89Gr. v.: – O tau dabar pagerėjo, nupiešus šį piešinį taip, kaip norėjai?

90A7: – Gal... Man dabar reikės dar kokių dešimties dailės terapijos užsiėmimų, kai mamai pasakysiu, kad šiandien gavau „C”.

Pauzė.

91Gr. v. :- Kas norėtų pakomentuoti?

92A5: – Kas čia toksai baltas, panašus į juostelę (rodo nupieštą keturkampį stiklainio viduje)?

93A7: – Tai laivas.

94A8: – O kodėl tu taip niršti ant A3? Negali atleisti?

95A7: – Man nepatinka, kai mane apkalbinėja.

96A3: – Aš neapkalbinėju.

97A7: – Aš tikiu savo draugais, o A3 – ne! (pasakė labai kategoriškai ir net piktokai)

A3 pradėjo verkti.

98Gr. v.: – Nesipykit, mergaitės!

99A7 :- Viską vėl sugadino, reikės vėl iš naujo piešti, kad nusiramintčiau.

Ilga pauzė.

100A8: – Dar man patiko, kad jinai laivą taip nupiešė, ir tą įsiaudrinusią jūrą tokią.

101Gr. v.: – Taip. Čia tavo mintys tokios įsiaudrinusios. (Pauzė).

Užsiėmimo pabaigoje mergaitės susitaikė, A7 nusileido, nebebuvo tokia kategoriška, A3 nustojo verkti. Jai labai reikėjo paguodžiančio žodžio, kad ja patikėtų ir ateityje nebekaltintų ko iš vis nepadare. Svarbiausia, kad mergaitės susitaikė ir išėjo iš kabineto besišypsodamos.

9. Kūrybinė užduotis. Tema “Vieta, kurioje norėčiau būti”.

Data: 2009-02-06

Laikas: 13.55 – 14.40 val.

Dalyvių skaičius: 4

Amžius: 10 metų.

Lytis: 4 mergaitės.

Tikslas: sudaryti galimybę grupės nariams suvokti savojo “AŠ” neatpažintas galimybes, savąją vietą visatoje, pažinti savo jausmus, potyrius, skatinti verbalinę raišką.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška (piešiama visiems grupės nariams kartu ant vieno didelio popieriaus lapo, naudojant įvairias dailinės raiškos priemones);
- verbalinė raiška (savo ir kitų grupės narių piešinių aptarimas).

Uždaviniai:

- aprūpinti grupės narius savarankiškai kūrybai skirtomis dailinės raiškos priemonėmis;
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis;
- sudaryti sąlygas neatpažintų savybių suvokimui;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: į dailės terapijos seansą mergaitės atėjo žvalios nuotaikos: buvo linksmos, daug čiauškėjo, dalijosi praėjusios pamokos prisiminimais ir tuo pačiu ruošėsi užsiėmimui: dėliojo dailinės raiškos priemones, padėjo grupės vadovui sukarpyti vyniojamą tapetinį popierių, lipnia juostele pritvirtinti jį ant rašomojo suolo paviršiaus, taip pat padėjo ratu sustatyti kėdutes.

Ivadinis pokalbis pradedamas žodine apklausa:

- Kaip jaučiasi kiekviena grupės narė?
- Kaip sekėsi šios dienos pamokose kiekvienai iš jų?

- Ar pamokos vyko sklandžiai?
- Gal kilo kokių klausimų iš mano vedamos dailės terapijos užsiėmimų praktikos?

Po išsamios žodinės apklausos, gavus informaciją, kad mergaičių nuotaika puiki, trumpai pakalbama apie žmogaus vaizduotės galimybes, pasistengti atsipalaiduoti, negalvoti apie jokių kitus pašalinius dalykus, akcentuojama, kad labai svarbu išsigilinti į pateiktą užduotį. Skelbiama užduoties tema: *“Vieta, kurioje norėčiau būti”*. Šią užduotį mergaitės atliko ant tapetinio popieriaus. Visos keturios piešė viename dideliame popieriaus lape, naudodamos guašą ir pirštų dažus. Užduoties atlikimui buvo skirtos 25 minutės. *Pagrindinė sąlyga* užduoties metu - nesikalbėti tarpusavyje.

Buvo stebimos mergaičių reakcijos: visos nekantriai laukė, kada bus galima pradėti piešti. Tik viena grupės narė truputį delsė. Į kūrybinę kelionę įsijungė kiek vėliau. Piešimo procesas vyko sklandžiai. Informuojama, kad galima piešti bet kurioje popieriaus lapo vietoje: viduryje, kraštuose, tiesiog padėti piešti kitam grupės nariui.

Kūrybinis procesas buvo fiksuojamas vaizdo kamera.

DT sesijos grupės narių refleksijos stenograma.

Pastaba: Stenogramos intarpuose - kūrybinio proceso akimirkos.

Grupės vadovas (Gr.v): - (A3), gal tada tu pradėk kalbėt, gerai?

1A3:- Mano piešinys yra va šitas. Kažkaip aš negalvodama piešiau. Aš piešiau taip, kaip man matėsi viskas. Ir aš po to supratau, kad aš pati viena esu jūroje, tokioje valtelėje, kur galima...nu toks kaip ir namelis –valtis, žinot, kaip būna. Tokios biškį tamsesnės spalvos. Gal dėl to, kad aš ten vieniša buvau? ar nežinau? Ir tas lietus dėl to...

22 pav. A3, 10 metų, grupinio darbo “Draugystės sala” fragmentas, guašas, 2009-02-06

2A3: - Nu, nežinau.

3Gr.v.: - O gal tiesiog viena, ne vieniša?

4A3: - Gal...

5Gr.v.: - Tuo metu, kai piešei, tu jauteisi būtent vieniša? O kai prie tavęs priėjo (A6), kaip tada jauteisi?

6A3: - Nežinau, jau geriau. Pradėjau spalvas šviesint.

7Gr.v.: - (A6), o ką tu pasakysi, kai priėjai prie jos?

8A6: - Nu, kad nežinau. Gal, kad geros draugės. Tik dabar pradėjom truputį pyktis. Vat, mama man taip sako, kad kuo geresnės draugės, tuo dažniau pykstasi. Gali būti, kad Vida todėl taip ant manęs plūko.

9Gr.v.: - Gal ir jautėsi ji vieniša dėl to, kad jūs buvote apsipykusios truputuką? O juk šiaip jūs buvote įpratusios bendrauti, visą laiką būti kartu? Ir tu nepagalvodama šitaip piešei ir pasakei dabar man, kad esi vieniša? Matai, kaip viskas išaiškėjo. O ką kitos mergaitės galėtų pasakyti apie A3 darbą?

Pauzė.

10Gr.v.: - Na, sakyk, (A7), kaip tau atrodo?

11A7: - Man jis perdaug liūdnas kažkodėl.

12Gr.v.: - O čia toks laivelis...tokios kaip ir akys. Taip atrodo, kad tai vienišo žmogaus veidas. O jums kaip atrodo?.. Tokios sodrios spalvos...

13A6:- Su kepure...

14Gr.v.: - Ir su kepure... O tu, (A3), kokiom spalvom pradėjai piešti, kai priėjo prie tavęs (A6)?

15A3: - Kai (A6) priėjo?

16Gr.v.: - Taip.

17A3: - Kai (A6) priėjo, paėmiau žalią, paėmiau oranžinę ir pradėjau patį laivą šviesinti.

18Gr.v.: - Bet tu čia pradėjai taip piešti nesąmoningai, negalvodama? taip ėmei ir piešei? Taip? Matot, kaip įdomiai gavosi. Pagalba viena kitai. Ar jaučiat, kad jums tiesiog reikia vienai kitos. O ką (A5) pasakytų?

19A5: - Aš pasakyčiau, kad (A3)piešė taip, kaip jin išmanė.

20Gr.v.: - Taip. Kaip jai norėjosi?

21A5: - Taip. Kaip jai norėjosi. Kaip norėjo, taip ir piešė.

22Gr.v.: - O tau patinka jos darbas?

23A5: - Aha. Kaip jos, tai tikrai.Parodo, kad turi fantazijos.

24Gr.v.: - Taip. O dabar kas kita kalbės? Pažiūrėkim į šitą darbą. Gerai? Jūs abi piešėt, tai gal pradėkim nuo (A6).

23 pav. A7, 10 metų, grupinio darbo "Draugystės sala" fragmentas, gvašas, 2009-02-06

25A6: - Aš tai, kai pamačiau (A7), šovė mintis, man kaip ir žodžiai pasikartojo galvoje, kad galima piešti kartu, ir aš pamačiau, man ta mintis patiko, bet iš pradžių nelabai supratau, ką ji nupieš. Tai pabandžiau prisijungti. Piešiau gėles. Ir.. Ji manęs paklausė, kai nupiešė medį, ar kažko jam netrūksta? Ir aš pagalvojau, gal reikia sniego? Nes dabar žiema. Nu, jinai sutiko, truputį dadėjom sniego ir ...

26Kitos mergaitės choru: - Toliau piešė.

27A6: - Toliau viskas buvo gerai.

28Gr.v.: - (A7), o dabar tu pratęsk, nes tu ir toliau piešei, prie savo darbo visą laiką buvai.

29A7: - Nežinau. Aš nemoku apibūdinti.

30Gr.v.: - Tai kaip tau išeina, taip ir sakyk.

31A7: - Nu, kad aš nežinau. Piešiau, nežinau ką.

32Gr.v.: - O kas tą medį nupiešė?

33A7: - Aš.

34Gr.v.: - O tai kodėl tu jį nupiešei?

35A7: - Nežinau. Aš manau, pavyzdžiui, jeigu medis pats vienas stovi vidury, tai gal kažkas bus, gal tam medžiui kažko liūdna? Gal kažkas jam atsitiko, kad jis pats vienas liko?

36Gr.v.: - O toliau? Kas ta mėlyna spalva?

37A7: - Nežinau.

38Gr.v.: - O kai prie (A5) darbo piešdama priartėjai? Kaip jauteisi?

24 pav. A6 ir A7, 10 metų, grupinio darbo “Draugystės sala” fragmentas, guašas, 2009-02-06

39A7: - Nežinau. Net nežinau.

40Gr.v.: - O gal draugės gali padėti? Pabandykit padėti (A14)?

41A6: - Aš manau, kad kai ji prisiartinio prie (A5) darbo, šviesios spalvos dar nebuvo, o paskui ji kaip ugnis iškilo ta šviesa ir, aš manau, kad ji pasijuto šilčiau.

42A3: - Aš taip pat neturiu žodžių.

43A5: - O aš manau, kad čia buvo toksai namas ir aš jį taip ir išsivaizdavau. Ir vat tą gėlę nupiešiau.

25 pav. A5, 10 metų, grupinio darbo “Draugystės sala” fragmentas, guašas, 2009-02-06

44Gr.v.: - O gal ta gėlė tai tu pati?

45A5: - Tikriausiai. Pamačiau tą šviesą ir nupiešiau.

46Gr.v.: - O kaip tu jauteisi, kai piešei?

47A5: - Gerai.

48Gr.v.: - Gal ką norėtų pasakyt draugės?

49A6: - Labai gražu.

50A7: - Toks šviesus šviesus...

51A6: - Panašus į vandeninę pilį, kurioje gyvena viena gėlė, kuriai labai linksma.

52A7: - Aš nesuprantu tų brūkšniukų.

53A.6: - Čia gal linksmumas koks nors. Taip atrodo, kad ji viena šitoj pily, o tos spalvos gal tam, kad parodyt, kad jai linksma.

54A3: - Man tai tie taškeliai parodo, kad jai linksma.

55Gr.v.: - Žaismingi taškeliai. O man ta gėlytė tokia optimistė atrodo...

56A6: - "...Viskas man gerai. Palikit mane čia. Man labai smagu.." (anot (A6), taip norėtų pasakyti nupiešta (A5) gėlė).

57Gr.v.: - Tikrai , taip. Ir dar labai šaunu, kad piešiniai susijungė į vieną didelį bendrą piešinį.

58A3: - Nuostabus gėlės kotas, biškį palinkęs...

59Gr.v.: - Ir medis buvo vienas kažkur, ir gėlė viena, o gavosi taip, kad jie tarsi susijungė tarpusavyje ir pradės, manau, draugauti.

60A6: - Aga.

61A7: - O čia dar trys draugės yra.

62Gr.v.: - Na, taip. Trys draugės, o štai čia ketvirta draugė – gėlė. O jūs taip pat esat keturios. Argi ne šaunu?

63A3: - Gerda piešė medį. Jis toks žaliuojantis, o mes visos kitos tokios, kaip gėlės.

64Gr.v.: - Panašu, kad tai stabilumo medis. Taip?

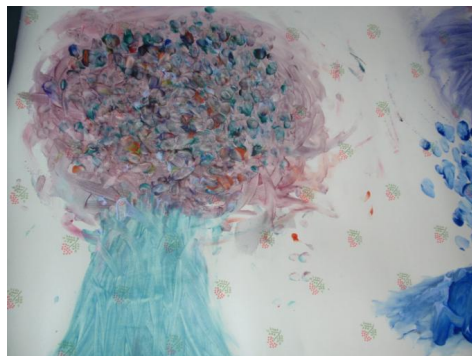
65A6: - Jo. Gerdai nesvarbu, ar patinka jai ta idėja ar ne, bet vistiek ji nori palaikyti visus, o jei kas nors jai nutiktų vėliau, tai ir mes ją palaikytume.

66Gr.v.: - Kaip gražiai viskas susiklostė. Piešinys pasidarė aiškus ir suprantamas. Ir tik jūsų, mergaitės, dėka. Įvardinom medžio paskirtį, ką jis turėtų daryti - palaikyti tas tris šalia jo augančias gėlytes...

67A3: - Kad jos nenuvystų.

68A6: - Kad joms nepritrūktų vandens.

69Gr.v.: - Na, taip. Gerai. Ačiū. O dabar tu, (A6), papasakok apie savo gražųjį medį.

26 pav. A6, 10 metų, grupinio darbo "Draugystės sala" fragmentas, guašas, 2009-02-06

70A6: - Aš, kai pamačiau, pagalvojau, kad jau nieko nebegaliu padėti (A14), tada ir nuėjau prie vietos, kurią man buvo palikusi (A3). Pamačiau jos liūdną laivą. Jis dar buvo tamsus tada. Aš pradėjau piešti medį, kad ji nepasimestų ir visuomet matytų tą medį. kažkaip man gavosi labai plonas kotas. Bet po to aš jį padariau didesnį, kad iš toli matytųsi. Atrodė, kad jis ne draugystės medis, bet kad jis vienas, bijo visko. Aš tada pastorinau kotą jo, kad ir kiti pasijustų geriau, jį pamatę. Ir tuomet (A3) pradėjo šviesinti spalvas. Ir kai aš pamačiau, kad jį šviesina spalvas, pagalvojau, kad (A3) sušilo nuo manęs ar kas nors tokio atsitiko. Tada ir aš pradėjau šviesinti medžio kotą. Ir (A3) nebebuvo tokia rūsti. Atleido man, kad susipykom. O tais taškeliais pavaizdavau lapelius, kad jie šviestų. Jie tokie ryškūs

27 pav. A3 ir A6, 10 metų, grupinio darbo "Draugystės sala" fragmentas, gvašas, 2009-02-0

71A3: - Man tai atrodo, kad yra tas mano toks liūdnas laivas erdvėj, tokioj jūroj, ir kad tas medis matosi, gal kažko krante laukia? Gal manęs?

72A6: - Jo. Laukia, kol grįši.

73A3: - Aš vos neapsižliumbiau...

74A7: - O man atrodo taip, kad čia tas medis ir tos spalvos, tie taškeliai ar lapeliai- visi kartu reiškia, kad tiek kartų (A6) nusišypsojo (A3).

75Gr.v.: - O ką mano (A5)?

76A5: - Man tie lapeliai džiaugsmo tokio sukelia, o tos visos kalbos... jų labai daug, ir labai gražiai piešinys atrodo.

77A3: - Man tie lapeliai kitų spalvų rodo, kada ji linksma, kada nelabai linksma, nes be šviesių spalvų matosi ir tamsesnių.

78Gr.v.: - Na, bet daugiau buvo džiaugsmingų, gerų prisiminimų. Ar ne? O dabar, pabaigai, noriu paklaust, kaip jūs galėtumėt savo grupinį darbą apibūdinti vienu sakiniu. Koks pavadinimas tiktų labiausiai?

79A6: - "Visų vaikų svajonė".

80A3: - Ne. "Draugystės piešinys", nes (A6) bandė mane pralinksminti, (A5) kartu susijungė su (A14) ir joms linksmiau pasidarė.

81Gr.v.: - (A5), o tu ką manai?

82A5: - O aš manau, kad mūsų visų trijų darbai labai linksmi gavosi. (A3) bandėm padėt, ją pralinksminti, nes jos piešinys buvo toksai liūdnas.

83A3: - Ir jums pavyko.

84Gr.v.: - Na, tai koks pavadinimas labiausiai tiktų jūsų grupiniam piešiniui?

85A5: - Aš manau, kad galėtų būti toksai "Kur mes norėtume gyventi".

86Gr.v.: - Ar tiktų "Pagalbos sala"? Bet tai čia tik mano siūlymas, mergaitės.

87A6: - "Draugystės sala"

88Gr.v.: - Gerai. Tebūnie "Draugystės sala". Na, tai ką. Labai ačiū jums. O ar jūs supratot, kad bedirbdamos ir patirdamos malonumą piešti, labai padėjote savo draugei? Tai yra nuostabu. Esat labai draugiškos mergaitės. Dar kartą labai jums dėkoju už vaisingą ir produktyvų darbą ir iki kito karto.

28 pav. A5, A7, A3, A6, 10 metų, grupinis darbas "Draugystės sala", guašas, 2009-02-06

Šioje refleksijos stenogramoje labai aiškiai jautėsi dalyvių emocijų kaita, įvairiapusė tarpusavio pagalba, geranoriškas bendradarbiavimas, grupės normų laikymasis. Tai faktoriai, nuo kurių priklausė šio dailės terapijos sesijos sėkmė.

Sesijos privalumai ir trūkumai:

Pagrindinis sesijos privalumas - vaikai noriai dalyvavo DT užsiėmimuose, buvo aktyvūs, o atliekdami užduotis – atsipalaidavę, atviri, kūrybingi, paslaugūs, pasitikintys kitais grupės nariais.

Sesijos trūkumai:

- labai ribotas užsiėmimo laikas, nes visiems grupės dalyviams reikėjo derintis prie sustatyto mokykloje vedamų užsiėmimų grafiko (tie, kas lankė DT sesijas, po to dar turėjo muzikos pamoką, į kurią jokia būdu nebuvo galima vėluoti);
- punktualumas (kartais reikėjo laukti keleto DT grupės dalyvių, kol jie ateis ir prisijungs prie kitų grupės narių, nes prieš tai vykusio pamoka buvo užtęsta (choras, spec. dalyko pamoka).

13.Kūrybinė užduotis. Interpretacija.

Data: 2009-02-20

Laikas: 13.20 – 14.00

Dalyvių skaičius: 5

Amžius: 10 metų.

Lytis: 4 mergaitės, 1 berniukas.

Tikslas: sudaryti galimybę grupės nariams pažinti savo jausmus, potyrius, padaryti “matomas” grupės dalyvių neverbalinės komunikacijos ypatybes.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška;
- verbalinė raiška.

Uždaviniai:

- aprūpinti grupės narius savarankiškai kūrybai skirtomis dailinės raiškos priemonėmis;
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis;
- sudaryti sąlygas neatpažintų savybių suvokimui;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: įvadinis pokalbis pradedamas apklausa apie grupės dalyvių savijautą. Buvo pastebėta, kad du grupės dalyviai prastos nuotaikos, tylūs, užsisklendę savyje. Paklausus apie šios dienos būseną, jie tiesiog tylėjo. Tylėjo ir kiti grupės dalyviai. Grupės vadovas bandė padrašinti, sakydamas, kad šio užsiėmimo užduotis yra improvizacinė, t.y. kiekvienas gali piešti tai, ką nori, kaip nori ir su kuo nori. Visiška laisvė. Ant dviejų sustumtų suolų padedamas didžiulis popieriaus lapas. Pirmasis dvi vingiuotas stimulines linijas nubrėžė

grupės vadovas. Taip buvo daroma sąmoningai, žinant, kad vaikams labai patinka, kai į kūrybinį procesą kartu su jais įsijungia ir suaugęs žmogus. Tokiu savo elgesiu grupės vadovas norėjo du prastai nusiteikusius grupės narius sudominti ir įtraukti į kūrybinę veiklą. Grupės vadovo sumanymas pasiteisino. Dalyvių nuotaika pasitaisė. Ypač aktyviai reišėsi tiriamasis A2. Jis piešdamas rodė energingus gestus, visą laiką šypsojosi. Sunku jam buvo laikytis pagrindinės užduoties taisyklės - nesikalbėti. Užduočiai atlikti buvo skiriama dvidešimt minučių.

29 pav. A2, A3, A5, A7, A6, 10 metų, “Nesąmonė”, pastelė, vaškinės kreidelės, 2009-02-20

Kūrybinis procesas vyko sklandžiai. Grupės dalyviai įsijautę piešė, niekas niekam netrukde. Išsiskyrė tiriamoji A7, kuri piešė atsiribojusi nuo kitų grupės narių – rimta ir labai susikaupusi.

Refleksijos metu grupės dalyviai noriai išsakė savo mintis, kūrybinio proceso metu susikaupusias emocijas. Tik tiriamoji A7 šį sykį elgėsi labai santūriai, aptarimo metu kalbėjo mažai. Pagyvėjo ji tik refleksijos pabaigoje, kai reikėjo sugalvoti sukurtam grupiniam piešiniui pavadinimą. Po ilgų diskusijų, traukiant burtus iš trijų pasiūlytų pavadinimų, piešius buvo pavadintas “Nesąmonė”, kurį pasiūlė tiriamieji A7 ir A2 (šis pavadinimas labiausiai atitiko jų tuometinę būseną). Tokia dailės terapijos sesijos atomazga dar labiau pataisė šių dviejų grupės dalyvių nuotaiką. Iš kabineto jie išėjo gerai nusiteikę ir viskuo patenkinti. Remiantis atlikta literatūros šaltinių analize, galima teigti, kad asmenybės savybės

(spontaniškumas, atkaklumas, dominavimas, užsispyrimas (J. Gillmore, F. Barron)) įtakoja pozityvaus kūrybinio proceso eigą.

17. Kūrybinė užduotis. “Freska”.

Data: 2009-03-06

Laikas: 13.55 – 14.40

Dalyvių skaičius: 5

Amžius: 10 metų.

Lytis: 5 mergaitės

Tikslas: Sudaryti galimybę grupės nariams betarpiškai dalyvauti grupinės veiklos procese ir patirti asmeniško indėlio vietą ir reikšmę bendrame darbe.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška;
- verbalinė raiška.

Uždaviniai:

- aprūpinti grupės narius savarankiškai kūrybai skirtomis dailinės raiškos priemonėmis;
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis;
- sudaryti sąlygas neatpažintų savybių suvokimui;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: įvadinis pokalbis pradedamas apklausa apie grupės dalyvių savijautą: kaip jie jautėsi, kokie pasikeitimai jų gyvenime įvyko per praėjusią savaitę. Į užsiėmimą atėjusios, žvaliai nusiteikusios mergaitės į pateiktus klausimus atsakinėjo linksmi ir sąmojingai. Visos nekantriai laukė akimirkos, kada grupės vadovas paskelbs naują sesijos temą ir paskirs užduotį. (įėjusios į kabinetą mergaitės sudomino prie sienos pritvirtintas didžiulis popieriaus lapas ir šalia jo sudėti dažų indeliai, teptukai, kempinėlės ir kt. dailinės raiškos priemonės). Įvertinus tiriamųjų emocinę būseną, buvo paskelbta nauja tema “Freska”. Glaustai paaiškinami užduoties tikslas ir reikalavimai užduočiai atlikti: grupės dalyviams visiškai negalima kalbėtis tarpusavyje; jie turi susėsti veidu į pakabintą popieriaus lapą tokiu atstumu, kad gerai matytų visą jo dydį; pradeda piešti bet kurie du grupės nariai; kol jie piešia, kiti

žiūri, stebi ir nieko daugiau nedaro; kai vienas kuris nors iš jų baigia, atsisėda į savo vietą, tik tuomet eina piešti kitas; darbas vyksta tol, kol grupės dalyviai turi noro dalyvauti veikloje. Po instrukcijos paaiškinimo vadovas pasitraukia iš grupinės veiklos ir atidžiai stebi grupės dalyvių darbą. Užduoties atlikimui skiriama 15 minučių.

Stebint tiriamųjų kūrybinį procesą, iš visų grupės dalyvių išsiskyrė tiriamaoji Nr.7, kuri savo spontanišku elgesiu įkvėpė kitas mergaites dar labiau pasistengti (žiūrėti 35 pav.). Priėjusi prie popieriaus lapo, ji savo delną išmargino įvairiais dažais ir panaudojo kaip spaudą. Savo piešinių atlikdama delnais (šalia pavaizduotas medis taip pat buvo piešiamas, išmargintą delną prispaudus prie popieriaus lapo, jį sukant į vieną, po to į kitą pusę). Refleksijos metu grupės dalyvės noriai pasidalino išpūdžiais apie tai, kaip sekėsi piešti, kokie jausmai užvaldė, kai tave stebi iš šono kiti grupės nariai, ką išgyveno, prisidėjusios prie bendro kūrinio gimimo. Paklaustos, ar kas nors iš grupės dalyvių norėtų ką nors piešinyje pakeisti, jos vienbalsiai ištare "taip" ir dar kelias minutes koregavo savo sukurtus vaizdinius. Piešinio pavadinimą taip pat spontaniškai pasiūlė tiriamaoji A7. Aptarimo metu vyravo draugiška atmosfera: mergaitės buvo labai emocionalios, atsipalaidavusios ir geranoriškos viena kitos atžvilgiu.

Sesijos metu sukurtas grupinis piešinys

30 pav. A8, A3, A5, A6, A7, 10 metų, grupinis piešinys "Mūsų fantazijos", guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-20

31 pav. A6, 10 metų, grupinio piešinio "Mūsų fantazijos" fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

32 pav. A3, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

33 pav. A5, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

34 pav. A7, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

35 pav. A8, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

20. Savęs įvertinimas. Tema “Mano vieta grupėje”.

Data: 2009-03-25

Laikas: 13.55 – 14.40

Dalyvių skaičius: 6

Amžius: 10 metų.

Lytis: 5 mergaitės, 1 berniukas.

Tikslas: sudaryti galimybę grupės nariams stebėti ir suvokti savo įsiliejimo į grupinę veiklą pastangas, atpažinti šių pastangų prasmę kitų grupės narių požiūriu.

Veiklos kryptys:

- dailinė raiška;
- verbalinė raiška.

Uždaviniai:

- aprūpinti grupės narius savarankiškai kūrybai skirtomis dailinės raiškos priemonėmis;
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis;
- sudaryti sąlygas neatpažintų savybių suvokimui;
- aptarti, verbalizuoti piešinių prasmes.

Metodai: pokalbis, paaiškinimas, savarankiškas darbas, apibendrinimas, demonstravimas, interpretavimas, eksponavimas.

Sesijos eiga: įvadinis pokalbis pradedamas apklausa apie grupės dalyvių savijautą: kaip jie jautėsi, kokie pasikeitimai jų gyvenime įvyko per praėjusią savaitę. Tiriamieji į klausimus

atsakinėjo pasyviai, nenoriai. Tik kai buvo paskelbta nauja tema ir paskirta užduotis, grupės dalyviai šiek tiek atgijo. Juos sudomino tai, kad reikės piešinyje atrasti kiekvienam savo vietą: kurioje piešinio vietoje jam saugiausia, kuri piešinio vieta jį trikdo, kurioje piešinio vietoje jam piešti gera ir smagu, kuri piešinio vieta jam kelia nerimą. Trumpai ir glaustai paaiškinęs užduoties tikslus ir instrukciją (pagrindinė sąlyga – nesikalbėti tarpusavyje, galima piešti bet kurioje lapo vietoje tiek atskirai, tiek kartu su dar vienu grupės dalyviu, galima įsiterpti į kito grupės nario “teritoriją”, žinoma, jei šis sutinka; dailinės raiškos priemonės pasirenkamos pagal kiekvieno grupės dalyvio poreikius ir galimybes), vadovas atsiriboja nuo grupinės veiklos ir stebi grupės narių kūrybinį procesą. Užduoties atlikimui skiriama 20 minučių. Pradžioje kūrybinis darbas vyko gan sklandžiai, tačiau jam įpusėjus, kai vienas tiriamasis (A2), labai greitai atlikęs savąją užduotį, norėjo prisijungti prie kitų grupės narių piešinio (tiriamųjų A3 ir A6), mergaitės savo elgesiu parodė nenorą, netgi priešišumą berniuko atžvilgiu. Labai aiškiai buvo galima išvelgti nuotaikų kaitą: tiriamųjų A3 ir A6 susierzinimą, tiriamojo A2 nusivylimą. Susidariusią konfliktinę situaciją padėto išspręsti tiriamosios A7 ir A8, pasiūliusios berniukui prisijungti prie jų piešinių (žiūrėti 39 pav. ir 41 pav.). 39 pav. tiriamasis A2 nupiešė labai ryškų raudoną obuolį, tuo suteikdamas gerų emocijų tiriamajai A7, tuo pačiu labai pagyvindamas mergaitės piešinį. 41 pav. berniukas nupiešė ryklį, tuo pralinksmindamas tiriamąją A8. Stebint berniuko elgseną kūrybinio proceso metu, dar kartą pasitvirtino teiginys, kad didžiulę įtaką kūrybiškumui turi pozityvi kūrybiška aplinka.

Refleksijos metu daugiausiai kalbėjo tiriamosios A7 ir A8. Jos bandė paaiškinti susidariusią situaciją, negailėdamos kritikos tiriamosioms A3 ir A6. Tiriamasis A2 aptarimo metu tylėjo. Tik didelių pastangų dėka tiriamajai A7 pavyko prakalbinti tiriamąjį A2, kad šis pasisakytų apie savo piešinį ir apie tai, kaip jautėsi, dalyvaudamas kūrybiniame procese. Refleksijos pabaigoje buvo rastas kompromisas – berniukui tiriamųjų A3 ir A6 bendrai kurtame vaizdinyje buvo suteikta galimybė nupiešti tai, ką norėjo kūrybinio proceso metu priėjęs prie mergaičių.

Analizuojant dailės terapijos sesijos metu susidariusią situaciją ir remiantis atliktos literatūros analize, galima daryti išvadą, kad asmenybės savybės (sugebėjimas savarankiškai spręsti, atkaklumas, dominavimas (F.Barron), altruizmas, vidinis turtingumas, pasitikėjimas kitais, (J. Gillmore), spontaniškumas ir lankstumas (D. Shubert)) turi didelės įtakos sėkmingam kūrybiniam procesui.

Dailės terapijos sesijos metu sukurtas grupinis piešinys

36 pav. A2, A3, A5, A6, A14, A8, 10 metų, grupinis piešinys “Atsisveikinimo piešinys”, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

37 pav. A5, 10 metų, grupinio piešinio “Atsisveikinimo piešinys“ fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

38 pav. A14, 10 metų, grupinio piešinio “Atsisveikinimo piešinys“ fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

39 pav. A2, 10 metų, grupinio piešinio "Atsisveikinimo piešinys" fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

40 pav. A8, 10 metų, grupinio piešinio "Atsisveikinimo piešinys" fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

41 pav. A3, A6, 10 metų, grupinio piešinio "Atsisveikinimo piešinys" fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

**Tiriamųjų III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo
(originalumo ir unikalumo indeksų) rezultatų suvestinė**

Tiriamąjo Eilės Nr.	Paveikslėlių eiliškumas						Originalumo indeksas
	1	2	3	4	5	6	
A1	UN	0.85	UN	0.89	UN	0.67	0.90
A2	0.67	0.85	UN	0.00	UN	UN	0.75
A3	UN	0.48	0.37	0.72	UN	UN	0.81
A4	0.60	UN	0.37	UN	UN	UN	0.83
A5	UN	UN	0.48	0.78	UN	0.00	0.88
A6	UN	UN	0.37	0.89	0.50	0.00	0.63
A7	UN	UN	0.32	0.72	0.79	UN	0.81
A8	0.00	0.00	0.37	0.89	UN	UN	0.49
A9	UN	UN	UN	0.72	UN	UN	0.95
A10	UN	UN	UN	UN	UN	UN	1.00
Unikalūs piešiniai	7	6	4	2	8	7	Originalumo vidurkis: 0.81
Viso: 34							

Tiriamųjų vaizduotės tyrimo (Roršacho dėmės interpretacijos) III etapo rezultatų suvestinė

Eil. Nr.	Lytis	Kas tai yra?	Į ką tai panašu?	Ką ši dėmė ar atskiros jos dalys primena	Parašyk viską, kas tik ateis į galvą
A1	M	Žmogaus galva	Kaukėta žmogaus galva	Ožys, žmogus su paltu, žiurkės, paukštis, Eifelio bokštas, krabai, šakelės su lapeliu, ugnis, akiniai, gėlės, kaukolė, jūrų arkliukai(12)	Tai pabaisa su akiniais
A2	B	Ožio galva	Nesąmonės	Ožys, pelės, bokštas, takas, akys, akiniai, paukštis, lapai, krabai, paltas, vampyras, dažų dėmė, kojos (13)	Baisūniška galva
A3	M	Dvi susikabinusios fėjos	Figūros	Voras, jūrų arkliukas, paukščiai, stulpas, šuo, kraujas, skarelė, galva, akiniai, ūsai, kačiukas, lapas, liemenukas, dvi mergaitės, žmogaus veidas, šikšnosparnis (16)	Dėdė su ūsais ir akiniais
A4	M	Daug gyvūnelių	Gėlių puokštė	Paukščiai, auskarai, karūna, kraujas, tiltas, mergaitė, zuikis, pelės, lapai, veidai, plaukai, laidai, TV antena, jūros kiaulytės, gyvatės, akiniai, ūsai, stulpas, šernai (18)	Man panašu į kažkokią linksmą šventę, salius
A5	M	Padaras	Į siaubūną panašu	Kačiukai, velnias, kraujas, žirklys, vabalai, šuo, žmonės mušasi, gėlės, kirminai, ožys, šikšnosparnis, dėmės, padarai, drugeliai, čiuptuvai, antys, vorai, gyvatės (18)	Man panašu į arūną valinską
A6	M	Baisuoklis	Iškraipyta ožio galva	Ožys, antys, šikšnosparnis, arkliai, žmonių galvos, teptukai, vorai, viščiukas, krabai, medis, akiniai, burna, snapas, pabaisa (15)	Senelė ožka su akiniais
A7	M	Nežinau	Nežinau	BUVO LABAI IŠSIBLAŠKIUSI IR PARAŠĖ "AŠ NIEKO NEMATAU", PO TO PAMATĖ: falelą, varlę, veidą (3)	Nieko nežinau

A8	M	Arkljo galva su akiniais	Į kaukę panašu	Žmogaus šešėlis, krabas, voras, gėlė, plaukai, arklys, sėklos, kojos, vėžlys, ranka, kūdikis, apgamas, moteris, uodega, veidas, batas, TV bokštas, lūpos, liemenėlė, liežuvis, barzdaskutė, jūrų arkliukai, šikšnosparnis, arkljo galva, akiniai, kaukolė (26)	Kaukolė geltonom akim, į kurios ausis lenda geltoni plaukai, dar arkljo galva
A9	M	Kažkoks gyvūnas	Spalvotas plėmas	Liemenėlė, skorpionas, gitara, nafta, kojos, žuvis, paukštis, lapai, upelis, šikšnosparni, saliutas, baisus veidas, spalvotos dėmės (13)	Baisus vyras, daugiau nežinau nieko
A10	M	Dažų dėmės	Į velnio galvą su raudonom akim	Žmogus, krabas, deglas, gėlės, lapai, velnias, dažų dėmės, kraujas, akiniai, voras, spektras, "A" raidė, snapas, ugnis, prožektoriai, delfinai (16)	Baisus plėšrus velnias

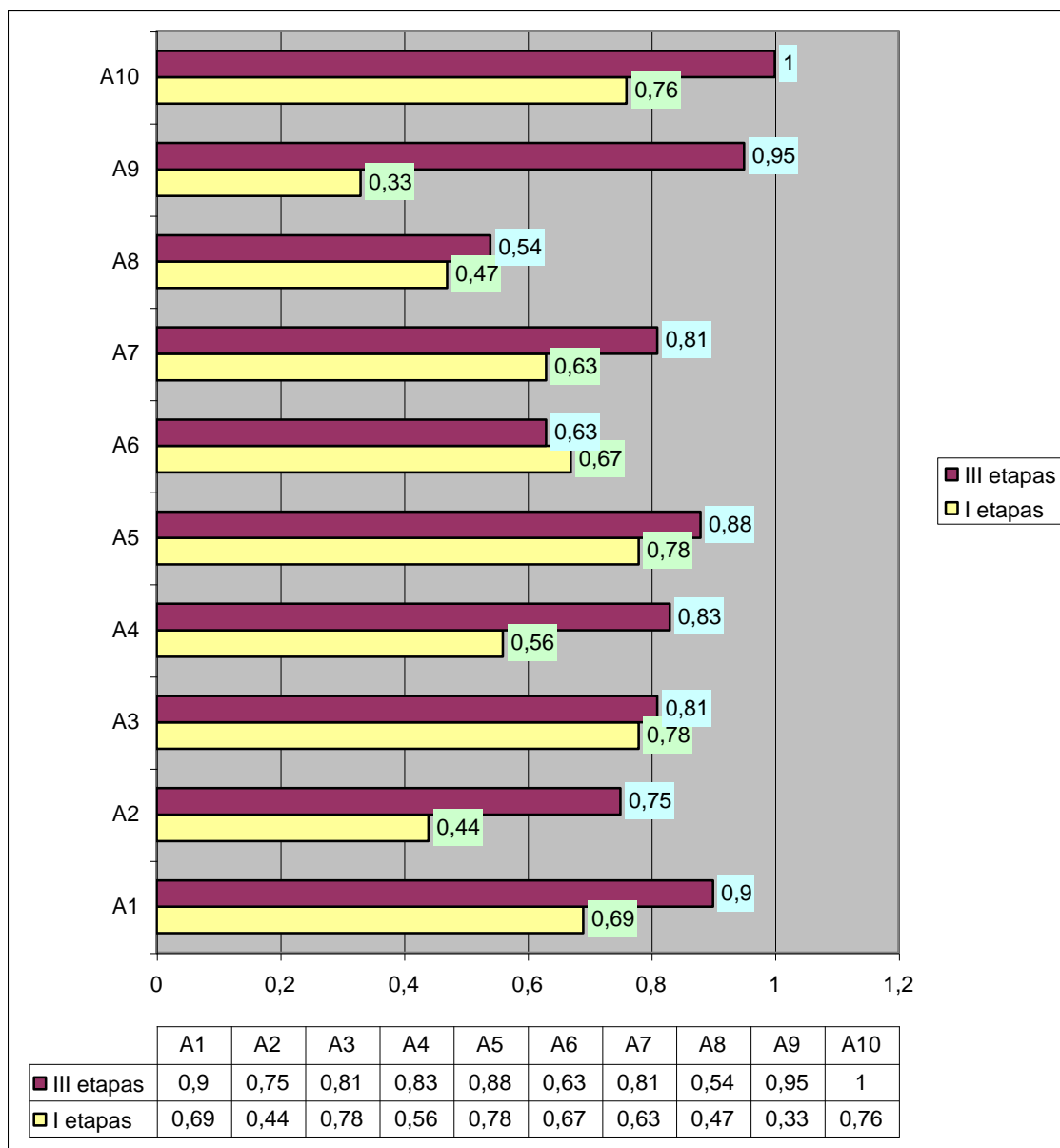
**Vaizduotės tyrimo rezultatų suvestinė
Išvardintų objektų pasikartojimo dažnumas**

Eil.Nr. Objektas	Skaičius	
	I etapas	II etapas
1.Žmogus (moteris, mergaitė, kūdikis, susikibę žmonės, žmonės mušasi)	1	8
2. Paukščiai (antys, varna, strutis)	6	7
3. Voras	3	5
4. Šuo	1	2
5. Kačiukai	-	2
6. Zuikis	-	1
7. Viščiukai	-	1
8. Ožys	2	4
9. Arkliai	1	3
10. Pelės (jūrų kiaulytės, žiurkės)	1	4
11. Vėžliai	-	1
12. Šikšnosparnis	5	5
13. Varlė	1	1
14. Gyvatės	2	2
15. Žuvis	2	1
16. Delfinas	1	1
17. Drugelis	3	1
18. Skorpionas	1	1
19. Šernas	1	1
20. Krabai	2	5
21. Vabalai	2	1
22. Kirminai	-	1
23. Jūros arkliukai	3	4
24. Veidas (žmogaus galva)	4	7
25. Plaukai	1	2
26. Apgamas	-	1
27. Akys	3	1
28. Nosis	2	-
29. Lūpos (burna)	-	2
30. Kojos	3	3
31. Ranka	-	1
32. Liežuvis	-	1
33. Gėlės (tulpė, aguona, lelijos)	10	4
34. Medis	-	1

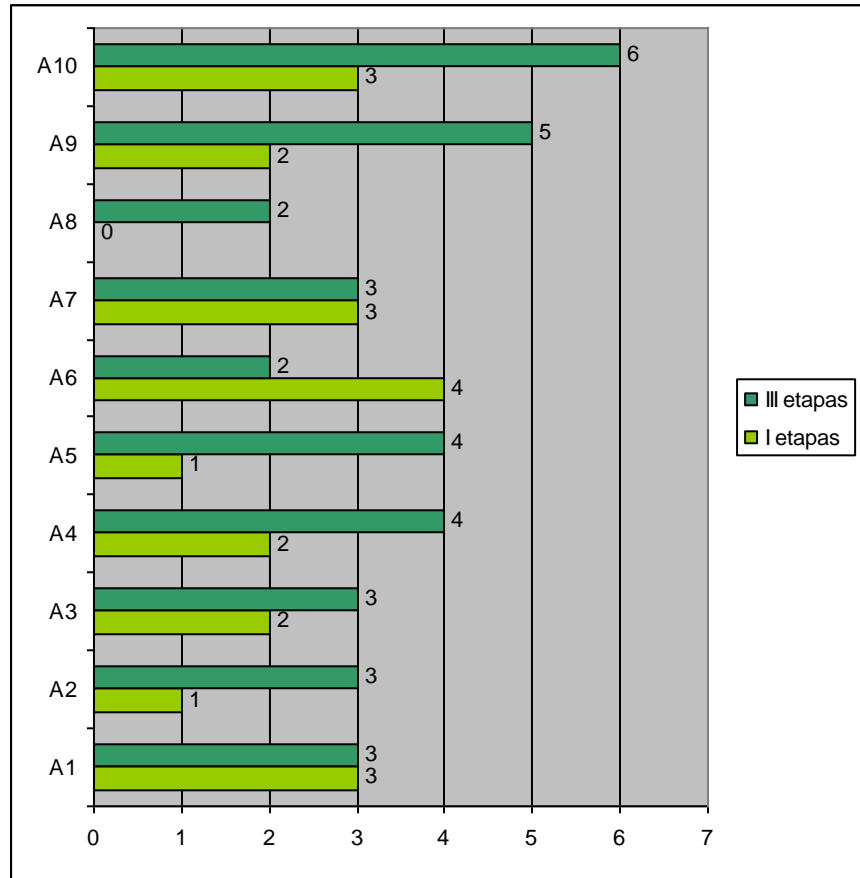
35.Ūsai	2	2
36.Lapai	3	6
37.Sėklos	-	1
38.Pabaisa (padarai, kaukolė)	7	4
39.Velnias	-	2
40.Dėmės (kraujo dėmė, kraujas)	5	8
41.Vanduo (bala, upelis)	-	1
42.Vulkanas (nafta)	1	1
43.Ugnis (deglai, fakelas)	6	4
44.Tiltas	-	1
45.Snapas	-	2
46.Laidai	-	1
47.Antena	-	1
48. Barzdaskutė	-	1
49.Žirklys	-	1
50.Čiuptuvai	1	1
51.Akiniai	2	7
52.Stulpas (bokštas)	4	5
53.Gitara	-	1
54.Uodega	-	1
55.Prožektoriai	1	1
56.Teptukai	-	1
57.Auskarai	1	1
58.Karūna	-	1
59..Skarelė	-	1
60.Liemenėlė	1	3
61.Paltas	-	1
62.Batas	-	1
63.Takas	-	1
64.Saliutas (fejerverkas)	1	1
65."A" raidė	-	1
66.Ragai	1	-
67.Raketa	1	-
68.Pirštinė	1	-
69.Ateiviai	1	-
70.Bedugnė	1	-
71.Pagalys	1	-
72.Žaibolaidis	1	-
73.Spektras	-	1

VISO pastebėta objektų: 104 150
Paminėta objektų pavadinimų: 48 65

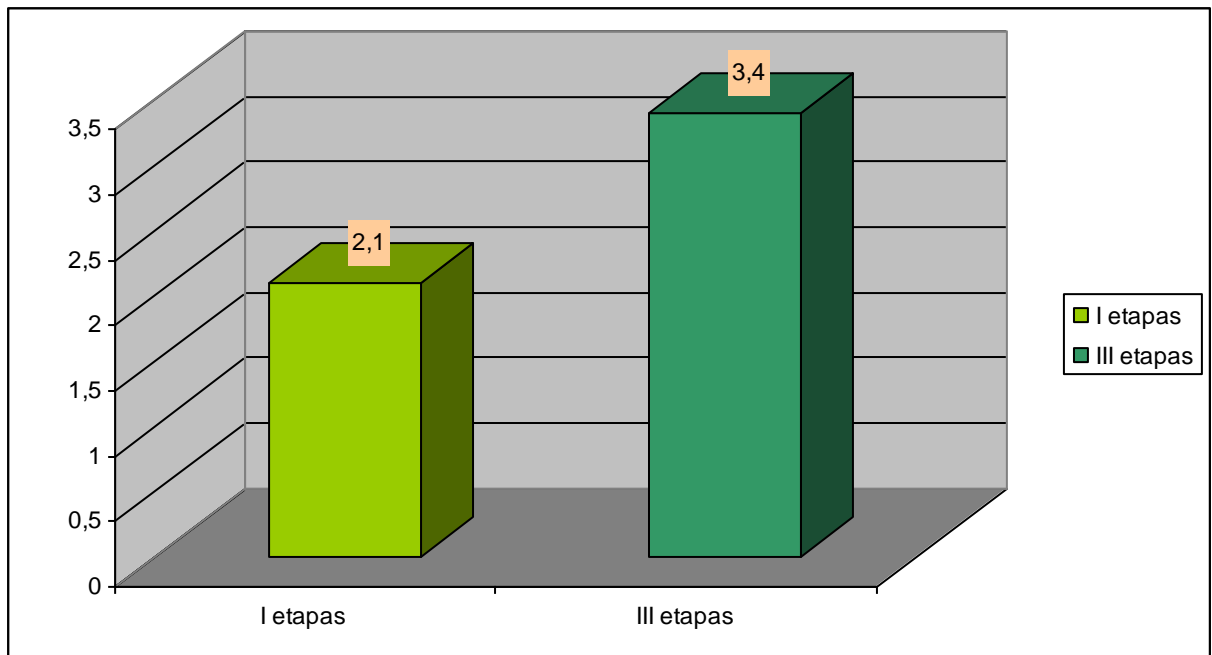
Priedas Nr. 8

43 pav. Tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo (originalumo) pokyčiai.

44 pav. Tiriamųjų neverbalinio kūrybinio mąstymo (unikalumo) pokytis.

45 pav. Tiriamųjų I ir III etapo neverbalinio kūrybinio mąstymo unikalumo indekso vidurkių palyginimas

Kontrolinės grupės tiriamųjų charakteristikos

Tiriamasis A1.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A1, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, abu dirbantys; tiriamoji yra vyriausias vaikas šeimoje, dar turi sesutę (7 m.).
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – mergaitė labai gabi, kūrybiška. Nuo pat pirmosios klasės labai gerai mokosi; yra žingėdi, aktyvi tiek pamokų metu, tiek popamokinėje veikloje. Klasės draugų mėgiama, dar vadinama “spindulėliu”, jau treči metai renkama klasės seniūne. Labai sąžininga, pavyzdingai laikosi tiek klasės sukurtų, tiek ir bendrų elgesio taisyklių. Labai patinka kolektyvinis darbas, kūrybinės užduotys. Nemėgsta išsiskirti iš kitų. Kukli ir savikritiška. Nevengia ir kitiems pasakyti tai, ką galvoja. Klasės darugams noriai pataria. Jei reikia, neatsisako padėti. Dailės terapijos sesijų metu, mergaitė yra labai aktyvi, piešinėlių aptarimuose drąsiai reiškia savo nuomonę, dosni patarimais kitiems grupės dalyviams. Yra labai užimtas vaikas. Apart to, kad mokosi groti fortepionu, ji dar šoka tautinių šokių kolektyve, dainuoja mokyklos chore, dalyvauja dailės, sporto būreliuose, o paskutiniu metu – dar ir dailės terapijos sesijose. Dėl tokio mergaitės užimtumo labai pergyvena tėveliai, ypač mama, nuogaštaujanti, kad tiriamoji A1 gali pervargti.
- *Raidos (sveikatos ypatumai)* – pirmoje – trečioje klasėse sirgdavo dažniau, nes lankė baseiną. Nustojus jį lankyti, sveikatos problemų nebeliko. Šiuo metu mergaitės sveikata gera.

TIRIAMOSIOS A1 DAILINĖ RAIŠKA

46 pav. A3, 10 metų, “Afrika”, guašas, 2009-01-09

47 pav. A1, 10 metų, “Mano nuotaika”, gvašas, 2009-01-14

48 pav. A1, 10 metų, “Aš esu katinukas”, flomasteriai, pastelė, 2009-01-16

49 pav. A1, 10 metų, “Teplionė”, gvašas, 2009-01-28

50 pav. A1, 10 metų, "Mano gėlių pasaulis", pirštų dažai, 2009-02-11

51 pav. A1, 10 metų, "Čia esu aš", guašas, 2009-02-18

52 pav. A1, 10 metų, "Mano kaukė", 2009-02-18

53 pav. A1, 10 metų, "Nilso išdaiga", pastelė, 2009-02-27

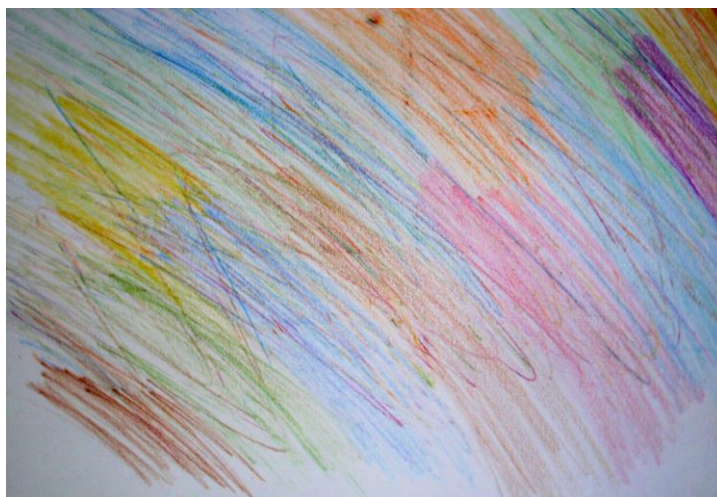

54 pav. A1, 10 metų, grupinio piešinio “Aš – medis” fragmentas, pirštų dažai, 2009-03-04

55 pav. A1, 10 metų, “Mano šėlsmas”, gvašas, 2009-03-20

56 pav. A1, 10 metų, „Atsisveikinimo laiškas”, pastelė, 2009-03-27

Tiriamasis A2.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamasis A2, 10 metų berniukas. Hiperaktyvus.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai išsiskyre. Berniukas gyvena su mama. Vienintelis vaikas šeimoje. Mama viena išlaiko šeimą, todėl A2 didžiąją laiko dalį namuose praleidžia vienas, dažniausiai kieme su bendraamžiais. Berniukui labai trūksta suaugusiųjų dėmesio, nes mama, dirbdama pamaininį darbą, labai mažai laiko gali skirti sūnaus auklėjimui ir kontrolei.
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – vaikų mėgiamas, „gerietis”. Mėgsta pajuokauti, tačiau nejaučia ribos, kada ir kaip juokauti, nes rimtus dalykus dažnai paverčia juokais. Berniukas yra žingeidus, pastebi, kas aplinkui vyksta, daug žino apie buitinius dalykus, gerai orientuojasi aplinkoje. Atostogų metu dažniausiai gyvenantis ir bendraujantis su seneliais, jis labai daug žino apie žemės ūkį, gyvūnus, augalus, jų priežiūrą. Pamokų metu lengvai šias žinias pritaiko rašydamas rašinėlius, atsakydamas į įvairius klausimus per gamtos pažinimo pamokas. Tiriamojo A2 mokytoja berniuką vadina „gamtos vaiku”. Kalbant apie teorinius mokomuosius dalykus (matematika, lietuvių kalbos gramatika), jam sunkiai sekasi išsąvinti sąvokas, dėl nepaprastai didelio judrumo niekaip nepavyksta susikaupti. Lietuvių kalbos pamokose gerai sekasi perskaityti, analizuoti perskaitytą tekstą, pasakyti pagrindinę mintį, išsamiai atsako į pateiktus klausimus, sugeba analizuoti veikėjų poelgius. Lanko sporto, socialinių įgūdžių būrelį (nenoriai, nes nėra jo geriausio draugo), jau trečias mėnuo - DT užsiėmimus. A2 elgesys per pamokas dažnai negatyvus, nes jis pastoviai trukdo klasės draugams dirbti, nesilaiko bendrų darbo taisyklių: garsiai kalba, nekelia rankos, vaikšto po klasę, impulsyviai reaguoja į

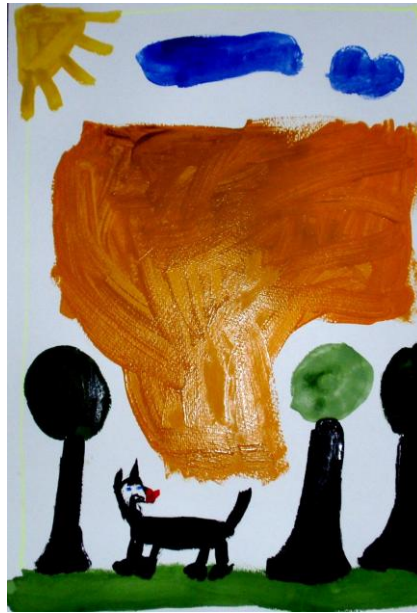
kitų vaikų atsakymus, juos komentuoja. Į mokytojos pastabas dėl elgesio dažnai nereaguoja, nors labai gerai supranta, kad blogai elgiasi.

- *Raidos (sveikatos ypatumai) ir bendravimo ypatumai* – berniukas labai retai serga, mažai praleidžia pamokų dėl sveikatos sutrikimų. Pagrindinė problema – elgesio sutrikimai. Klasėje draugauja su labiausiai išdykusiū vaiku. Kadangi pasirinko draugą, kurio statusas klasėje yra labai „aukštas“ (taip pat nesilaiko taisyklių, nors labai gerai mokosi, daug žino, viskuo domisi, yra „lyderis“ blogąja prasme), todėl labai lengvai tampa piktų išdaigų vykdytoju, t.y. labai dažnai juo manipuliuojama (bet kokios iškrėstos išdaigos finalas vienas ir tas pats – tiriamasis A2 atsako ir už draugo suorganizuotą piktą pokštą, ir už jo pasekmes). Labai gera berniuko savybė yra ta, kad dėl draugo jis gali padaryti viską, nekreipdamas dėmesio į galimas neigiamas pasekmes. Neigiama- nemoka jų pasirinkti. Klasės draugų tarpe tiriamasis A2 yra mėgiamas. Tačiau, jei kas nors ką nors negero daro, jis iškart prisijungia prie išdaigininkų. Dėl nedrausmingo elgesio daug kartų buvo kviečiama berniuko mama, tačiau, kaip ji pati sako, kad nieko negalinti padaryti, nes jai esą reikia vienai išlaikyti šeimą, teigiami pokyčiai nestebimi. Buvo siūloma kreiptis į šeimos gydytoją, psichologą, tačiau kol kas niekas nesikeičia: viskas yra taip, kaip yra. Matyt, siūlymu nebuvo pasinaudota, todėl galima daryti prielaidą, kad vaiko auklėjimas paliktas savieigai.
- *Informacija apie problemą* – šis berniukas yra hiperaktyvus. Buvo stebėtos jo kūrybiškumo apraiškos, jo elgesys DT sesijų metu. Buvo pastebėta, kad per DT užsiėmimus, jam skiriant didesnę dėmesį, jo piešiniai darėsi vis labiau spalvingesni, išbaigtesni, tiriamasis noriai reiškė mintis, pasisakydamas apie savo ir kitų grupės narių piešinius.

TIRIAMOJO A2 DAILINĖ RAIŠKA

46 pav. A2, 10 metų, „Mano gatvė“, spalvoti pieštukai, flomasteriai, 2009-01-09

47 pav. A2, 10 metų, “Aš esu šuniukas”, gvašas, 2009-01-16

48 pav. A2, 10 metų, “Varlynė”, pastelė, 2009-01-23

49 pav. A2, 10 metų, “Žalia pieva”, pastelė, 2009-02-11

50 pav. A2, 10 metų, "Varlė", pirštų dažai, 2009-02-13

51 pav. A2, 10 metų, "Išdaiga", spalvotos kreidelės, 2009-02-27

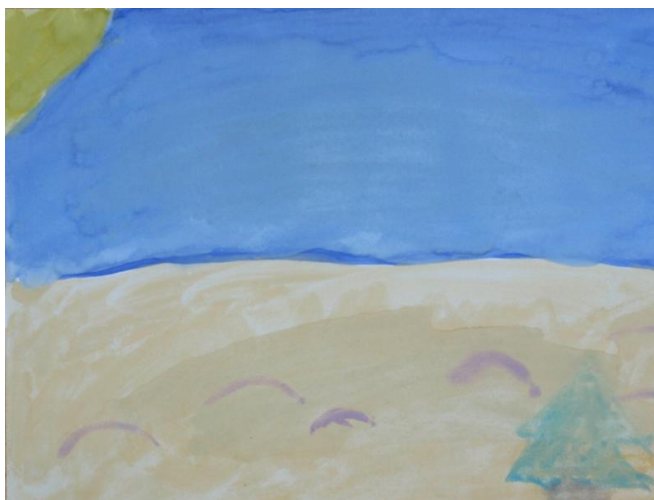

52 pav. A2, 10 metų, grupinio piešinio "Atsisveikinimo piešinys" fragmentas, pastelė, gvašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

Tiriamasis A3

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A3, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, dirbantys. Mergaitė - jauniausias vaikas šeimoje. Turi vyresnį suaugusį brolių. Tėvai neskiria pajankamai dėmesio dukteriai, nes yra labai užimti žmonės. Dėl dėmesio stokos mergaitė jaučiasi labai vieniša.
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – labai protinga, gabi ir savarankiška mergaitė. Iš kitų vaikų išsiskiria judrumu, šnekumu, yra labai artistiška. Nė vienas renginys neapsieina be jos aktyvaus dalyvavimo. Mergaitė mėgsta lyderiauti, nors, vertinant pagal klasės statusą, lyderė ir nėra. Yra labai jautri – labai skrupulingai reaguoja į kitų pastabas, nesvarbu, kad ji toje situacijoje yra teisi. Nelinkusi akylai įrodinėti savo tiesų, nėra kovotoja, dažniausiai nusileidžia, nors širdies gilumoje labai dėl to pergyvena. Vaikų mėgiama. Draugauja su viena mergaitė iš klasės, kuri, labai dažnai pasinaudodama jos gerumu, ją išnaudoja. Žinoma, tiriamoji A3 to nepastebi, jai tiesiog gera turėti draugę, su kuria galėtų kalbėtis apie viską ir dalintis savo patirtais išgyvenimais, jausmais, praėjusiais dienos įvykiais.
- *Raidos (sveikatos ypatumai)* – retai serga, mažai praleidžia pamokų.
- *Informacija apie problemą* – mergaitė jaučiasi labai vieniša ir niekam nereikalinga, nors mokykloje stengiasi būti labai aktyvi ir pareiginga, visiems, kas kreipiasi į ją pagalbos, noriai padeda. Tikėtina, kad DT sesijų metu tiriamajai bus sudaryta galimybė išsikalbėti, būti išklausytai ir suprastai., gauti patarimų, pasiūlymų įvairiais gyvenimiškais klausimais.

TIRIAMOSIOS A3 DAILINĖ RAIŠKA

53 pav. A3, 10 metų, “Prie jūros”, guašas, 2009-01-09

53 pav. A3, 10 metų, “Aukščio baimė”, guašas, 2009-01-23

54 pav. A3, 10 metų, “Vieniša rožė”, spalvotos kreidelės, 2009-01-30

55 pav. A3, 10 metų, grupinio darbo “Draugystės sala” fragmentas, guašas, 2009-02-06

56 pav. A3, 10 metų, “Mano šeima”, spalvotos kreidelės, 2009-02-11

57 pav. A3, 10 metų, “Dainuojanti svajonė”, pirštų dažai, 2009-02-13

58 pav. A3, 10 metų, “Pabėgimas iš pamokų”, spalvotos kreidelės, 2009-02-27

59 pav. A3, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, gvašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-20

60 pav. A3, A6, 10 metų, grupinio piešinio “Atsiveikinimo piešinys“ fragmentas, pastelė, gvašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

Tiriamasis 4.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A4, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje: šeimoje dirbavienas tėtis, nes mama labai sunkiai serga. Ji - vienintelis vaikas šeimoje. Mergaitės pats didžiausias troškimas - kad kuo greičiau pasveiktų mama ir padovanotų jai sesutę ar broliuką.
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – klasėje mergaitė naujokė (šioje mokykloje pradėjo mokytis nuo Naujųjų Metų). Tiriamoji A4 mokosi gerai, yra labai kūrybiška, gabi ir rami mokinė. Labai pastabi ir dėmesinga, jautri ir labai švelni mergaitė. Privačiai mokosi groti gitara. Labai stengiasi kuo greičiau išmokti ja groti. Savo bendraamžių mėgiama. Sužinojusi apie dailės terapijos sesijas, nedvejodama pareiškė norą jose dalyvauti.

- *Raidos (sveikatos ypatumai)* – prieš du metus persirgo encefalitu. Turi sveikatos problemų.

TIRIAMOSIOS A4 DAILINĖ RAIŠKA

61 pav. A4, 10 metų, “Baltas laivas”, guašas, 2009-01-09

62 pav. A4, 10 metų, “Nežinomybė”, guašas, 2009-01-14

62pav. A4, 10 metų, “Spalvingas paveikslėlis”, guašas, 2009-01-28

63 pav. A4, 10 metų, “Gėlių takas”, guašas, 2009-02-11

64 pav. A4, 10 metų, “Aš”, guašas,
2009-02-25

65 pav. A4, 10 metų, “Mano kaukė”, guašas,
2009-02-25

66 pav. A4, 10 metų, “Piktas Nilso pokštas”, pastelė, spalvoti pieštukai, 2009-02-27

67 pav. A4, 10 metų, “Kelias vedantis į raudonąją kelionę”, guašas, 2009-03-18

68 pav. A4, 10 metų, “Atsisveikinimas”, flomasteriai, 2009-03-27

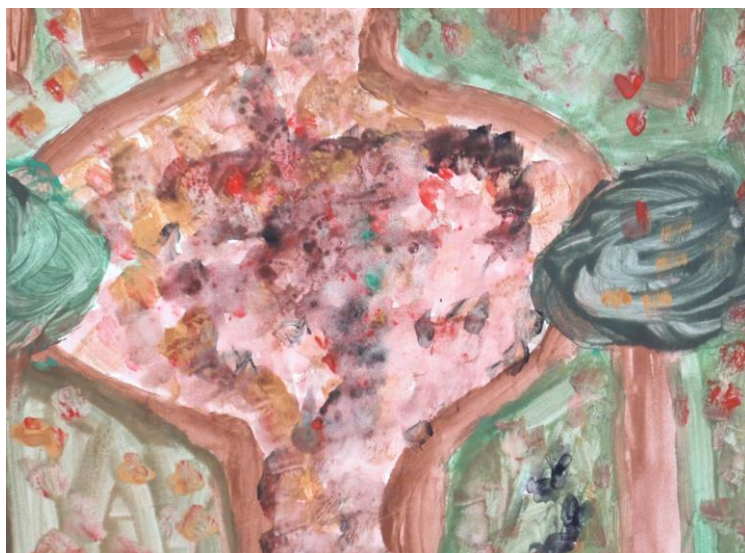
Tiriamasis A5.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A5, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, abu yra dirbantys. Mergaitė yra vienintelis vaikas šeimoje.

- *Informacija apie mokymąsi ir elgesį mokykloje* – labai išmintinga mergaitė. Mokosi labai gerai. Tylus, ramaus būdo, santūri ir nekonfliktiška; pavestus darbus atlieka labai kruopščiai ir sąžiningai. Pirmose klasėse sunkiai sekėsi rašyti. Labai daug dirba savarankiškai. Yra labai kūrybinga, jautri, racionaliai mąstanti asmenybė. Mokosi groti fortepijonu. Emocijų neparodo. Vaikų labai mėgiama.
- *Raidos (sveikatos ypatumai)* - turi sveikatos problemų, serga epilepsija.
- *Informacija apie problemą* – problemos neižvelgiau. Tiesiog seku jos verbalinės ir neverbalinės raiškos kaitą.
-

TIRIAMOSIOS A5 DAILINĖ RAIŠKA

69 pav. A5, 10 metų, „Svajonė“, gvašas, 2009-01-09

70 pav. A5, 10 metų, „Jūros dugne“, akvarelė, 2000-01-16

71 pav. A5, 10 metų, "Aš", pastelė, 2009-02-04

72 pav. A5, 10 metų, "Bijau gyvačių ir vorų", spalvotos kreidelės, 2009-01-23

73 pav. A5, 10 metų, "Rožės prie kelio", spalvotos kreidelės, 2009-01-30

73 pav. A5, 10 metų, grupinio darbo "Draugystės sala" fragmentas, gvašas, 2009-02-06

74 pav. A5, 10 metų, "Gėlių pieva ir bitutė", pastelė, 2009-02-11

75 pav. A5, 10 metų, “Mano išdaiga”, spalvotos kreidelės, 2009-02-27

76 pav. A5, 10 metų, “Slapta svajonė”, gvašas, 2009-02-13

77 pav. A5, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, gvašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

78 pav. A5, 10 metų grupinio piešinio “Atsisveikinimo piešinys“ fragmentas, pastelė, gvašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

Tiriamasis A6

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A6, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, dirbantys, labai rūpinasi savo vaikais, jaunesnis vaikas šeimoje, turi paauglį brolių (16 metų).
- *Informacija apie mokymąsi ir elgesį mokykloje* – labai gerai mokosi, pamokų metu visada aktyvi. Mergaitė yra artistiška ir kūrybinga asmenybė, gražiai šokanti ir vaidinanti, mokosi groti fortepijonu. Iš kitų ji išsiskiria racionaliū mąstymu. Kartais matosi, kad tai daro dėl asmeninės naudos, kad galėtų nors akimirką pabūti dėmesio centre, išsiskirti iš kitų vaikų. Tiriamoji yra subjektas, visada norintis lyderiauti, visur dalyvauti. Akyse labai gera, meili, saldi, labai gudri ir landi, nelinkusi prisipažinti, kad yra ne visur teisi, kartais patenkanti į konfliktines situacijas, kurių metu nukenčia visiškai nekaltas asmuo, tuo tarpu ji “iš balos beveik visada išbrenda sausa”. Moka save apginti. Linkusi nustebinti kitą, kad tik galėtų išsiskirti iš kitų. Draugauja su suole drauge, kuria labai dažnai pasinaudoja dėl asmeninės naudos. Be galo drąsi ir veikli, nors kartais šios asmenybės savybės tarnauja ne visai kilniam tikslui pasiekti. Paskutiniaisiais mokslo metais pasidarė užmarši, labai išsiblaškiusi. Vaikų mėgiama, bet nėra klasės “siela” ir lyderė.
- *Raidos (sveikatos ypatumai)* – serga labai retai. Mažai praleidžia pamokų, visada pasitempusi, tvarkinga.

TIRIAMOSIOS A6 DAILINĖ RAIŠKA

79 pav. A6, 10 metų, "Žiema", gvašas, 2009-01-09

80 pav. A6, 10 metų, "Mano šeima", gvašas, 2009-01-16

81 pav. A6, 10 metų, “Tamsos baimė”, gvašas, 2009-01-23

82 pav. A6, 10 metų, grupinio darbo “Draugystės sala” fragmentas, gvašas, 2009-02-06

83 pav. A6, 10 metų, :Skambančios gėlės”, pastelė, 2009-02-11

84 pav. A6, 10 metų, “Svajonė prie ežero”, pastelė, 2009-02-13

85 pav. A6, 10 metų, “Dianos mirtis”, spalvotos kreidelės, 2009-02-27

86 pav. A6, 10 metų, grupinio piešinio “Mūsų fantazijos“ fragmentas, guašas, pirštų dažai, akvarelė, 2009-03-06

87 pav. A3, A6, 10 metų, grupinio piešinio “Atsisveikinimo piešinys“ fragmentas, pastelė, guašas, markeriai, spalvotos kreidos, 2009-03-25

Tiriamasis A8.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A8, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, abu dirbantys; mergaitė yra vienintelis vaikas šeimoje.
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – mergaitė yra labai darbšti, pareiginga, gerai mokosi. Yra ramaus būdo, tačiau labai nedrąši, kukli. Mokosi groti fortepionu, lanko dainavimo pamokas, taip pat dainuoja chore. Sužinojusi apie dailės terapijos sesijas, noriai sutiko jose dalyvauti.
- *Raidos (sveikatos ypatumai)* – mergaitė serga retai, pamokų nepraleidinėja.

TIRIAMOSIOS A8 DAILINĖ RAIŠKA

88 pav. A8, 10 metų, “Aš ir Tomutė Palangos parke”, guašas, 2009-01-09

89 pav.A8, 10 metų, “Mano nuotaika”, guašas, 2009-01-14

90 pav. A8, 10 metų, “Debesėliai ir šypsena”, guašas, 2009-01-28

91 pav. A8, 10 metų, “Rožių kalnas”, spalvoti pieštukai, 2009-01-30

92 pav. A8, 10 metų, “Gėlės ir drugeliai”, guašas, 2009-02-11

93 pav. A8, 10 metų, “Nilsas – maištautojas”, flomasteriai, pastelė, 2009-02-27

94 pav. A8, 10 metų, Grupinio piešinio “Mūsų fantazijos” fragmentas, guašas,
2009-03-06

95 pav. A8, 10 metų, "Raudonas laivas", gvašas, 2009-03-18

96 pav. A8, 10 metų, Grupinio piešinio "Atsisveikinimo piešinys" fragmentas, pastelė, 2009-03-25

Tiriamasis A9.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A9, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, abu dirbantys; tiriamoji A9 yra vienintelis, labai lauktas vėlyvas vaikas šeimoje.
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – mergait mokosi vidutiniškai, mokytoja tėveliams net rekomendavo apsilankyti pas specialųjį pedagogą. Kadangi mama labai rūpinasi mergaitės mokymusi ir jos gerove, tiriamoji

A9 iki šiol nemoka savarankiškai priimti sprendimų. Mergaitė labai nesavarankiška, konfliktiška asmenybė. Klasės draugų nėra mėgiama. Įvairiais klausimais neturi savo nuomonės, todėl dažniausiai į užduotus klausimus neatsako, tiesiog nutyli arba laukia, kaip į tą patį klausimą atsakys kiti vaikai. Dailės terapijos sesijų metu tai labai aiškiai matėsi.

- *Raidos (sveikatos ypatumai)*– mergaitė sveikatos problemų neturi.
- *Informacija apie problemą* – tikėtina, kad mergaitės dalyvavimas dailės terapijos sesijose padėtų jai bendraujant su bendraamžiais, o grupės dalyviai padėtų tiriamajai atsiverti, būti truputį savarankiškesnei, nebijoti išsakyti savo nuomonę, kritikuoti, taip pat išmokti adekvačiai reaguoti ir į jai išsakytas kritines pastabas.

TIRIAMOSIOS A9 DAILINĖ RAIŠKA

97 pav. A9, 10 metų, “Kalėdos su seniu besmegeniu”, guašas, 2009-01-09

98 pav. A9, 10 metų, “Makalynė”, gvašas, 2009-01-14

99 pav. 10 metų, “Aš – stirna”, pastelė, 2009-01-21

100 pav. 10 metų, “Besišypsantys veidai”, gvašas, 2009-01-28

101 pav. A9, 10 metų, “Esu tokia”, vaškinės kreidelės, 2009-02-04

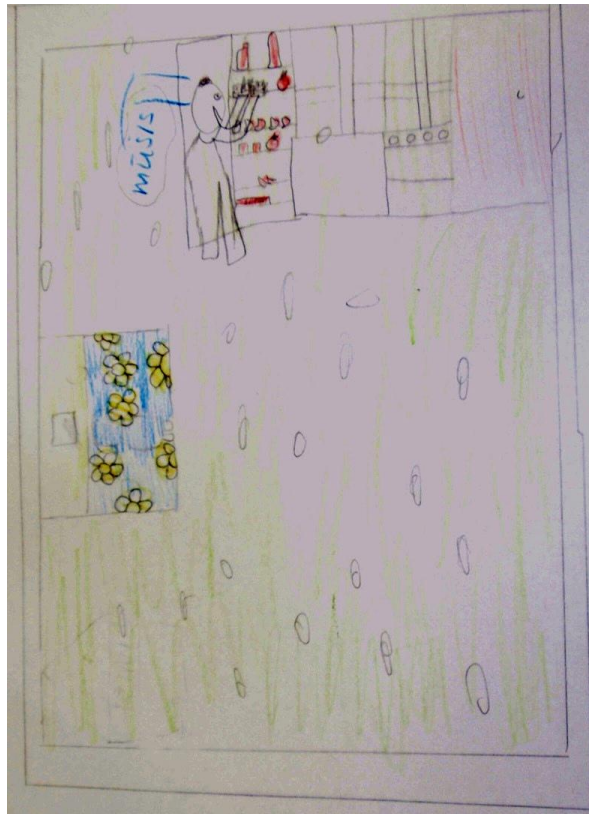

102 pav. A9, 10 metų, “Aš”, guašas, 2009-02-18

103 pav..A9, 10 metų, “Kaukė”, flomasteriai, 2009-02-18

104 pav. A9, 10 metų, "Nilso mūšis", spalvoti pieštukai, 2009-02-27

105 pav.A9, 10 metų, Grupinio piešinio "Aš – medis" fragmentas, 2009-03-04

106 pav. A9, 10 metų, “Mano atsisveikinimas su dailės terapija”, pastelė, 2009-03-27

Tiriamasis A10.

- *Kliento identifikacijos informacija* – tiriamoji A10, 10 metų mergaitė.
- *Informacija apie šeimą* – tėvai gyvena santuokoje, mergaitė yra antras vaikas šeimoje, dar turi vyresnę seserį (18 metų).
- *Informacija apie tiriamojo mokymąsi ir elgesį mokykloje* – mergaitė labai savarankiška, impulsyvi, spontaniška, labai gabi, gerai mokosi. Yra aktyvi įvairių renginių organizatorė ir dalyvė. Jai pavestus darbus ne visada atlieka noriai ir kruopščiai, kartais aptingsta, tiesiog pritrūksta kantrybės. Mokosi groti fortepionu, daunuoja chore. Lanko dailės būrelį. Sužinojusi apie dailės terapijos sesijas, noriai pradėjo jas lankyti. Mergaitė labai nuoširdi, emocionali, mėgstanti visur reikšti savo nuomonę, kartais ir ten, kur nereikia. Niekada neatsako klasės draugams, jei į ją kreipiamasi pagalbos.
- *Raidos (sveikatos ypatumai)* – sveikatos problemų neturi.

TIRIAMOSIOS 10 DAILINĖ RAIŠKA

106 pav. A10, 10 metų, “Mano kaimas”, guašas, 2009-01-09

107 pav. A10, 10 metų, “Mano nuotaika”, guašas, 2009-01-14

108 pav. A10, 10 metų, “Aš – zuikis”, pastelė, 2009-01-21

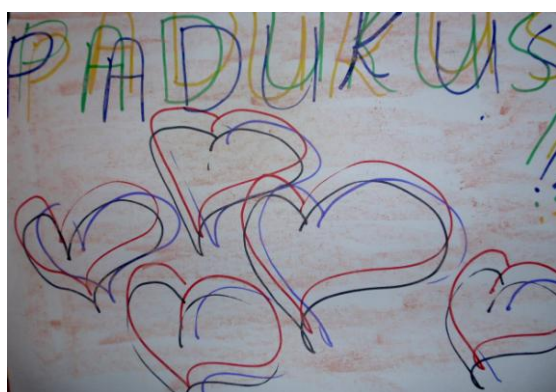

109 pav. A10, 10 metų, “Mano šypsenėlės”, guašas, 2009-01-28

110 pav. A10, 10 metų, “Svajonė”, flomasteriai, spalvoti pieštukai, 2009-02-13

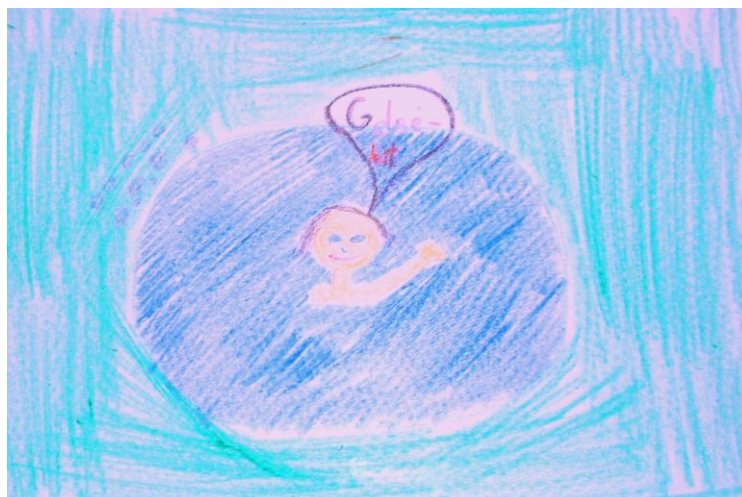

111 pav. A10, 10 metų, “Aš”, flomasteriai,
2009-02-18

112 pav. A10, 10 metų, “Kaukė”, flomasteriai,
2009-02-18

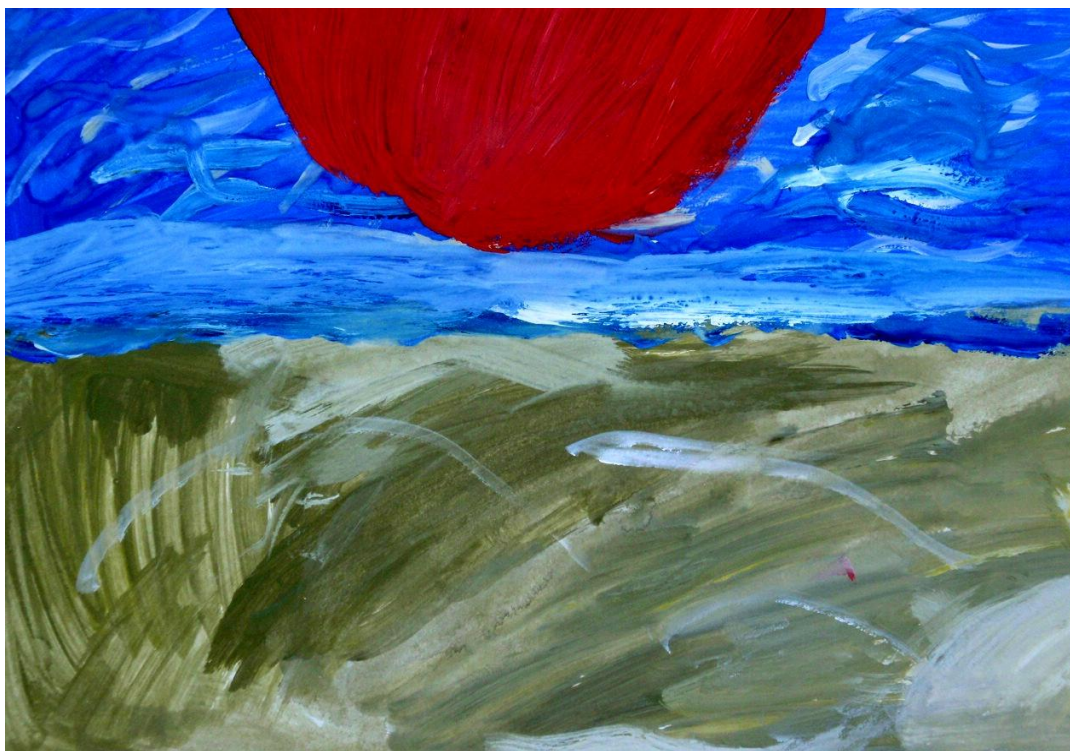

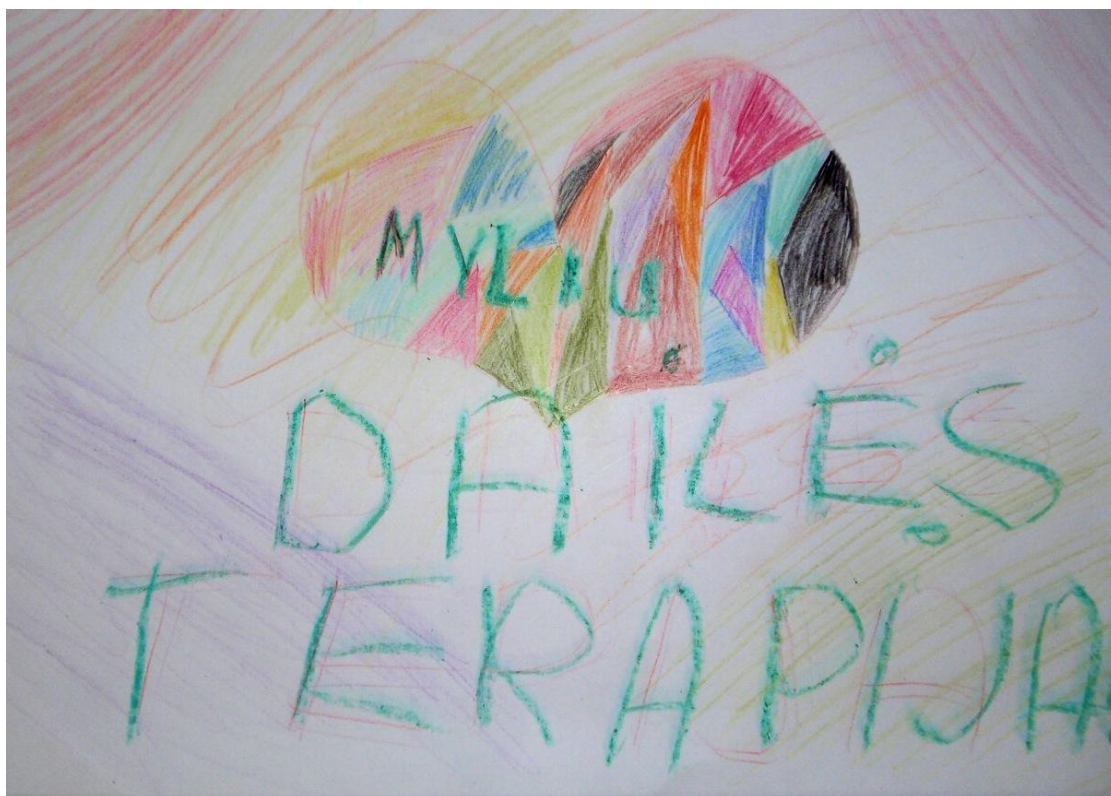
113 pav. A10, 10 metų, "Mano išdaiga", pastelė, 2009-02-27

114 pav.. A10, 10 metų, grupinio piešinio "Aš – medis" fragmentas, pirštų dažai, 2009-03-04

115 pav. A10, 10 metų, “Raudona raudonos kelionės saulė”, guašas, 2009-03-18

116 pav. A10, 10 metų, “Mano atsisveikinimas”, pastelė, 2009-03-27